BODØ FOLKEBIBLIOTHEK
No. 928
L 52

BODØ FOLKEBIBLIOTHEK
No. III-56-7

1-76

BODØ FOLKEBIBLIOTHEK
No.

ANNE CHARLOTTE LFFLER
i 30 Aars Alderen

ANNE CHARLOTTE LEFFLER

HERTUGINDE AF CAJANELLO

ELLEN KEY

ANNE CHARLOTTE LEFFLER

HERTUGINDE AF CAJANELLO

NOGLE BIOGRAFISKE MEDDELELSER

AUTORISERET OVERSÆTTELSE VED

HELENE JACOBSON

BODØ FOLKEBIBLIOTHEK
No III 56-7

KJØBENHAVN
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)
TRYKT HOS J. JØRGENSEN & CO. (M. A. HANNOVER)
1893

NB Rana
Depotbiblioteket

INDHOLD.

		Side
	Indledning	1.
I.	Barndommen. Skoletiden. Begyndende Forfatterskab. Giftermaal	3.
II.	Dramatisk Forfatterskab. Æsthetiske Anskuelser	20.
III.	Personlig Frigjørelse. Literær Vildfarelse	50.
IV.	Literær Debut. Samfundsbilleder I og II	61.
V.	Et Vendepunkt. Konflikter	67.
VI.	Digtertemperament. Problemliteratur. Virkelighedsskildring	77.
VII.	Selskabsliv. Venskab med Sonja Kovalevsky	85.
VIII.	Rejser. Socialt Forfatterskab	102.
IX.	Individualitetens Indflydelse paa Forfatterskabet	110.
X.	Kvindelighed og Erotik. Kvindesagen. Ægteskabsspørgsmaal	115.
XI.	Nyt Foraar. Kampe. Ægteskab	132.
XII.	A. Ch. Leffler i Biografien over Sonja Kovalevsky	146.
XIII.	Italienske Indtryk	168.
XIV.	Moderlykke. Digterglæde. Døden	173.
XV.	Eftermæle	186.
	Efterskrift	189.

INDLEDNING.

»Naar jeg bliver halvfjers, vil jeg skrive min Biografi,« skrev Anne Charlotte Leffler for nogle Aar siden, »og sikkert er det, at jeg aldrig vil kunne opfinde nogen interessantere, mere psykologisk mærkværdig, mere kompliceret Roman end den. Det gaar med mig, som med George Sand — hun har aldrig skrevet nogen interessantere Roman end sit Livs Historie — og alligevel har hun deri dulgt og løjet bort det interessanteste; men det vil jeg ikke gjøre.«

Denne oprigtige Selvbiografi bliver aldrig skreven. Andre Penne end hendes egen skal tegne A. Ch. Lefflers Liv, naar Tiden til en saadan fuldstændig Skildring kommer. Det samtidige Mindeskrift kan ikke meddele, ikke engang antyde alt. Det kan derfor heller ikke give et helt Billede. Men en Nærstaaende kan efterlade Stof til en senere, fuldstændig Biografi, og i Fremtiden hindre en Fortegning af Billedet,

ved at omstyrte Samtidens, paa løs Grund opførte, Konstruktioner af en Personligheds Temperament. Fuldt ud kan det ikke lykkes, da man af berettigede Hensyn bindes til kun at medtage visse Sider af en saa nylig afdød Personligheds Liv. Men det lille, man giver, maa gjennemtrænges af den Ærlighedens Aand, som A. Ch. Leffler selv mente burde være raadende i enhver Biografi.

I denne Aand er følgende Levnetsskildring skreven. At give en Karakteristik af Forfatterinden, hendes Forhold til sin Samtid og hendes Betydning for den svenske Literatur, er ikke her Opgaven. Denne bestaar kun i med nogle Streger at tegne Billedet af en Kvinde, som i fuldt Maal har maattet dele den geniale Aabenhjærtigheds Lod: at misforstaaes eller indpasses i Kategorier, modsat dem, hvor hun burde have hørt hen, hvis ikke Kategorier en Gang for alle var ubrugelige, naar det gjælder om at karakterisere en Personlighed.

BODØ FOLKEBIBLIOTHEK
No.

I.

BARNDOMMEN. SKOLETIDEN. BEGYNDENDE FORFATTERSKAB. GIFTERMAAL.

Da Anne Charlotte Leffler begyndte at skrive sine Samfundsbilleder, drømte ingen, mindst hun selv, om at hendes sidste Leveaar skulde blive en mere ejendommelig Roman, end nogen af dem hun havde skrevet. Hendes Oplevelser havde indtil da været de jævnest mulige, og hendes Temperament et saadant, af hvilket man ikke ventede sig Overraskelser.

A. Ch. Lefflers Moder var eneste Barn af Provst Mittag i Fogelås, en elskværdig, mangesidigt dannet Mand, der allerede som Magister i Upsala var bleven en nær Ven af P. S. Leffler, en af Udgiverne af *Bibliothek der Deutschen Classiker*, bekjendt for sin Fejde mod Fosforisterne. Mittag, gift med Ch. Sodenstjerna (af pommersk Slægt), boede flere Aar i Upsala; hans Datter, ligesom Lefflers Døtre, modtog en

for den Tid usædvanlig Dannelse, og de unge Piger delte i fuldt Maal Fædrenes literære Interesser. Under senere Besøg hos disse Upsala-Veninder lærte Gustava Mittag sin tilkommende Mand, senere Rektor J. O. Leffler (Brodersøn af P. S. Leffler) at kjende. Dette Ægtepars eneste Datter blev slutteligen den, i hvem de literære Anlæg i Faderens og Moderens Slægt skulde naae sin rigeste Udvikling.

A. Ch. Leffler blev født i Stochholm 1849 og plejede, i sine ivrigste Rejseaar spøgende at sige, at hendes Venner ikke kunde forlange, at hun, der var kommen til Verden paa selve Flyttedagen, den første Oktober, skulde være stationær.

Foruden hende fandtes i Hjemmet to Brødre — nuværende Professorer Gøsta Mittag-Leffler (født 1846) og Frits Leffler (født 1847) — efter hende kom en tredie, nuværende Ingeniør Arthur Leffler (født 1854). Den lille Anne Charlotte viste sig fra sine tidligste Aar som en sund, sand og sagtmodig Karakter og solede sig ogsaa derfor fra sin tidligste Barndom i Forældres, Brødres og Bedsteforældres ømmeste Hengivenhed. Sommerbesøgene i Provstegaarden Fogelås ved Vetterens Strand, levede bestandig i hendes Erindring med Barndoms-Paradisets Skær over sig. Her i »guld-

krokans« skjønne By tumlede hun om i Frihed; derud længtes hun hele Vinteren i Stokholmer-Hjemmet; dér grundlagdes den dybe Kjærlighed til Naturen, som gjorde hende til et mere og mere lidenskabeligt Friluftsmenneske, for hvem Fodvandringer, Sejlture, Strandbade og i det Hele taget alt Liv i Naturen, var en ubetvingelig Trang.

Allerede i seks Aars Alderen »digtede« hun sine første Noveller, som næsten alle sluttede tragisk*). Hun var den Gang begyndt

---

*) Her gjengives nogle af disse den seksaarige Anne Charlotte Lefflers »Samlede Arbejder«:

Den gale Prinsesse.

Der var engang en Prinsesse, som var saa skjøn, at ingen var smukkere end hun. Derfor havde hun ogsaa saa mange Elskere, at hun ikke kunde være i Fred en eneste Time. Engang, mens hun sad og skrev begyndte Klokken at ringe saa forskrækkelig ivrigt, at hun troede, den skulde gaa i Stykker. Saa styrtede hun selv til Døren og aabnede den, og saa var det ingen anden end hendes Søstersøn, Grev N. N., som vilde have hende til Kone. »Er du gal!« blev Svaret. »Jeg har allerede en anden Frier, som jeg elsker meget højere end dig. Farvel!« Greven, som blev vred over hendes Uartighed, kløvede hendes Hoved med sin Sabel. Men i det samme kom en Trold og sagde til Greven: »Angrer du, hvad du har gjort?« »Ja, af mit ganske Hjærte,« sagde Greven. »Du maa for alt i Verden trolde hende levende igjen.« »Levende kan hun nok blive, men aldrig ved sin For-

at læse og nedskrev de første Æventyr ved at kopiere Abc-Bogens trykte Bogstaver. Brødrene viste en saadan Interesse for disse Æventyr, at de renskrev dem i to Oplag.

---

stand.« Med dette Svar maatte Greven lade sig nøje, men han fik den endnu haardere Straf, at Prinsessen aldrig kunde se ham, uden at slaa ham af alle Kræfter. En Dag kom han op til hende paa Slottet i den Hensigt at forlige sig med hende, men saa slog hun ham ihjæl. »Nu er dit Liv tilende,« raabte hun. Men snart efter sad hun i Galehuset, hvor hun blev bunden med stærke Reb.

De fantastiske Æventyr er imidlertid faatallige, og den fremtidige realistiske Forfatterinde røber allerede i Seksaars-Alderen sit Temperament ved de ofte gjentagne Ord, at hun slutter, fordi hun »ikke ved mere« eller »ikke var med længere«.

Et andet Kjærligheds-Æventyr, Det hemmelige Giftermaal, er mindre sørgeligt; for endskjøndt den rige Præstedatter Hendas Fader nægter Datteren sit Samtykke til at gifte sig med fromme Adolf, fordi denne kun er Husmandssøn »gifter de sig dog i Hemmelighed og lever lykkeligt den Dag i Dag«. En anden »Virkeligheds-Skildring«, rimeligvis hentet fra Brødrenes Erfaringer, er:

Den strænge Skolelærer.

Engang kom en Herre til en meget stræng Skolelærer i Skolen. Herren havde en otteaarig Dreng med sig som skulde gaa i Skolen. Første Gang han skulde læse sin Lektie, sagde Læreren, at han ikke kunde den, fordi han sagde *o'* i Stedet for *og*. Saa var jeg ikke med længere.

Broderen Frits var endogsaa »Fa'er« til hendes Dukkebørn, men da han en Gang i denne Egenskab havde vakt hendes Mishag, udbrød den lille Indignations-Kvinde: »Nu faar du aldrig mere Lov at være Fa'er for mine Børn!« en Udtalelse som mødtes af den sagtmodige Indvending: »Men Anne-Lotten, har du nogensinde hørt Mo'er sige saadan til Fa'er?«

Det var alle Børnenes Yndlings-Fornøjelse at spille Komedie, som oftest med Æmner fra Sverrigs Historie hvor de saa selv frit digtede, medens de spillede, og den ellers saa stilfærdige Anne Charlotte viste her en saa stor dramatisk Livlighed, en saadan Fantasiens Fart, at den ældste Broder udtrykte sin Beundring ved den Antagelse, at »Anne Charlotte nok vilde blive gift med en Kunstberider«!

Et af de mest tragiske af disse Æventyr er det om

Den fattige Enke.

En fattig Enkes Hus brændte helt op. Hendes eneste Barn brændte. Hendes Sorg var taalmodig. Hun døde tilsidst af Pest. Jeg har ikke mere at fortælle om denne Historie, derfor sluttes den.

I sit tolvte Aar skrev A. Ch. Leffler Consulens Familie, hvor Letheden i Fremstillingen og den begyndende Ævne for Karakteristik fortjener Opmærksomhed. Typerne gjenfindes senere til en vis Grad i Statsraadens Familie Et Bal.

I et særdeles interessant selvbiografisk Udkast (skrevet 1890) ytrer A. Ch. Leffler:

»Min Barndom og første Ungdom var usædvanlig lykkelig og harmonisk; jeg kan sige, at indtil jeg var 20 Aar, oplevede jeg absolut intet, som kunde kaldes for en Brydning, en Konflikt. Mit Hjem var ikke meget formuende, men der savnedes aldrig noget.« Hun skildrer sig selv og Brødrene som sky og indesluttede mellem Fremmede, men glade og fulde af Indfald og Paafund naar de var sammen. Sædvanlige Pige-Lege, som Dukker, lave Mad o. l. afskyede hun. Danse havde hun heller ingen Smag for. Hun fortæller om sin overordentlige Generthed, naar hun var i Børneselskab, i Særdeleshed fordi hendes Moder, som misbilligede at Børn blev klædt paa som Modedukker, ikke lod hende følge Moderne, og hun derfor i Krinolinernes Tid følte sig de andre fortvivlende underlegen i sin glatte, snævre Kjole.

»Min Beskedenhed og Skyhed,« fortsætter hun, »var saa stor, at jeg ikke engang vovede at fordunkle mine elegantere klædte Kammerater i Skolen ved mine større Kundskaber. Naar de andre ikke kunde svare paa et Spørgsmaal, lod jeg, som om jeg heller ikke kunde, og det var udelukkende ved en Tilfældighed, at min Lærerinde opdagede, at jeg var fuldstændig

hjemme i det, som jeg en hel Termin igjennem havde anstillet mig uvidende i, som Følge af denne ejendommelige Skyheds-Følelse som havde forhindret mig fra nogensinde at stille mig selv frem.

Af samme Grund var jeg ogsaa altid meget bange for at vise mine Skriverier til nogen, og naar jeg en enkelt Gang oplæste noget for mine fortroligste Venner, skete det altid med skjælvende Stemme og Taarer i Øjnene. Jeg skammede mig over hvert eneste Ord jeg havde skrevet, hvis ikke et lille Bifalds-Tegn fra Tilhørerne gav mig lidt Vind i Sejlene, i hvilket Tilfælde jeg straks klarede op og fortsatte med kjækkere Stemme.

For en saadan Natur var lidt Opmuntring en Livsbetingelse. Til mit 12te—13de Aar havde jeg gaaet i en lille fornem Privatskole, hvor Smaapigerne var Modedukker og smaa Verdensdamer, og hvor jeg var fuldstændig uforstaaet og ensom. Men ved tretten Aars Alderen kom jeg i en stor Skole, den s. k. Wallinske, og her fik jeg straks en anden Stilling. Her var Kammerat-Kredsen tilstrækkelig stor, til at jeg kunde vælge mig Venner efter mit eget Hoved; her var Børn fra saa mange borgerlige Familier at Toilette-Spørgsmaal ikke længere spillede

nogen Rolle, hvorimod Kappestrid i Kundskaber her var en Hovedsag.«

Aarene i den Wallinske Skole mindedes hun altid med Glæde. Hun gjennemgik med Hæder de Kursus som for 25 Aar siden udgjorde Pigeskole-Dannelsens temmelig ringe Maal, og hun, som savnede ikke at have Søstre, fik her Veninder for Livet. Blandt Lærerne vakte hun især Opsigt ved sine svenske Stile, og en Gang da hun havde skrevet en Stil i Novelle-Form, blev denne oplæst for hele Klassen. Hendes Glæde over denne Udmærkelse forbitredes .dog af Lærerens forud ytrede Mistanke, om at hun havde haft Hjælp af sine Brødre: han tiltroede ikke hende selv denne Fremstillingsævne. Og selv mellem Kammeraterne var der dem, som i Begyndelsen syntes, at det var meget mærkværdigt, at Anne Charlotte Leffler skrev Noveller; de havde ikke anset hende for saa »begavet« kun saa »forfærdelig sød«.

Sammen med sine kjæreste Skolekammerater, Thecla Skøldberg (nu Grevinde Wrangel) og den for nogle Aar siden afdøde Kornelia Pålman (hvis Billede A. Ch. Leffler tegnede i F r a m å t 1887) o. a., redigerede hun et Blad, Utile Dulci, spillede melodramatiske Smaastykker, som de selv havde forfattet o. s. v.

En anden af Anne Charlottes nærmeste Veninder fra Skoletiden har skildret hende som meget pligtopfyldende, men alligevel munter; hjærtensglad naar det gik Kammeraterne godt, og uden noget som helst Overmod, naar det var hende selv, der fik Ros; altid jævn, aaben, ærlig, ligefrem, trofast og godmodig. Og disse Træk, som udgjorde Skolepigens Karakter, forblev ogsaa Kvindens. A. Ch. Lefflers hurtige, for alle kvindelige Nykker og Chikanerier frie Væsen, hendes paa det virkelig Betydningsfulde i Livet rettede Syn styrkedes under hele Opvæksten af, at hun, som hun en Gang selv sagde, »næsten havde gaaet i Fælles-Skole,« paa Grund af den Trofasthed hvormed hun deltog i Brødrenes og deres Kammeraters Lege og Studie-Interesser.

Hun har selv — i det omtalte biografiske Udkast — paapeget, at hun under alle Perioder i sit Forfatterskab, selv det tidligste, holdt sig til Virkeligheden saaledes som hun kjendte og opfattede den, og hun gjør tillige den rigtige Bemærkning, at hun beherskede Formen, længe forinden hun egentlig havde noget, der var værdt at berette. Hun skrev nemlig med stor Lethed og forbavsende liden Svulst og Unatur allerede i Skoletiden.

I Selskabslivet var hun bestandig meget undselig; ganske vist gjemte hun sig ikke

længere i sin Moders Skjørter, som i sin Barndom, men hun kunde ikke fatte, »hvor nogen af sig selv kunde falde paa den Tanke at gaa over et Gulv, naar der var flere Mennesker tilstede«.

Ved det 15de—16de Aar kom den religiøse Krise, som, ytrer hun, »enhver ung Pige, begavet med en Smule Fantasi, har gjennemgaaet«. Ved Konfirmations-Forberedelsen hos Pastor Rothlieb, blev hun stærkt greben: »Religions-Sværmeriet fyldte hele mit Sjæleliv; jeg kunde ikke tænke mig noget skjønnere end at ofre mit Liv for Kristendommens Sag.« Alle hendes Fremtidsdrømme gik nu ud paa som en Missionærs Hustru at rejse til Afrika, og hendes mandlige Ideal var naturligvis den absolute Modsætning til hendes egen Natur, bar Brands Træk og skulde af sin Hustru fordre Forsagelse fra al Livets Glæde!

Hun undveg i denne Periode verdslige Fornøjelser, gik flittigt i Kirke og smykkede sit Værelse med Bibelsprog. Ængstelsen for hendes Sjæls Frelse optog hende saa stærkt, at hun mangen Gang under Taarestrømme betroede Moderen sin Længsel efter at blive et Guds Barn, hvad hun følte, at hun saa langt fra var. Men aldrig fik nogen mørk Fanatisme Magt over hendes Sind.

Familien var om Sommeren 1866 paa Besøg paa Landejendommen Herrhamra i Skærgaarden, og hun deltog der gjærne i den øvrige Ungdoms Lege og Paafund, men var aldeles ligegyldig for de unge Herrers Opmærksomhed og drømte kun om sin Brand. Om ham digtede hun i sin store Roman Forsätra Præstegaard, som optog hende fra det 15de til det 17de Aar, og i hvilken hun efter sine egne Ord, skildrede »alle sin første Ungdoms Idealer og Helte«. Bredden og Stoffet ligner de engelske Dame-Romaner, hvor det Kristelige og det Erotiske forekommer i en saa ejendommelig Blanding. Religiøse Samtaler, Bibelsprog, præstelige Forretninger og Præster sammenbunkes i Forsätra Præstegaard, men Omvendelses-Iveren har dog en vis maadeholden Friskhed og Fordragelighed. Helten Adrian (Forbillede til Adrian i Tvivl) kæmper mod den »jordiske Lidenskab«, hans Hustru opvækker hos ham, en Lidenskab som han anser for »uværdig for en Kristen«. Hans unge Hustru lider ved hans herved fremkaldte Haardhed og Tilbøjelighed til skiftevis at overse eller skolemesterere hende. En Mængde forskjellige Typer af unge Piger optræder: den strængt principfaste, kristelige, pligtopfyldende Søndags-Skole-Pige, Adrians højre Haand ved Sognets Fattig- og Syge-

pleje, men som inderst inde bærer paa en ulykkelig Kjærlighed netop til ham: den Type, som senere bliver Arla. Der findes den lærelystne, oppositionelle, drillevorne, mundrappe, som kold og ukvindelig ansete unge Pige, der tvivler paa Nadveren og paa Kjærligheden — hvilket sidste anses for mindre oprørende — som foragter kvindelig Ynde og er stolt over sit gode Hoved — denne Type, som, allerede den Gang nøje studeret efter en god Veninde, senere i Tiden bliver Alie. Der findes den lidenskabelige Skjønhed, som flygter med en »rig og fornem Italiener« (!) som knuser hendes Hjærte, hvorved bevises Faren ved at »lytte til den blinde Lidenskab«. Der findes i Adrians Hustru Typen paa den »sande«, elskende Kvinde, med al sin Offervillighed og al sin Følsomhed, som kun er lykkelig, naar Ømhed varmer hende, og fortvivlet, naar denne savnes. Der findes den ideelle, rene Madonna-Type, som drømmer den nordiske Piges Drøm om »en hellig Kjærlighed, fri for al Lidenskab, uafhængig af ydre Skjønhed og ubrødelig trofast i alle Omskiftelser« — og der findes den overfladiske, verdslige, kønne unge Pige, for hvem først Koketteri og senere et godt Parti er Livets Indhold og Mening. Foruden Præsterne møder man imidlertid ogsaa den i svenske Dameromaner uund-

gaaelige, uimodstaaelige, blaserede og berejste Godsejer-Baron, hvis Vej gjennem Europa er mærket af knuste Kvindehjærter, men som selv falder ned i Tilbedelse foran den svenske, rene Kvinde. Og hun — oh, svage Kvindehjærte, tænker Forfatterinden, — vakler i Valget mellem ham og Kaldelsen til at blive en lapsk Missions-Præsts Hustru. Denne mister dog senere Forfatterindens Sympathi noget, ved at blande »ikke saa lidt Sanselighed i sin Kjærlighed« til Madonnaen.

Romanen udmærker sig ved de soleklare Anskuelser og de bjærgfaste Grundsætninger — med Hensyn til Religionen, Dyden, Lidenskaben og en hel Del andre Livsspørgsmaal — som saa fordelagtigt adskiller tænkende unge Kvinder paa 15—17 Aar fra den øvrige, søgende og stridende Menneskehed. Men Romanen har ogsaa flere usædvanlige Sider: den frembyder flere Træk af en forbavsende fin Psykologi, i Særdeleshed i Skildringen af de unge Præstefolks Ægteskab, og de nævnte Arla- og Alie-Typer. Der findes, ved Siden af alt det langtrukne, en ofte meget let og naturlig Samtaletone, mange karakteristiske Træk af Livet inden Døre paa Landet, og fremfor alt et vist bredt, retfærdigt, objektivt Syn selv paa de Forfatterinden usympathiske Personligheder, en Ret-

færdighed, som er yderst sjælden hos Forfatterinder i Konfirmations-Alderen, men som for hende skulde blive saa betegnende.

Aar 1870 skrev A. Ch. Leffler en Novelle, hvor Helten skulde være Præst. Men den vordende Præst bliver greben af Tvivl om visse af Kristendommens Dogmer, fordi han — havde læst Bostrøms Filosofi, og da han nægter at lade sig ordinere, bryder hans Forlovede med »Fritænkeren«! Den lille Novelle — yderst karakteristisk for tredsernes Fritænkeri — er ogsaa betegnende for den langsomt foregaaende Omdannelse af A. Ch. Lefflers egen Livsanskuelse.

I sin religiøse Periode havde hun været mere adskilt fra Brødrene, og eftersom disse ringeagtende havde omdøbt hendes Forsätra Præstegaard til Fårsätra*), blev den omhyggelig gjemt for deres ellers saa interesserede Blikke. Begge de ældre Brødre udøvede forresten, efter A. Ch. Lefflers eget Udsagn, den mest bestemmende Indflydelse paa hendes literære Udvikling. Ved deres Kritik og deres Krav bidrog de fremdeles til at redde hende fra den Dilettantisme, i hvilken det kvindelige Forfatterskab saa ofte bliver stikkende. De

*) Ordspil med Hentydning til den kristelige Faarefold.
O. A.

ANNE CHARLOTTE LEFFLER
i 20 Aars Alderen.

viste hende, hvor overordentlig lidt hun havde lært i Skolen, og tilskyndede ivrigt Selvstudier. De raadede hende fra at udgive sine Forsøg, inden disse blev mere færdige. Selv tog hun hun ogsaa sit Forfatterskab paa en langt alvorligere Maade, end unge Damer mellem 12 og 20 ellers plejer. Baade Forældre og Brødre opmuntrede ved den mest levende Sympathi hendes literære Tilbøjelighed, og som et meget sjældent Bevis paa dette Hjems kjærligheds-fulde Omsorg for et Forfatter-Æmne kan nævnes, at hendes Fader paa egen Bekostning trykkede hendes første anonyme Novelle-Samling Händelsevis (1869). De 500 Eksemplarer blev alle solgte, og ikke blot Publikum, men ogsaa Kritiken, opmuntrede til Fortsættelse. Meget stolt blev hun over mellem de i Hemmeligheden uindviede Kritikere at finde sin tidligere Lærer i Stil, Anders Flodman.

Fortsættelsen varede imidlertid nogle Aar. Omtrent paa samme Tid som hendes Faders livslange Sygdom begyndte, bad en god og retskaffen Mand, Søn af gamle Venner af hendes Moder, den den Gang tyveaarige Anne Charlotte om at blive hans Hustru. Hendes Moder, ligesom hun selv, følte, at hendes Skjæbne vilde komme i gode Hænder og en lykkeligere Tilværelse beredes hende end i det nu saa alvorlige

Hjem. Forlovelsestiden var dog ikke uden Uro. I Særdeleshed følte hun Nødvendigheden af at betinge sig, og fik ogsaa Løfte om, Frihed til at hellige sig Forfatterskabet, hvilket hun mere og mere følte som sit Kald. Hendes Følelse af, at hendes Forlovede med Ubehag saa' paa hendes literære Anlæg, virkede imidlertid saa stærkt paa hende, at hun i den to-aarige Forlovelsestid »tilbageholdt næsten hver eneste Ytring af Skrivelyst«, hvorved han fik Haab om dennes fuldstændige Heldbredelse. Blandt A. Ch. Lefflers utrykte Udkast findes imidlertid et fra denne Periode, meget ejendommeligt skrevet som det er af en enogtyveaarig Piges Pen. Det skildrer en Ungkarls Indtryk af forskjellige gifte Venners ægteskabelige Liv og slutter paa følgende Maade:

»— — — Læg ikke ved dit Valg Vægt paa, om din Hustru er i Stand til hæftige og lidenskabelige Følelser. Den rolige Kjærlighed, som vokser med Aarene, saafremt den understøttes af Agtelse og Tillid, vil nu forekomme dig lidet lokkende, om du har et ungdommeligt Sind. Men Livet har ikke noget fuldkomment at byde paa, og du maa derfor tage det bedste, som kan faas. Maaske synes du ikke om af og til at have nødigt at skilles fra din Hustru, for at ikke Kjærligheden skal kjøles; men saaledes

er Livet, min Ven, og i alle Tilfælde synes vel du, som jeg, at det er bedre at kjøre langsomt og forsigtigt i Begyndelsen end straks at give Vognen saa stærk Fart, at den vælter ved første Bakke.«

Sandsynligvis var det med omtrent disse Tanker at A. Ch. Leffler — i Haab om selv at gjøre en anden lykkelig, og omfattet af en stor Hengivenhed — indgik til sit nye Hjem, da hun i November 1872 blev Herredshøvding Gustav Edgrens Hustru.

II.

DRAMATISK FORFATTERSKAB. ÆSTHETISKE ANSKUELSER.

I sit eget Hjem mødtes hun af omtrent de samme Erfaringer som i Barndoms-Hjemmet, hvor hun havde været den eneste, med Kjærlighed beskyttede og glædebringende, Datter og Søster. I de nye Forhold, som i de gamle, forblev Forfattervirksomheden hendes højeste Interesse, men hun havde som ung Kone, saavel som som ung Pige, svært ved at skaffe sig uforstyrret Ro til alvorlig Udøvelse af denne. Af Brevvekslingen med den den Gang i Udlandet bosatte ældste Broder, faar man det tydeligste Indtryk af de Vanskeligheder, der mødte hende. I et Brev (1874), hvor hun først skildrer, hvorledes hun hver Formiddag vil tilbringe nogen Tid hos sin Moder, og hvorledes hun hver Eftermiddag er sammen med sin Mand, og hvor lidt Tid der saa bliver tilbage til hendes Arbejde,

fortsætter hun, som et Selvforsvar i Anledning af Broderens Beskyldning for at hun forsømmer sin egen Udvikling:

»En anden Ting, som ogsaa stjæler megen Tid, er den forskrækkelige Uskik Stockholmer Damerne har: at gjøre Formiddags-Visiter. Hvis jeg nogensinde skulde blive en kjendt Forfatterinde, og som saadan have Ret til at skille mig ud fra almindelig Skik og Brug, vilde jeg aldrig modtage og aldrig selv gjøre Formiddags-Besøg, men vilde i Stedet for holde Modtagelse en bestemt Eftermiddag hver Uge. Dette vilde skaffe mig megen uforstyrret Arbejdstid, som jeg nu aldrig kan gjøre Regning paa. Jeg sørger rigtig over næsten hver eneste Dag som gaar, medens jeg saa daarligt anvender min Tid. Naar jeg tænker paa, at jeg nu ingenting har skrevet i snart to Aar, saa taber jeg Modet og troer, at jeg aldrig bliver til noget. Ak, Menneskelivet er saa kort, især en Kunstners, for han kan kun producere i Løbet af højest 20 Aar.«

Broderen havde, da han gav Raad med Hensyn til Selvstudier, ogsaa raadet hende til at studere Naturvidenskab. Herpaa svarer hun:

»— — — At studere Mennesker direkte, uden Bøger, er og bliver mere og mere det interessanteste Studium for mig, og naar jeg læser, vil jeg helst læse om Mennesker. For

mere abstrakte Studier har jeg ingen Anlæg. Denne væsentlige Forskjel paa min og din Begavelse maa du altid huske paa, naar du føler dig fristet til at beskylde mig for Overfladiskhed, fordi jeg ikke har Lyst til at fordybe mig i videnskabelige Arbejder, de være aldrig saa populære.«

En anden Gang, da Broderen havde sagt, at hun manglede Sans ogsaa for historiske Studier, svarede hun (1875), at naar hun traf paa særskilte Beskrivelser af historiske Personligheder, interesserede de hende mere end nogen Roman, medens derimod Skildringerne af Krig, Statscoups, Fredslutninger og Regjeringsformer ikke kunde fængsle hende; for det var det personlige, som fremfor alt interesserede hende, baade i Livet og i Historien og i Literaturen. — — — »Det er fuldkommen sandt, at man ved kun at studere sine Omgivelser faar et altfor lille Billede af Menneskeheden, og at man maa udvide sit Syn, ved at se den lidt mere i det Store, og jeg er enig med dig i, at det vilde være yderst unaturligt og uforklarligt, om jeg virkelig var blind for den usædvanlige Interesse som Studiet af Historien rummer. Nu indvender du maaske, at jeg for nogle Aar siden havde Macaulay til Laans en hel Vinter uden at læse den. Herpaa kan jeg for det

første svare, at jeg den Gang var betydelig mindre udviklet, end jeg er nu, og endnu ikke havde min Livsopgave klar og bevidst for mig. Det var Vinteren inden jeg blev forlovet, og i en saadan Periode gjennemstrømmes en ung Piges Sind af saa mange ubestemte Tanker, Anelser og Drømme, at det ikke er saa underligt, om hun savner Lyst til andre Studier end dem, som direkte og umiddelbart nærer Fantasien, især naar hun er et saa udpræget Fantasi-Menneske som jeg. For det andet, og nu kommer jeg til selve Hovedaarsagen til, at jeg i det Hele har studeret saa lidt, var og er min Tid saa ulyksalig splittet. Du kan indvende, at dette raader jeg selv for, og at jeg, da jeg endnu var ung Plge, havde kunnet inddele min Tid, saaledes som enhver ung Mand altid gjør det. Men her er det Traditionens vidunderlige Magt, der har lagt Hindringer ivejen. En ung Mand tænker sig aldrig Muligheden af, at han skulde kunne gaa og bestille ingenting, fordi han fra Barndommen har lært, at han maa vie sig til et eller andet bestemt Kald her i Livet, og at han maa anvende sin Ungdom til at forberede sig til dette Kald. En ung Pige derimod hører aldrig Tale om, at hun har nogen anden Opgave her i Livet end at klæde sig smukt og være elskværdig (samt maaske at

sy og spille lidt, og »sætte frem« i Spisekammeret) for at kunne faa sig en Mand. Om hun end maaske ikke direkte faar dette at høre i Hjemmet og ikke heller bevidst gjør det til sit Livs Opgave, saa ligger det dog saa at sige i Luften, og hele den Maade, hvorpaa hendes Liv indrettes fra hendes sekstende Aar, bidrager til at berøve hende al Lyst til virkeligt Arbejde. Hendes Liv bliver et Slags Mellemtilstand, et Slags Ventetid uden noget Maal, uden bestemte, bydende Pligter. Og hvorledes kan man forlange, at et sekstenaars Barn uden andre end de mest primitive Kundskaber skal eje Selvstændighed nok, Omdømme nok, Karakter nok til at indse det skjæve i sin Stilling og skabe sig en anden Tilværelse? Nej, hun følger med Strømmen, hun gjør Toilette, gaar ud at spadsere, læser Romaner, broderer, o. a. l., hun sønderdeler sin Tid, hun udretter intet, uden derfor nogensinde at sidde med Hænderne i Skjødet, har ikke Tid til noget, uden nogensinde at have noget at bestille. Og denne letsindige og uforsvarlige Bortødslen af en kostbar Tid efterlader senere en Plet for hele Livet paa Kvindens Karakter. Hun har aldrig lært, at et Menneske ikke har Ret til at leve uden at arbejde i et bestemt Formaal, og at der ligger noget fornedrende i Lediggangen, hvilket der-

imod enhver nogenlunde retskaffen Mand er fuldstændig klar over. Og denne Plet paa hendes Karakter kan dog ikke saameget tilskrives hende selv som hele Tidsaanden. Men, Gud ske Lov, der er allerde indtraadt en Forbedring i denne Henseende, siden jeg forlod Skolen, og jeg haaber, at Tiden i denne Henseende gaar frem i en god Retning. Havde jeg en Datter at opdrage, vilde jeg frem for alt lægge Vægt paa at lære hende, at hun havde en bestemt, individuel Opgave i Livet, og at hendes Ungdom maatte anvendes til at forberede sig til denne Opgave. Jeg vilde ikke tillade, at hendes Læretid sluttede før end ved 20 Aars Alderen, og jeg vilde passe paa, at hun ogsaa grundigt arbejdede i hele denne Tid Men jeg frygter, jeg bliver alt for veltalende i denne Sag. Jeg bliver saa oprørt, naar jeg tænker paa, hvorledes min egen og mine Jævnaldrendes Ungdomstid er hengaaet, at jeg aldrig kan faa sagt nok om dette Æmne. Jeg var nylig til et Møde, hvor Kvinde-Uddannelsen diskuteredes baade af Herrer og Damer — mellem disse sidste, som talte, var blandt andre Friherreinde A., Fru S., Frøken H. og Fru L. Jeg brændte af Begjærlighed efter at tage Ordet for at udtale en Mængde Tanker og Anskuelser, som de andre ikke syntes

at have Begreb om, men jeg var altfor sky til at træde saa offentligt op, og jeg gik der derfor aldrig mere, fordi jeg fandt det umuligt at tie og umuligt at tale. Hvis Spørgsmaalet skulde blive diskuteret skriftligt, formaar jeg dog ikke at lade være med at tage tilorde.«

Man ser af det foregaaende et af Naturen blødt Temperaments Kamp for at naa frem til Personlighed, under Forhold hvis Tryk vilde have været ringe eller helt uden Betydning for en mere intensiv og stærk Karakter. I Virkeligheden var hendes Besværligheder meget smaa, men alle Kraftprøver maa jo maales relativt, og for hende var det en Kraftprøve at skaffe sig Tid til, trods de nyligt skildrede Forhold, at dyrke sin egentlige Interesse. I de ovenfor anførte biografiske Optegnelser fortæller hun, at nogle Maaneder efter hendes Giftermaal brød Forfatterlysten frem saa uimodstaaeligt, at hun paa fjorten Dage skrev Skuespillerinden (1873). Det er meget ejendommeligt, at det blev for Theatret, at A. Ch. Leffler skrev sit første mere bemærkede Arbejde. Hun havde af religiøse Grunde længe undgaaet Theatret. »Først som Forlovet,« siger hun, »var jeg kommet et Par Gange i Theatret; jeg havde set Hamlet og var bleven dybt greben, et Par moderne Komedier og følt mig oprørt i

hele min rigoristiske, endnu halvt pietistiske, Sædeligheds-Følelse, af den letsindige og overfladiske Tone deri. (Disse første Theater-Indtryk gjenfindes hos Arla i En Bal i societeten). Og dette var hele min Theater-Erfaring. Det var saaledes unægteligt et mere end dristigt Foretagende at sende et Stykke, skrevet paa 14 Dage og kun læst af en yngre Veninde, til Dramatiska Teatern.« Hun skildrer den henrykte Overraskelse, hvormed hun modtog Underretning om, at Stykket var antaget, Tillokkelsen ved de hemmelighedsfulde Underhandlinger med Theatret og ved selv i Selskabslivet at maatte svare paa Spørgsmaal om, hvad hun syntes om Stykket, om hun ikke havde hørt, hvem der havde skrevet det, o. s. v. Hun fortsætter:

»Den Følelse, at sidde midt i Parkettet og høre Publikum raabe paa Forfatteren og se en Skuespiller komme frem og meddele, at Theater-Direktionen selv ikke vidste, hvem Forfatteren var — at være tryg i Bevidstheden om, at ikke et eneste nysgjærrigt Blik rettedes mod en selv, at man var der blot som en Tilskuer mellem de andre — det er en Glæde, som man aldrig mere faar at smage. Heller ikke faar man mere de fuldkommen uforfalskede Bedømmelser af sit Arbejde at høre, naar man

nødes til at fremstille sin Person som Repræsentant for sit Værk.«

Om den første, hemmelige, berusende Digter-Lykke skev hun om Sommeren 1873 under en Nordlandsrejse et Prosadigt. Hun kaldte det Fantasi ved Sollefteåfallet. Det fortalte i Æventyrform om en ung Fyr paa Multråbjærget, som voksede hastigere end alle sine Søstre for snart at blive hugget om og ile ned til Faldet, som havde taget hele dens Hjærte. For dette lyksalige, med Længsel afventede Øjeblik, da den skulde sluttes i Fossens store, ildfulde Favntag, ofrede den alt. Æventyret ender saaledes:

»Et langt Liv fuldt af Lidelse og langsom Hendøen ventede den stakkels Fyr paa den anden Side Fossen; aldrig mere fik den den grønne Skov at se, aldrig mere hørte den Fuglenes Sang, aldrig, aldrig hørte den Fossens Brusen eller saa' dens skummende Bølger! Men hvad saa! Den havde jo haft sin Saligheds Time, og denne fyldte hele Resten af dens Liv. Lad os ikke beklage den unge Fyr! Den er ikke ulykkelig, som ejer et rigtig lykkeligt Minde.«

Hvad der ved Nedskrivelsen af dette lyriske Udbrud laa den unge Forfatterinde paasinde er let at ane. Hun var selv, gjennem Kjærlig-

heden til Digterkaldet, blevet rykket ind i en Hvirvel, som skulde berøve hende almindelige Kvinders jævne Lykke, som skulde have megen Lidelse tilfølge, men som ogsaa allerede havde skjænket hende megen Glæde, og sin Undtagelses-Skjæbne vilde hun ikke bytte bort for Hverdags-Idyller. Men dybere end denne umiddelbare Følelse laa ganske vist en drømmende Længsel efter den større Lidenskab, som, naar den en Gang har grebet ind i en Kvindes Skjæbne, aldrig lader hende gjenvinde den Fred, hun ejede, inden hun lod sig lokke af det brusende, hemmelighedsfulde Dyb — denne Lidenskab, som hun havde ladet Skuespillerinden ofre saa let for sit Kald, medens Forfatterinden selv endnu ikke kjendte noget til Lidenskaben men kun til Kaldet.

Mange mindes maaske endnu de livlige Disputer og ivrige Gisninger, som Skuespillerinden gav Anledning til i Vinteren 1873. At Stykket havde gjort Lykke var lige saa afgjort, som Meningerne var delte saavel om Stykkets Konflikt, som om den formodede Forfatter. Man gjættede paa nogle betydelige mandlige, og nogle allerede kjendte kvindelige Forfattere, men ingen Gisning gik tilnærmelsesvis i den rigtige Retning. Nogle Aar senere kom Pastorsadjunkten og Under Tøflen (1876) men

gjorde ikke samme Lykke. Under Tøflen behandler det baade før og siden ofte benyttede Æmne om Udenforstaaendes Indblanding i et ægteskabeligt Samliv. Men Pastorsadjunkten hviler paa samme Grundmotiv, som Skuespillerinden og Alfen (1880). I dem alle opstaar Konflikten ved en begavet Persons Stræben efter at løsrive sig fra forskjellige, for Personlighedens Udvikling hæmmende, Forhold. Hos Skuespillerinden sejrer Kunstnerkaldet over Kjærligheden; Pastorsadjunkten underordner Kjærlighedens Krav for Videnskabens; Alfen kæmper sig ogsaa ud saavel fra de ydre Forholds Tryk som fra den indre Tvang, der faar sit Udtryk gjennem hendes Hengivenhed for den Mand, hvis uforstaaende Kjærlighed hæmmer hendes personlige Udvikling. Men her høres allerede det store, ukjendte Dyb bruse paa Afstand: Muligheden af at Kjærligheden, som Alfen hidtil ikke har kjendt, skulde kunne foraarsage en tragisk Opløsning, har foresvævet Forfatterinden — ja, den oprindelige Plan var endogsaa den, at Alfen fulgte Kjærlighedens Dragning og at dette fremkaldte en definitiv Brydning. En saadan Opløsning stred dog imidlertid for meget mod Forfatterindens daværende personlige Udvikling. Stykket slutter tværtimod med Resignation fra Alfens Side.

Men Forfatterinden havde allerede antydet, hvad hun mente Resignationen førte til, da hun i Pastorsadjunktens Moder skildrede en rigt begavet, men ved Forholdenes Tryk tilintetgjort Personlighed.

I dramatisk Henseende har baade Skuespillerinden og Alfen adskillige Fejl, men, i Særdeleshed Alfen meget mere betydningsfulde Fortrin. Baade Dialogen og Handlingen har en Naturlighed og en usammensat Koncentration, som man den Gang endnu var uvant med fra Scenen. Men den Lykke begge gjorde laa først og fremmest deri, at personligt Liv fik sit Udtryk gjennem dem, at de Tilløb til Personlighedens Frigjørelse, til en af alt konventionelt ubunden Tilværelse, som giver disse Kvindeskikkelser Blodets pulserende Varme, var et umiddelbart Udtryk for Forfatterindens egen Erfaring.

Der var dog næppe nogen, ikke engang den yderst snævre Kreds hvor hendes Forfatterskab var kjendt, som vidste, at hun med disse Arbejder havde kastet det første Blik i sin egen Sjæl, at hun halvt bevidst var begyndt at ane sin egen Personligheds Krav. Antagelsen om at A. Ch. Lefflers Udvikling blev stærkt paavirket af Dukkehjemmet er en ofte gjentagen Fejltagelse. Alle de nævnte Arbejder

var skrevne inden Dukkehjemmet (omend Alfen opførtes senere) og den Lighed, man har fundet, beroer ganske simpelt paa den indre Lighed mellem A. Ch. Lefflers egen Udviklingskamp, og den Ibsen lader en Del af sine Kvindetyper gjennemgaa. Ibsen blev for hende, som for mange andre Kvinder, ikke Vækkelsen men Støtten under deres Stræben efter Personlighed.

Det var saa langt fra, at Dukkehjemmet medførte nogen pludselig Revolution i A. Ch. Lefflers Syn paa Mændene og Ægteskabet, at hun tværtimod talte med megen Forundring, ja næsten Misbilligelse om Noras Handlemaade. »Havde hun muligvis ikke bedre kunnet finde sig selv ved at blive end ved at gaa sin Vej?« A. Ch. Leffler fremkastede dette Spørgsmaal, uden at besvare det, i et Selskab, hvor jeg (Nytaar 1880) saa' hende for første Gang. Hun var allerede den Gang i sin Omgangskreds kjendt som Forfatterinde, og man lyttede derfor ivrigt efter hendes Bedømmelse af det i den Tid uophørlig diskuterede Dukkehjem. Mange undredes den Aften over det usikre i hendes Bemærkning, især fordi denne Usikkerhed stod i stærk Modsætning til hendes øvrige Væsen. Nogle fandt hende allerede nu overlegen, eller idetmindste altfor sikker, altfor utilgjængelig og kølig. Man skulde lære hende nøje at

kjende for at se, at Sikkerheden kun var den Frimodighed, som findes hos de Kvinder, der uafbrudt har solet sig i Ømhed, og at hun, som saa mange tilbageholdende og bløde Naturer havde antaget en vis reserveret og stiv Maade at være paa, der tjente som en »beskyttende Forklædning«.. Desuden var hun ikke, ikke engang mod sine Nærmeste, ekspansiv i sit Væsen. Hendes Hjærtelighed var virksom, ikke kjærtegnende, og dette tages jo saa ofte hos Kvinder som et Bevis paa Kulde.

At hendes Udtalelser paa denne Tid forekom saa at sige famlende stod i nøjeste Overensstemmelse med hendes indre Liv. I Aarene omkring Begyndelsen af Firserne gjennemgik hun nemlig i mange Henseender en søgende Periode. Fra denne Tid findes flere interessante Breve, som dels belyser hendes indre Udvikling, dels hendes Anskuelser om Digtekunst og om hendes egen Opgave som Forfatterinde. Saaledes skrev hun efter sin første, store Triumf (Skuespillerinden):

»Det er sandt, at jeg troer, jeg ejer en sand poetisk Begavelse, og at jeg troer, jeg vil kunne gavne vort Fædrelands dramatiske Kunst; men hvis jeg ikke troede det, hvorfor skulde jeg saa vel skrive? Er ikke denne Selvtillid Livsbetingelsen for en Kunstner? Men hvad jeg

derimod ikke troer, det er, at denne specielle Begavelse paa nogen Maade hæver mig over andre Mennesker. Jeg troer sandelig ikke, at jeg i Almindelighed er andre overlegen, jeg anser mig ikke for i Almindelighed at være noget s. k. brillant Hoved, men regner mig for i denne Henseende at være begavet som Folk er flest. Min poetiske Begavelse er noget saa specielt, saa udenfor-staaende, at selv om jeg havde aldrig saa høje Tanker herom, saa kunde jeg alligevel ikke kaldes selvglad. Jeg betragter det, omtrent som om jeg af en rig Mæcen havde modtaget en stor Pengesum til Uddeling; skulde jeg derfor naar jeg efter Giverens Foreskrift uddelte den, anse mig for at være en stor Velgjører, En Kunstners Begavelse er kun en saadan Rigdom, som han ikke selv har skaffet sig, og som han ikke har Ret til selv at beholde. Men ligesom det vilde være overordentlig behageligt at faa det Hverv at uddele Gaver til Nødlidende, og ligesom Velsignelsen der for udtales over Uddeleren, medens den rette, men usynlige Giver, kun lidet erindres, saaledes er det ogsaa en stor Lykke at have faaet kunstnerisk Begavelse; men om ogsaa de, som nyder denne Begavelses Frugter, ofte priser Kunstneren, som om alt var hans Fortjeneste, saa maa han dog ikke selv gjøre sig skyldig i

samme Vildfarelse, men altid mindes, at han kun uddeler de Gaver, en anden har overgivet ham. Dette er nu ikke blot et ydre, udspekuleret Ræsonnement af mig, men det er saaledes trængt ind i min inderste Overbevisning, at jeg troer mig for altid bevaret for alt, som kunde kaldes Forfatterstolthed.«

Hun forklarer paa dette Tidspunt, at hun »intet Kald har til at skrive Romaner« og fortsætter:

»Jeg har en saa udpræget tendentsiøs Retning, at jeg ikke med virkelig Interesse kan omfatte et Arbejde, hvor det ikke gjælder om at faa en eller anden særlig Ide frem, en Ide som har nogen større Betydning for vor Tid og for vort Land. Det er Dramaets Opgave, mere end nogen anden Kunstforms, at være moderne, d. v. s. at behandle Samtidens brændende Spørgsmaal.«

Nogle Aar efter gjennemlever huu en Modløshedens Periode. Hendes første store Succes — Skuespillerinden — var ikke bleven fulgt af flere, og hun skriver (1877):

»At gjøre Lykke én Gang og siden aldrig mere, det er dog sørgeligt. Jeg har mange Planer til store Arbejder, men kan aldrig faa dem udført af Mangel paa Tid. Det er netop

3*

dette, at min Tid er saa splittet, som udgjør min stadige Bekymring, og som hindrer min Udvikling. Jeg kan ikke gjøre Regning paa at være fuldstændig uforstyrret en eneste Time af Dagen. Hele Formiddagen gaar her Folk af alle Slags ud og ind; og alle disse Smaapligter, som man ikke kan unddrage sig, naar man har et Hus at passe, plager mig saa utroligt, netop fordi de optager saa uendelig megen mere Tid, end Resultatet er værdt. Langt hellere vilde jeg end paa denne Maade drysse hele min Tid bort, uden at jeg egentlig synes, jeg udretter noget nyttigt derved, arbejde paa et eller andet aldrig saa kjedsommeligt Arbejde nogle Timer om Dagen, hvis jeg saa fik Lov at være uforstyrret de øvrige Timer. Jeg begynder at tro, at det er en stor Misforstaaelse af Naturen, at jeg er blevet Kvinde, for den Slags Virksomhed, som egentlig er Kvindens, passer slet ikke for min Natur. Aah, om jeg i Stedet for som en Mand kunde vie hele mit Liv til et intellektuelt Arbejde, om jeg kunde studere og udvikle mig, kunde arbejde og paa den Maade bestandig kunde styrke mine Aandskræfter og bestandigt gaa frem, i Stedet for at bortødsle alle mine Aandsævner paa smaa, huslige Omsorger, som jeg absolut kun passer daarligt, og paa sociale og konventionelle Forpligtelser,

saasom et indholdsløst og aandsfortærende Selskabsliv, hvormed jeg hverken gjør mig selv eller andre nogen Nytte. Jeg fører, kort sagt, et unyttigt og uvirksomt Liv, og jeg bliver virkelig hjærteangst, naar jeg tænker derpaa, for jeg er dog blevet tilstrækkelig godt udrustet af Naturen, til at jeg skulde kunne virke og efterlade Spor paa min Vej. Jeg ved, du svarer mig, at det altsammen kun er min egen Fejl, og at egentlig intet hindrer mig i at studere og udvikle mig, naar jeg vil. Men det er sandelig ikke saa let at arbejde uden ringeste Vejledning, uden Lejlighed til nogensinde at tale med Mennesker med samme Interesser. . . . . Kort sagt, der er næppe rimeligt, at jeg bliver til noget, endskjøndt jeg er overbevist om, at der findes Muligheder i mit eget Indre, og endskjøndt det for en overfladisk Betragtning ser ud, som om jeg levede under de gunstigste ydre Forhold. Tanken herpaa gjør mig undertiden helt fortvivlet, men saa søger jeg at trøste mig med, at det Udviklings-Stadium, vi lever i her paa Jorden, vel i alle Tilfælde kun er en Barndomstilstand, og at de Anlæg, som ikke naaer deres Udvikling her, ikke behøver at gaa fuldstændig tabt. . . .«

1878 skriver hun: »Det er ikke let altid at 'holde Ideens Fane højt', som den gamle

Student hos Ibsen saa rigtigt bemærker. Denne materielle og smaalige Verden, som man er omgiven af til alle Sider, vil bestandig drage en ned til sit eget Niveau, og der findes Øjeblikke, hvor der idetmindste kræves en stærkere Sjæl end min for ikke at fristes til at tro, at alle de Idealer, som boer i os, er lutter Gjøglebilleder, fostrede af en sygelig Fantasi, og som maa vige for Virkelighedens, det vil sige Prosaens, Smaalighedens, Egennyttens, Misundelsens og Lumpenhedens klare Dagslys.«

I samme Brev taler hun om den »nøgterne Realisme«, som hun dels har tilkæmpet sig, dels naturligt udviklet sig til, og som hun dog ikke føler som det, der er helt naturligt for hende. Hun udtaler Længslen efter at »sværme og være en Smule overspændt et Par korte Sommermaaneder; for jeg er saa uendelig ædruelig den hele Vinter, at min Fantasi sikkert snart dør Hungersdøden, og mine Idealer vender mig Ryggen.« Denne Trang vilde hun tilfredsstille ved nogen Tids Besøg paa en norsk Folkehøjskole, hvor hun mente at kunne gjøre Regning paa: »sjælsforfriskende Omgang med begavede Mennesker, som levede fuldstændig for en ideel Interesse.« Paa Indvendingen om, at hun paa denne Maade vilde miste sin Anonymitet som Forfatterinde, svarer hun, at hun

aldeles ikke bryder sig om Anonymitet, hun bryder sig kun om at faa Sympathi. Og med Hensyn til andre konventionelle Hindringer udbryder hun:

»Er man forpligtet til at underkaste sig endogsaa de snævreste konventionelle Love, naar man ved hele sin Livsvirksomhed danner en Protest mod de Love, som vanligvis binder og begrænser en Kvindes Liv? At dø for Fædrelandet er sublimt, men at falde i en Duel, for falske Æresbegreber, er taabeligt. Eller, med andre Ord, at ofre en ideel Interesse for f. Eks. en personlig Pligt kan være smukt, men at gjøre det for en konventionel Lov er ynkeligt.« Hun vedbliver at tale om sin Trang til Tankeudveksling med sympathiske Mennesker. Ligeoverfor andre er hun, efter hvad hun siger, yderst tilbageholdende om det, som er »Kærnen og Drivkraften« i hendes Liv, hendes Forfattervirksomhed. »Det er muligt,« siger hun, »at jeg aldrig bliver Forfatterinde, men i saa Tilfælde bliver jeg heller aldrig nogen normal Kvinde, kan saaledes under ingen Omstændigheder dømmes efter eller bøje mig for Kvindelighedens sædvanlige Love. Jeg er en Rebel imod mit Kjøn, og egentlig utvivlsomt skabt til Mand, med en Mands Interesser og Anlæg, og intet af en Kvindes Ævne til Hengivenhed og Glemsel

af sig selv for andre. Jeg er tværtimod fuldstændig optagen af mig selv og mine egne Ønsker, Interesser og Fornødenheder. Hvis jeg var blevet Mand, eller hvis jeg var født 20 Aar senere, saa skulde jeg have viet mig til Studeringer, hvilket forekommer mig som den mest misundelsesværdige Lykke. Der findes ikke en eneste af Kvindens sædvanlige Beskjæftigelser, som ikke af Naturen er mig modbydelige og bliver det mere og mere, jo mere jeg udvikler mig. Det er en Lykke for mig, at jeg skjuler denne dybt ukvindelige Sjæl, under en fuldstændig kvindelig Maske; hvis min Optræden var lige saa emanciperet som mit indre Menneske, saa var jeg fortabt. Men nu faar jeg i Almindelighed det Vidnesbyrd at være usædvanlig kvindelig og tilbageholdende, og man forsikrer, at man aldrig har set en Forfatterinde saa lidt emanciperet.«

Hendes dybeste Følelse for sin Opgave som dramatisk Forfatterinde faar et særlig kraftigt Udtryk i et Brev fra en Tid fuld af Uro i Anledning af Spørgsmaalet om hvorvidt Alfen skulde blive opført eller ej. Hun skriver (1879).

»Hvormeget jeg end forsøger at ræsonnere fornuftigt, kan jeg ikke skjule for mig selv, at det her ganske simpelt gjælder Liv eller Død for mig — i aandelig Betydning, naturligvis.

For har jeg ingen Fremtid som dramatisk Forfatterinde, saa har jeg i det Hele taget ingen Fremtid, mit Liv kommer til at henrinde unyttigt, uden at efterlade sig noget Spor, og at dette er en bitter Skjæbne, tung nok at bære for den som føler at have faaet Gaver at virke med, det indser du uden Tvivl.«

Men saa varm er hendes Kjærlighed til dramatisk Forfatterskab og hendes Tro paa sin Begavelse i saa Henseende, at hun, trods Uro og Uvidenhed om Alfens Skjæbne, i et umiddelbart efterfølgende Brev, for Broderen udvikler Planen til — et stort Sørgespil, med Motiv fra den russiske Nihilisme. Tiltrods for adskillige Venners Raad om at opgive Theater-Banen, erklærer hun, at Modgangen kun har inspireret hende til et nyt Forsøg. Og nu, da hun nyligt har set Ristori, vaagner hendes længe nærede Ønske om at skrive i stor Stil, »med store Karakterer, store Begivenheder og spændende Intriger.« Hun erklærer, at Ristoris Udførelse af Lady Macbeth har bibragt hende den klare Erkjendelse af, »at en stor Skuespillers Fortolkning af en virkelig Digters Værk, er et større og mere mægtigt gribende Kunstværk end nogen anden af de skjønne Kunster kan frembringe, ja, større og mere uforglemmeligt end Venus fra Milo og Rafaels Madonna.«

Hun levede i en Inspirationens Feber, syntes at føle, at hun var bestemt til at blive en stor, dramatisk Forfatterinde og vilde ikke opgive sit egentlige Kald. Tværtimod; endskjøndt hun nu mødte Modgang, følte hun »Kraft til at besejre en Verden!« Og hun vedblev at udvikle Planen til sit Drama, i hvilket hun vilde skildre den Bevægelse i hendes Samtid, som havde grebet hende dybest.

Helten var »en ung Videnskabsmand, Studerende ved et Universitet, ideelt anlagt og sværmende for Ruslands Befrielse gjennem en fri Forfatning. Han begynder med at tro og haabe paa Muligheden af en saadan Reform, men drages lidt efter lidt ind i de nihilistiske Bestræbelser og finder overalt omkring sig den fuldstændigste Mangel paa Tro; svigter lidt efter lidt sine Idealer, bliver en fanatisk Nihilist, som kun vil omstyrte det Bestaaende uden Haab om noget Kommende, drives til politisk Mord, og dør paa Skafottet med den bitre Følelse, at al hans Stræben har været forgjæves, og at hans Død er til lige saa liden Gavn for hans Fædreland, som hans Liv har været det.«

Hun opgav imidlertid Tanken om dette Drama, fordi hun ved Mangel paa Kjendskab til russisk Samfundsliv følte, at hun savnede

Mulighed til at kunne give det Virkeligheds-skildringens Indholdsrigdom.

I Januar 1880 skriver hun:

»Dukkehjemmet har naturligvis givet Anledning til meget ivrige Menings-Udvekslinger. At det er et Mesterværk er alle nok enige om, men man anser Tendentsen for farlig og samfundsopløsende. Den Tanke, at det er ved at gaa bort fra sine Pligter, at man sikrest finder sig selv, er vel ogsaa betænkelig nok, ligesom det turde være bedst ikke at gaa og vente paa »det Vidunderlige«, for saa bliver man i de fleste Tilfælde lige saa bittert bedragen, som Nora. Dette er de Bemærkninger, man i Almindelighed fremkommer med, paa hvilke jeg dog for min Part svarer: »Ibsen har ikke villet sige, at saaledes bør en Kvinde handle i et saadant Tilfælde; han har kun villet vise til hvilke uophjælpelige og — maaske samfunds-opløsende — Misforhold et Ægteskab som det skildrede, leder. Det meget omtvistede Røda Rummet har jeg nu læst, uagtet det er blevet mig sagt, at det ikke er en Bog for Damer. Men jeg maa bekjende, at jeg er saa ukvindelig, at den aldeles ikke har choqueret mig. Jeg har sikkert mangen Gang læst langt værre Ting

med koldt Blod. Jeg læste den med virkelig Nydelse, for det glædede mig hjærteligt, at et saadant virkeligt, oprindeligt Talent endelig havde kunnet opstaa hos os. At Forfatteren skulde kunne blive noget for vor dramatiske Kunst, ser jeg dog ingen Anledning til at antage, da Kompositionen netop syntes at være hans svage Side. At mange af Skildringerne er sande, derom er ingen Tvivl. Meget er dog højst overdrevent, som f. Eks. Redaktøren, som ikke ved Tegnérs rette Navn m. m. I det Hele er Strindberg noget for overdreven til at være en rigtig »Virkelighedsskildrer«, og heller ikke vilde det skade, om hans Sprog hist og her var mindre raat. Har du læst Professor C's Kritik i Aftonbladet? Den er højst mærkværdig; han ligner dette Slags Forfatterskab ved Gadedrenges Vanartethed, naar de stiller sig i Rendestenen og stænker Snavs paa de Forbigaaende, siger at Bogen staar paa Grænsen af den Literatur som Politiet bør gribe ind i m. m. Imidlertid er nu tredie Oplag under Trykken.«

Dette Brev, der er interessant som Tidsbillede fra Gjennembruddet af de nye Strømninger, som Dukkehjemmet og Røda Rummet i hver sin Retning indledede, er dobbelt interessant som Vidnesbyrd om, hvor roligt og

lidenskabsløst Anne Charlotte Leffler optog begge disse mærkelige Arbejder, om hvor liden Omvæltning de frembragte i hendes Indre. Hendes Udvikling gik sin egen rolige Gang. Men blot et Par Aar efter skulde hun nævnes Side om Side med Strindberg, som vort æstethiske Løvsprings første Tegn, og næst Strindberg dets første Forfatter-Personlighed.

A. Ch. Lefflers egen Forfatter-Individualitet skinner meget tydeligt frem gjennem de Domme hun fælder i det ovenfor citerede Brev; det tegner hendes for Overdrivelser utilbøjelige Temperament, som dog paa samme Tid har Originalitet nok til at berøres sympathisk af Oprindeligheden i den nye, rundt om hende saa forkjætrede Bog, Röda Rummet.

I Sammenhæng med sin Plan om at udgive et Hæfte allerede færdige Noveller skriver hun (1880):

»Fuldstændig Anonymitet vilde uden Tvivl være morsomst og fordelagtigst. Jeg synes næsten, at en Forfatter aldrig burde skrive under sit eget Navn. Det er ikke Hr. eller Fru den og den, hvis private Meninger har nogen Interesse for Publikum, men det er den eller den Forfatter-Individualitet. En begavet Forfatter har Ret til at sige Menneskene Sandheder,

som f. Eks. Fru Edgren ingenlunde har Ret til at komme med. Jeg mener: man er ikke som Forfatter den samme Person, som man er som privat Menneske, og ens sædvanlige, borgerlige Navn, som man bærer paa som Skilt i Hverdagslivet, har egentlig ingenting med ens Forfatterskab at gjøre. Dette er en Tanke, som først for nylig er faldet mig ind. Har jeg maaske Uret? Alle store Forfattere (med Undtagelse af 3—4 kvindelige) har dog, saa vidt jeg ved, altid benyttet deres eget Navn.«

I Anledning af Kritikens Udtalelse om, at Alfen savner Handling, siger hun, at hun nok kunde ønske at vide, hvad man mener med Handling i et realistisk Nutidsdrama, og fortsætter:

»Jeg for min Part tror, at de gamle konventionelle Fordringer med Hensyn til Dramaets Teknik ikke længere passer for vor Tid. Dramaet faar ikke Lov nu som før til at være en kunstig sammensat Bygning, hvor Forfatteren sammenknytter en Mængde Begivenheder og vikler dem saa meget som muligt ind i hinanden, for siden at løse dem i Slutningsscenerne. Det maa paa nærmere Hold følge Livet for at kunne tilfredsstille vor Tids Sandhedskrav. Forfatteren med sine mange Marionettraade maa ikke længere ses, men det Hele maa udvikle

sig simpelt og naturligt, uden Knald-Effekter, uden afgjørende, store, ydre Handlinger. Saa vidt jeg forstaar, er den eneste af de gamle Fordringer til et Drama, som er tilbage, den, at det maa indeholde en Karakterudvikling. Hovedpersonen først og fremmest, men ogsaa alle de andre Personer, maa efter hver Scene til en vis Grad gaa bort som en anden, end han begyndte den. Og i Alfen er dette aldeles afgjort Forholdet. Det er ganske vist, at det er ved Ord at denne sidste Forandring tilvejebringes, men er dette ikke netop, hvad der oftest sker i Livet? Man har gaaet og baaret paa en Misstemning mod hinanden, man har følt det falske og uholdbare i sin indbyrdes Stilling, og sluttelig indtræffer noget, som gjør det umuligt at fortsætte som før (her Alfens Scene med Borgmesteren i anden Akt) det kommer til en Forklaring, enhver faar Lov at udtale, hvad han længe har haft paa Hjærtet, man lærer at forstaa hinanden bedre, at se sine egne Fejl, og man gaar ud fra denne Scene som et andet Menneske, end man forud var. Hvis man i Stedet for skulde søge at tilvejebringe denne Udvikling ved Handling, vilde man blive tvungen til at gaa langt mindre naturligt tilværks. Hvad er f. Eks. »Handlingen« Et Dukkehjem? Ja, at Nora gaar sin Vej,

det er ganske vist en Handling, men alt det foregaaende er kun en Sjælsudvikling frembragt ved Ord. Krogstad aabner hendes Øjne for det urigtige i den Handling, hun har gjort før Stykkets Begyndelse, ved Ord, og herpaa følger senere alt det øvrige. Helmer afslører sin virkelige Karakter for hende, ikke med nogen Handling men ved Ord, og hun aabner slutteligen ogsaa ved sine Ord hans Øjne. Den Handling, at hun gik sin Vej fra Hus og Hjem, var i og for sig altfor uklar, til at man kunde have forstaaet den, hvis hun ikke med Ord havde forklaret sin Sjælsudvikling. Et andet af den nyere Tids bedste dramatiske Arbejder falder mig netop nu i Tanker: Bjørnsons De Nygifte. Hvad er det, som der fremkalder Opløsningen? Det er Ord. Mathilde aabner Axels og Lauras Øjne ved at læse for dem af en Bog (dette er vel ikke mere Handling, end Ord ellers er det) og Forsoningen tilvejebringes sluttelig derved, at Axel taler om sin Følelse i det forgangne Aar, hvorved Laura lærer at forstaa ham bedre. Jeg er sikker paa, at hvis et af disse to Arbejder, som hører til dem der har gjort mest Lykke paa Scenen, i Manuskript var blevet leveret af en ubekjendt Forfatter til en Æsthetiker ex-professo, saa havde ogsaa de faaet den Dom,

at de savnede Handling. Det er jo muligt, at jeg har Uret, men i saa Tilfælde forstaar jeg ikke, hvad dramatisk Handling vil sige, og vilde meget gjærne oplyses herom. Sigter Ordet til noget rent ydre, legemligt? Maa man absolut rejse eller komme, tage Gift, skrive Breve, lytte ved Dørene, skrive falske Veksler, gaa til hemmelige Møder, intrigere, for at det, man gjør, kan kaldes Handling? Hvis det er Tilfældet, kan jeg aldrig skrive noget Drama. For mit eneste Ønske, min eneste Lyst er at skildre Livet og Menneskene, saaledes som jeg med egne Øjne har set dem eller, støttet paa hvad jeg har set, divineret dem, uden alle kunstlede Intriger, uden al konstrueret Handling. Bliver jeg overbevist om, at Dramaet ikke er en Kunstform, som tillader dette, saa skal jeg uden Vaklen forlade det og gaa over til Novellen, hvor man ikke behøver at bindes af konventionelle Formregler, men kan følge Livet saa nøjagtigt man vil.«

III.

PERSONLIG FRIGJØRELSE. LITERÆR VILDFARELEE.

Denne fortrolige Brevveksling bekræfter en Ytring af A. Ch. Leffler selv, om at der ikke har fundet store Kriser Sted i hendes Udviklings-Historie. Hun sagde en Gang, at hendes religiøse Livsanskuelse var Produkt af en meget langsom Omdannelse; langsomme var ogsaa de Forandringer, som hendes Følelser i andre Henseender undergik. I de ovenfor anførte Breve findes desuagtet flere Træk, der har megen Interesse, fordi de saa tydeligt betegner saavel den Udvikling A. Ch. Leffler havde tilfælles med sin Generations intellektuelt begavede Kvinder, som den for hende selv ejendommelige. De fleste ældre eller midaldrende Kvinder, som i vor Tid har hengivet sig til aandeligt Arbejde, har saaledes gjennemgaaet en Periode, under hvilken de, i Fortvivlelse over alle de Hindringer som Familielivet og konventionelle

Anskuelser om Kvindens Opgave har hobet sammen paa deres Vej, ligesom A. Ch. Leffler har klaget over, at det var »en stor Fejltagelse af Naturen«, at de var blevet Kvinder, da de egentlig var »skabte til Mænd«. De fleste har, som hun, medens deres Individualitet kæmpede for sin Frigjørelse og Udvikling, taget denne Kamp som Bevis for, at de »intet havde af Kvindens Ævne til Hengivelse og Selvforglemmelse«. Fra A. Ch. Lefflers Side er denne Selvanklage rørende naiv, paa en Tid hvor hun ikke nægter sin Moder den Glæde at se hende daglig, ikke sin Mand at være uforstyrret sammen med hende om Eftermiddagene, hvor hendes Veninders Interesser altid hos hende finder et aabent Øre og hendes Bekjendtes Anliggender en stedse villig Tjenstiver. Den »kvindelige Maske«, som hun mener skjuler en mandlig Sjæl, er modeleret over hendes eget virkelige Ansigt, og nogle Aar senere lo hun ad denne, af den konventionelle Opfattelse af Kvindeligheden fremkaldte, Tro paa sin egen Ukvindelighed. Hun havde — ligesom de fleste rigtbegavede Mennesker — længe ingen Anelse om sin Naturs virkelige Rigdom og hemmelighedsfulde Dybder. Men snart blev det hende dog klart, at Kvindeligheden kunde give sig Udtryk paa anden Maade end gjennem Lysten til at sy, sylte

og gaa i Selskab; at den intellektuelle Begavelse kan give Kvindelighedens Væsen Udtryk ligesaa vel som Mandlighedens, og at det er en ligesaa berettiget Egenkjærlighed hos Kvinden som hos Manden at skaffe sig uforstyrret Ro til sin aandelige Udvikling og sit aandelige Arbejde, Samtidig med denne langsomme, indre Frigjørelse med Hensyn til Opfattelsen af Kvindeligheden, forandredes ogsaa hendes elskværdige men yderst naive Syn paa Digterbegavelsen som noget fra Digterens Personlighed adskilt — denne Opfattelse, som f. Eks. viser sig i det Brev, hvor hun sammenligner kunstnerisk Produktion med Velgjørenhed med andres Penge, eller det, hvor hun motiverer Anonymiteten med, at en Mand som Forfatter ikke er samme Person, som han er som privat Menneske.

Men A. Ch. Lefflers ovenanførte Breve viser ogsaa, at hendes Historie ikke blot var lig de fleste begavede Nutidskvinders, men at den tillige var typisk for de fleste Overklasse-Kvinders. Først den unge Piges Drømme om Ægteskabet som Livsmaalet og hendes Tomhedsfølelse under Forventningen om dette; senere den gifte Kvindes ikke usædvanlige Opdagelse, at hun dog ikke er naaet ind i Livets Virkelighed og hendes Sorg over ikke engang at kunne

faa Del i denne gjennem et ordnet, alvorligt Arbejde.

Lidt efter lidt gjennemførte A. Ch. Leffler dog sin Frigjørelse fra Overklasse-Kvindens ofte saa spredte Liv. I sin Egenskab af Husmoder var og blev hun pligtopfyldende og betænksom, men da hendes Forfatterskab blev en betydelig Indtægtspost paa Budgettet, mente hun at kunne være fritaget for altfor ofte at lyde sin myndige Tjenestepiges Røst, naar denne kaldte hende fra Skrivebordet til Køkkenet.

Efterhaanden lærte hun ogsaa at inddele sin Tid bedre, saa at hverken Hjemmet eller Arbejdet led derved, og hun fik derigjennem ogsaa Tid til grundigere Selvstudier i Sprog, Historie og i Særdeleshed i Literatur. Da hun blev en »bekjendt Forfatterinde«, virkeliggjorde hun ogsaa sin Drøm om at slippe for daglige Visiter ved at have en bestemt Modtagelsestid. Hendes Mands Samfundsstilling — han var senere bleven Sekretær i Overstatholder-Embedet — aabnede nye Kredse for hendes Iagttagelse; saaledes fik hun f. Eks. paa et Par Baller i Overstatholderhuset de Indtryk af »Selskabet«, som senere blev til Samfundsbilleder. Men paa samme Tid var hun mere og mere paa sin Post

for ikke at gribes af den Selskabelighedssyge, som i Stockholm er det aandelige Arbejdes Fordærvelse. Hun vandt lidt efter lidt den Ævne til Arbejdskoncentration — uden Spor af Egoisme eller Pedanteri — som giver en kunstnerisk Begavelse dens ethiske Alvor, og ytrede, naar nogen omtalte den Modenhed, der var over hendes Arbejder i Sammenligning med andre af hendes Samtidiges: »Tænk paa de lykkelige Vilkaar, jeg arbejder under! Ingen økonomisk Nødvendighed tvinger mig til at producere Hastværksarbejder, som unge Forfattere saa ofte maa; og,« tilføjede hun med et inderligt vemodigt Tonefald, »ingen smaa Fødder løber ud og ind af mit Arbejdsværelse, som i saa mange andre Forfatterinders, og forstyrrer Roen derinde. Hvis jeg ikke gjorde mit Bedste, var jeg jo ligefrem umoralsk.«

Savnet af ikke at være Moder gav hendes Ønske om i det mindste digterisk at gjøre en Indsats i Menneskehedens Liv en gribende Intensitet. Ved en af Brødrenes Giftermaal skriver hun i et Brev, hvor det nævnte Savn læses mellem hver Linje:

»Den, som efterlader sig Børn, dør aldrig. Hans Gaver, hans Anlæg, hans Karakter-Ud-

vikling gaar igjen gjennem kommende Sekler. Dette gjælder nu ganske vist om ethvert rigt, aandeligt Arbejde. Ja, man kan sige, at ethvert Menneske, som har arbejdet i Forhold til sine Kræfter, har gjort en Indsats i Menneskeheden, som overlever det selv; men det gjælder dog paa en aldeles særlig inderlig og personlig Maade med Hensyn til Arveligheden.«

Hendes stærkere og stærkere kunstneriske Udviklings Krav medførte ogsaa en voksende Længsel efter nye Indtryk, nye Forhold. Hun udbryder (med Hentydning til Broderens mathematiske Studier):

»Menneskene er mine Problemer, og jeg har løst alle dem, jeg har truffet paa. Under saadanne Forhold maa naturligvis Indskydelsernes Kilde snart udtørres. Jeg burde jo ikke klage, for jeg er saa lykkelig, som det er muligt, med den Indskrænkning af ens Frihed, som følger med at være Kvinde. Det eneste, jeg klager over, er, at jeg ikke blev født til at være en af ‚Skabningens Herrer'.«

Ogsaa i andre Henseender giver de anførte Breve Indblik i hendes Forfatterskab. Blandt

andet fremgaar af dem den for en afgjort Begavelse ofte betegnende Ævne til Begrændsning. Den ytrer sig f. Eks. i hendes bestemte Vægring ved at sprede sig ved naturvidenskabelige Studier; paa den anden Side viser sig ogsaa det hos mangesidige Naturer ofte forekommende Fænomen, at de tager deres mere uvæsentlige Anlæg for de væsentligste. A. Ch. Leffler begik denne Fejltagelse, da hun fastholdt det dramatiske Forfatterskab som sit egentlige Kald. Paa samme Tid som hun viser sit ægte Digterkald gjennem sin Iver for at studere Menneskene og Livet, fælder hun den for en ægte dramatisk Forfatter umulige Dom, at det moderne Skuespils Maal fremfor alt er at virke for Tendentser og at gjøre dette ved Ord, ikke ved Handling. Hun har ganske vist indset, hvori det moderne Drama adskiller sig fra det ældre, og hun slutter sig med sandt kunstnerisk Instinkt til Bestræbelsen for Dramaets Gjenfødelse ved en simplere, mere virkelighedstro Handling. Men hun gjør sig skyldig i den Vildfarelse at mene, at det for Scenen beregnede Drama ikke længere har det som sin væsentligste Opgave at fremstille Karakterer men Ideer: en Forveksling af Aarsag og Virkning, som blev skjæbnesvanger for hendes eget dramatiske Forfatterskab. For ganske vist bliver

Ideer levende gjennem det moderne Dramas ypperste Værk, men kun ved at legemliggjøres i Personligheder — aldeles paa samme Maade som Ideer er blevet levende gjennem Sofokles og Shakespeare. Og ganske vist har hun Ret i, at Ibsen f. Eks. karakteriserer gjennem Ord, der i hans bedste Dramaer medfører aldeles samme Resultat som umiddelbar Handling, ved saa at sige Ord for Ord at klargjøre Karaktererne og deres indbyrdes Forhold, samt Scene for Scene at føre disse Karakterer, i og gjennem disse Forhold, til en Afgjørelse for Livet. Dette at kunne gjøre Konflikten og Karaktererne intense, at kunne koncentrere Dialogen naaede A. Ch. Leffler ligesaalidt som nogen anden kvindelig Forfatter. Endskjøndt hun fuldstændig indsaa, at Personerne gjennem enhver Scene i et vel bygget Drama bør undergaa en vis Udvikling, kunde hun ikke altid gjøre denne Udvikling virkelig, og hvormange enkeltstaaende, veltegnede Karakterer og virkningsfulde Momenter hendes Dramaer end indeholder, savner de som Helhed den overbevisende Livs-Sandhed.

Det, der gav A. Ch. Lefflers Dramaer deres moderne Præg, og det allerede saa tidligt som i 1873, var den naturlige Dialog og den simple Handling. Den store Lykke, hendes Arbejder

gjorde, skrev sig ogsaa i høj Grad fra den Virkeligheds-Troskab, som endnu var saa usædvanlig indenfor vor Dramatiks Omraade. Men jo mere moderne hendes Dramaer blev med Hensyn til Ideer, jo mindre dramatiske blev de. Hendes Personer talte ganske vist, men deres Ord udviklede mere deres Anskuelser, end deres Karakter. Virkelig sikker dramatisk Teknik kan desuden ikke erhverves, uden at man saa at sige har levet paa Theatret, og det lykkedes derfor aldrig A. Ch. Leffler at opnaa det kraftige, sceniske Greb, som fremkalder store dramatiske Værker. Men hun havde en utrættelig, gjennem hendes første Succes grundlagt, Kjærlighed til dramatisk Digtning, og hvor let hun end ellers troede paa Kritik, rystede hun altid mistroisk paa sit krusede Hoved, naar hendes Venner raadede hende til at koncentrere sig paa Romanen og Novellen, fordi hendes Begavelse for det episke var aldeles uden Sammenligning større end hendes Begavelse for det dramatiske. Lige saa lidt vilde hun gaa ind paa, at en Kvinde sjældent kan iagttage Livet i dets Mangfoldighed og dets Dybder, saaledes som den store dramatiske Digter maa gjøre det, inden han kan fremmane dette Liv paa Scenen. Og allermindst godkjendte hun

den Grund, som er den afgjørende, naar man søger Aarsagen til, at der endnu ikke har levet nogen stor kvindelig Dramaturg: at Kvinden savner den skabende Intensitet, hvis højeste Potens indenfor Literaturens Omraade er den dramatiske Digtning.

IV.

LITERÆR DEBUT. SAMFUNDSBILLEDER I OG II.

Medens A. Ch. Lefflers egentlige literære Virksomhed saaledes viedes Theatret, skrev hun dog flittigt, vedblivende under forskjellige Mærker (Alrun Lejfson, Otto H., Carlot o. a.) baade Noveller og Essays om dramatiske eller literære Emner. De fleste offentliggjordes i Ny Illustrerad Tidning. Man begyndte at ane, at Fru Edgren var Forfatterinde, men det blev dog for det store Publikum en Overraskelse, da hun — tilskyndet af sin ældste Broder, som efter flere Aars Ophold i Udlandet nu havde bosat sig i Stockholm — endelig i 1882 under eget Navn fremtraadte med Novelle-Samlingen Ur Lifvet (paa Dansk: Samfundsbilleder).

Da dette skete, fik den svenske Literatur en paa en Gang ny og stor Forfatterinde. Hun havde ikke trættet Publikum ved at lade det følge sine usikre Skridt paa Forfatterbanen.

Hun traadte det imøde som en behersket, kunstnerisk sikker Digterpersonlighed, der ved, hvad han vil, og kan hvad han vil. Bogen gjorde en overordentlig og uomtvistet Lykke. I første Samling af Samfundsbilleder fandtes indholdsrige Æmner, saaledes som den ældre Tids Smag holdt af dem — en Smag, som lykkeligvis begynder at komme igjen — men samtidig fandtes der en virkelighedtro, maadeholden Fremstilling, en Realisme saaledes som den unge Tid havde længtes efter den. Her mødte man en moderne tænkende og følende Personlighed, men en Personlighed, som hverken viste Kamplyst eller Partisind men tværtimod i sine med baade Kraft og Følelse tegnede Samfundsbilleder lagde et forstaaende, menneskeligt Syn paa Livet for Dagen.

Man forbavsedes over denne fine Iagttagelse, denne tydelige Sandhedskjærlighed i Skildringen af det Iagttagne, denne sjældent naturlige, bramfri, faste og klare Stil.

Forfatterinden skrev (1881), inden Bogen kom ud, om sit nye Arbejde;

»Det har i alle Tilfælde den Fortjeneste at være originalt, d. v. s. ikke et Opkog paa gamle Romaner, men grundet paa personlige, fuldt ud selvstændige Iagttagelser af selve Livet. Og alene dette, forenet med noget Talent i

selve Maaden at skrive paa, er tilstrækkeligt til at vække en endog meget stor Opsigt, i et Land hvor Røda Rummet hidtil har været det eneste Livstegn fra den nye Tid indenfor Literaturen.«

Hun har her selv givet det rette Synspunkt for den store Lykke, hendes Arbejde gjorde: hun gav noget nyt, som var hendes eget; man traf Originalitet ikke Efterklang. Men tillige havde A. Ch. Leffler den Lykke, at Tiden netop ønskede at faa, hvad hun havde at give. Hun kom hverken for tidligt eller for sent men netop i det rette Øjeblik til at blive modtagen med Jubel. Denne blev ogsaa usædvanlig; det i vor literære Verden meget sjældne Syn, at to Oplag fremkom i Løbet af meget kort Tid, var det mest utvetydige Bevis for, at Bogen havde gjort Lykke.

Forfatterinden havde imidlertid i sin Skrivebordsskuffe gjemt et Par Noveller, som ved første Udvalg af hendes Raadgivere var befundne for farlige at begynde med. Særlig havde man sagt hende, at hun stillede hele sin Anseelse som Kvinde paa Spil, hvis hun under eget Navn offentliggjorde Novellen I stora världen (senere omarbejdet under Titlen Aurora Bunge). Hun skriver om den an-

tydede Fare for, at hun skulde skade sit Rygte:

»Jeg kan umuligt tro det, men jeg ved jo ikke, hvorledes Mændene dømmer. Jeg tror, at Herrer i Almindelighed ønsker, at Damer skal være saa uskyldige, at de vilde finde det heldigst, om vi aldrig læste andet end Børnebøger og var uvidende om alt andet. Men en Forfatterinde maa dog bryde med saadanne Fordomme.«

Gjort modig ved den Anerkjendelse, som den første Novellesamling blev modtagen med, beslutter hun saaledes under eget Navn at udgive ogsaa denne Novelle, hvor hun med genial Intuition har skildret en Baldronnings, i Dyrkelse af sin egen Skjønhed koncentrerede, Liv. Oprindelig støbt til en rigtudrustet og sund Kvinde ødelægges hendes Personlighed af det verdslige Liv; men hendes naturlige Menneske begynder at vaagne under et Sommerophold paa Landet. Der møder denne af animalsk Sundhed straalende Skikkelse, selv beruset af Naturens Liv, en Mand af Folket, som for hende legemliggjør Naturkraften — og hun følger blindt dennes Dragning. Hendes Sjæl, som er fyldt af Selvtilbedelse, lærer dog ikke Kjærligheden at kjende og saaledes heller ikke Kyskheden, og hun røber hele Verdslighedens

Korruption, da hun ved et Konvenientsparti skjuler Følgerne af denne Handling, som — sammenlignet med dette — havde været Naturlighed og Sandhed.

A. Ch. Leffler, som skrev sine første Udkast i en meget kortfattet Form, havde oprindelig givet Aurora Bunge en mere energisk og koncentreret Skikkelse. Da hun ved Udarbejdelsen gav Fyrmesterens Person den romantiske Udsmykning, svækkede hun desværre saavel det æsthetiske som det ethiske Indtryk af denne dybe, tænksomme Natur.

I en anden Skitse, Et Bryllup, havde Forfatterinden ogsaa fra Begyndelsen et dybere Syn paa Æmnet — Kjærlighedens Frihed — men skyede tilbage for at fuldføre sin dristige Tanke i denne Retning. Endskjøndt hun saaledes, som hun sagde, havde syndet mod sin Kunstner-Samvittighed for Konvenientsens Skyld, blev der alligevel Uro i Lejren, da anden Del af Samfundsbillederne udkom (1883). Man raabte paa Tendents ligeoverfor den mest lidenskabsløse, objektive Skildring: I Krig med Samfundet, om Skandale i Anledning af den genialeste: Aurora Bunge. I den førstnævnte Novelle fordømte hun jo ikke en Hustru, som gik fra Mand og Barn; at Arla blev ulykkelig var ikke nok — et objektivt Livsbillede i saa

delikat et Æmne kunde man ikke fatte, og det usædelige Formaal i Aurora Bunge var kun altfor aabenbart!

Forfatterinden led under denne vrange Opfattelse men lod sig ikke skræmme. Tværtimod skrev hun (Juni 1883):

»Det kan være tungt nok — i Særdeleshed for ‚en svag Kvinde' — at vide, at man af en stor Mængde retskafne Folk bliver anset som en Vranglærens og Usædelighedens Apostel — men har man blot nogle Venner, som støtter én mod det værste, det eneste virkelig knusende af alle Angreb, den indre Tvivl — saa gaar det nok.«

Hun var klar over endog Bagtalelsens Opgave i en Kunstners Udvikling, den nemlig at holde ham vaagen, og hun nærede stor Frygt for ved et altfor rigeligt Bifald lidt efter lidt at give efter for Fristelsen til at sammenblande den berettigede Trang til Sympathi med Forfængelighedens Krav. Hun skrev saaledes i (Midten af Firserne):

»Det vilde være den største Ulykke, som kunde hænde mig, hvis jeg virkelig skulde blive forkjælet, d. v. s., hvis jeg hjemfaldt til den hos Kunstnere saa sædvanlige Svaghed at behøve og fordre Hylding og Beundring.« Endnu mener hun at være klartseende nok til ikke at

forveksle Artigheder og Smiger med Sympathi og Forstaaelse, og dette Klarsyn mistede hun aldrig. At hun ejede en Selvfølelse, som aldrig helt savnes hos en virkelig Begavelse, er vist, men hun var — ved Udtalelser fra de Mennesker, hun satte Pris paa — let rokket i sin Selvtillid, og det var kun ligeoverfor Middelmaadighedens Fordringsfuldhed, at hun undertiden viste et større Maal af denne Selvfølelse.

V.

ET VENDEPUNKT. KONFLIKTER.

Aaret 1883 er i mange Maader et Vendepunkt i A. Ch. Lefflers Udviklingshistorie. Det medfører for hendes Vedkommende en forøget Klarhed over sig selv i flere end én Henseende.

Med sin anden Samling Samfundsbilleder havde hun, blandt andet fra Kvindesagens foruroligede Forkæmpere, paadraget sig Advarsler og Spørgsmaal, og hun faar Gang paa Gang Anledning til for sig selv at præcisere sit eget ethiske og literære Standpunkt ved at nødes til at klare det for andre. Hvorfor udtalte hun f. Eks. ikke — lød det med forundret Bekymring — hvad hun mente med Et Bryllup, med Aurora Bunge, med I Krig med Samfundet? Hun forklarer, at hun vil forstaa, ikke dømme; at hun altid, længe forinden hun reflekterede over Kunsten, selv havde modtaget det varigste Indtryk af de Digterværker, hvor Konflikterne for-

blev uløste: »Hvad betyder alle disse Bekymringer, Vanskeligheder og Sorger,« tænkte jeg, »hvis de saa let kan afhjælpes?«*) Og hun paapeger, hvorledes hun i sin første Novellesamling ligesom i sine første Dramaer har vist samme Utilbøjelighed for en positiv Afgjørelse eller en harmonisk Afslutning. Hun slutter med den Paastand, at hun dermed har fulgt sin Individualitet ikke nogen Theori: »Jeg tror ikke,« fortsætter hun i samme Brev, »paa Theorier. Jeg tror, at enhver Forfatter bør have Lov at udvikle sig efter sin egen Individualitet, og min er nu engang den at appellere til Læserens eget Tankearbejde ved omhyggeligt at undgaa at give ham noget Fingerpeg, om hvorledes han skal tænke. Jeg tror ikke, at Harmonien i en Fortælling vindes ved at Forfatteren søger at hjælpe sine Personer til at løse Konflikterne, men derved at Karakteren faar en konsekvent Udvikling.«

Denne »æsthetiske Troesbekjendelse«, som hun kalder den, beholdt A. Ch. Leffler til det sidste, og hun fik ikke sjældent Anledning til

---

*) Se et Uddrag af et Brev til Esselde (Aug. 1883) offentliggjort i Dagny, Hefte 1, 1893.

under forskjellige Former at gjentage den. At det, tiltrods for denne afgjorte Objektivitet i hele hendes Anlæg, saa ofte er blevet foreholdt hende, at hun dømmer eller tager Parti for sine Personer, at hun er tendentiøs, beroer for Størstedelen paa en Begrænsning i hendes kunstneriske Ævne.

Hun talte for meget om sine Personer, hun skildrede dem ofte gjennem Beskrivelser og Bedømmelser, ikke gjennem deres umiddelbare Optræden, Tale og Væsen. Hun berettede mange store, karakteristiske Træk, ligesom ogsaa en Mængde smaa, malende Detailler, men hun smeltede dem ikke altid sammen til en Helhed, og Skildringen forekommer ved denne refererende Tone ofte skruet ind i en bestemt Opgaves Tjeneste. Detaillerne var saa umiddelbart kopierede, at de fremkaldte den Anklage, at hun havde »tegnet« den eller den af — medens ofte intet andet end netop et rent ydre, tilfældigt Træk var taget fra den omtalte Person.

Saaledes er det f. Eks. Tilfældet med de fleste s. k. »Nøgle-Noveller« i anden Samling af Samfundsbillederne. I Særdeleshed var det I Krig med Samfundet, som fremkaldte en ivrig Udpegen af Modeller, og dog var denne den maaske aller mindst udefra paavirkede. Der

var Motivet det samme stærkt personlige, som allerede før er fremdraget. Den pligtopfyldende, resignerede Arla river sig løs fra Samfundet, ikke dreven af nogen uimodstaaelig erotisk Lidenskab men af Begejstring over hos en anden at finde Udtryk for Oppositionen mod de Forhold, under hvis Tryk hun føler, at hun forkrøbles. Men Forfatterinden siger selv, i det biografiske Udkast som tildels har været min Vejledning ved disse Udtalelser om det personlige i hendes Digtning, at hun den Gang endnu troede, at en saadan Løsrivelse kun kunde ende med Forblødning. Og netop derfor blev Skildringen saa objektiv — Vægtskaalen stod, hvad Handlingen angaar, lige midt imellem Individualitetens og Samfundets Krav, om end en usædvanlig stærk Harme mod de sidste giver sig tilkjende i Ordene.

En eneste erotisk Erfaring — og Vægtskaalen vilde være sunken til den ene Side. Men denne Erfaring fandtes ikke. Endnu paa dette Tidspunkt staar Forfatterinden i Virkeligheden aldeles betagen af Forbavselse ligeoverfor Kjærlighedens uudgrundelige, hemmelighedsfulde Magt, naar den griber nogen af hendes Nærmeste og gjør dennes Sjælsliv til et ukjendt Land for hende, medens hun — med en til det Utrolige grænsende Naivitet — gjennem sin Refleksion

søger at begribe, hvorledes de er tilmode, og hvad der foregaar i deres Følelsesverden.

Imidlertid var hun, allerede fra dette Tidspunkt, af Kvindesags-Kvindernes Gruppe mærket med Etiketten: mistænkelig. Da hun senere skriver Sande Kvinder, bliver hun ganske vist straks fra mandlig Side gjort til Kvindesags-Kvinde, og eftersom hun var en af de yderst faa Kvinder, som nævnedes mellem betydelige Forfattere, var man indenfor Kvindesagens Falanx glad over at kunne regne hende med i dennes Række, men det skete dog med meget væsentlige Forbehold.

Fra hendes egen Side var Reservationerne mod at regnes med blandt Kvindesagens Forkæmpere endnu større. Allerede den Gang kjendte hun, men godkjendte ikke, Programmet for en sand Kvindesags-Kvinde — det Program hun senere definerede saaledes:

»En Forfatter, som har faaet denne Etikette skal altid skildre Kvinden som staaende over Manden i sædelig Henseende og bør altid gjøre sig til Ridder for hendes Værdighed, Dyd, Stolthed, Selvstændighed. Svigter en Kvinde i nogen af disse Egenskaber, skal han skildre hende med Indignation, eller ogsaa skal han paavise, at hendes Svaghed i dette Tilfælde

skrev sig fra Mandens uretfærdige Behandling, eller fra det forkvaklede Samfund.«*)

Hun havde imidlertid i Sinde at fortsætte med at skildre, hvad hun selv saa' af Livet, ikke af Programmet. Kun paa den Maade følte hun, hun var sig selv — dette som hun havde kæmpet saa ihærdigt for at blive. Selvstændighedsfølelsen gjorde hende fjendtlig sindet, ikke blot mod Forfængelighed og Verdslighed, Overfladiskhed og Uselvstændighed hos Kvinderne, men ogsaa mod al Program-Overfladiskhed. For hende var det vigtigste ved Kvindespørgsmaalet aldrig det, at Kvinder skulde have Lov til at blive det eller det, men at de, under alle Forhold, skulde have Lov til at være dem selv. Det var dette, som hun havde ladet Skuespillerinden, Ellinor, Arla og siden Alie og Ulla stræbe saa ivrigt efter, det var dette, som endnu i Døden sysselsatte hendes Tanke og hendes Pen. Hendes paabegyndte store Roman, Snæver Horisont — af hvilken tre Kapitler allerede var blevne offentliggjorte: et i Kalenderen Nutiden (1891) samt Den gamle Jomfru og I Fattighuset (Samfundsbilleder III) — skulde saaledes væsentligst skildre, hvorledes

*) Se Efterskriften til Kvindelighed og Erotik.

Antonias, Olgas og Bertas Horisont udvidedes mod Frihed, Udvikling og Lykke.

Paa den Tid, da A. Ch. Leffler fremkom med den anden Samling Samfundsbilleder, havde hun imidlertid selv en lang Vej tilbage til den frie Horisont.

I Danmark og Norge, hvor den aandelige Synskreds den Gang var saa meget videre og den literære Dannelse saa meget mere moderne end i Sverrig, fik hun ved begge sine første Samlinger af Samfundsbilleder mange Beundrere. Blandt personlige Venner af hendes Digtning var Johanne Louise Heiberg og Magdalene Thoresen. Den første udtalte, i Anledning af alle de Sædeligheds-Diskussioner som opstod om A. Ch. Lefflers Bøger, sin dybe Forundring over, hvor utrolig »snærpet« man maatte være i Sverrig; det lod til, »at man man aldrig der læste nogen virkelig Literatur, for, naar man kaldte A. Ch. Lefflers Skildringer usædelige, røbede man sin Mangel paa Kjendskab til, hvad Digtere pleje at vove i Virkeligheds-Skildringer.«

I Sverrig var det derimod kun en lille, moderne tænkende, literær Kreds, som fastholdt, at Forfatterindens literære Værd var vokset i den anden Samling Samfundsbilleder, som den toneangivende Kritik for Størstedelen havde

angrebet. Denne lille Kreds fik Ret. Fru Edgrens literære Ry var snart ikke blot skandinavisk, men europæisk. Men den Lykke hun gjorde, opvejede ikke Sorgen over den Smærte, som adskillige af hendes Nærmeste følte ved alle de hensynsløse Angreb og nærgaaende Kommentarer, som hun herhjemme blev udsat for. Hun levede nu bestandig i Konflikt mellem sin Forfatter-Samvittighed — som hun nærede den dybeste Utilbøjelighed til at beklippe — og sin Hensynsfuldhed overfor sine Nærmestes ovenomtalte Følelser. Hendes, af Hensyn til andre fremkaldte, Eftergivenhed efterfulgtes altid af en Følelse af dyb Selvforagt. Selv var hun usædvanlig lidt ømfindtlig for offentlig Kritik og var lige saa ivrig efter som taknemmelig for al privat Kritik, som blev hende tildel af venlig Interesse. Naar hendes egen Overbevisning gav den Kritiserende Ret, underkastede hun sig med Glæde en Omarbejdelses Besvær. Hun vilde derimod aldrig godkjende den K r i t i k, som havde Konvenientsen, ikke Kunsten, til Maalestok. Hun vidste, at hun som oftest havde Ret, naar hun vilde vove noget, og hendes stærke Følelse af egen Sindsrenhed gav hende et forøget Mod til at behandle Æmner, som Kvinder vanligvis gaar udenom, hvorfor ogsaa deres Forfatterskab ofte

hurtigt synker ned til »Ungdoms-Literaturens« Niveau. Et saadant Mod er vanskeligt at bevare, for det faar sædvanlig en Fortolkning, som er alt andet end behagelig for en Kvinde, og denne blev ogsaa A. Ch. Leffler tildel. Herved mistedes straks fra Begyndelsen Synet paa det for hendes Forfatterpersonlighed centrale. Dette var helt, naivt og rent, den Lidenskab uden hvilken ingen bliver Digter: Sandhedskjærlighed i Skildringen af Livets og sit eget Hjærtes Aabenbaringer. Men denne hendes Kjærlighed til Sandheden kom nu bestandig i Kollision med hendes for andres Følelser meget modtagelige Sind, og hendes Had til det Konventionelle hang sammen med Bevidstheden om, at der i hendes bløde Natur fandtes en Fare for, at hun af Hensynsfuldhed kunde give efter for dets Krav. Hendes Reaktion mod det Konventionelle gav sig, som saa ofte i lignende Tilfælde, Udslag i rene Uvæsentligheder i hendes Skildringer. Hun syndede derfor mangen Gang — særligt i visse Punkter af Sommerdrømme — mod Smagens Bud, forvekslende disse med Konvenientsens Bud som hun saa ofte i større Spørgsmaal — baade i Livet og i Kunsten — maatte tage Hensyn til.

Men i samme Grad som hun følte Energien i sin Sandhedskjærlighed hæmmet af sine private

Forhold, i samme Grad øgedes hendes Ensomhedsfølelse, hendes Længsel efter Sympathi, og det var disse Følelser, der var medvirkende ved den endelige Omforandring af hendes Liv.

Ingen, ikke engang hendes Moder, læste imidlertid i hendes Indre i denne Tid. En uforanderlig, fintfølende Venlighed mod dem af hendes Nærmeste, som hun led ved kun at volde Sorg ved sit Forfatterskab; en inderlig Taknemmelighed for den Kjærlighed, hun selv var Genstand for, en rolig Værdighed som afviste enhver Forbavselse, alt dette gav Indtryk af en uforstyrret Harmoni i hendes private Liv.

Selv da dette Stadium var afsluttet, søgte hun aldrig et Forsvar for sit Brud ved at omskabe eller nedsætte det Forgangne. Tværtimod: den Retfærdighed, hun digterisk udøvede, udøvede hun i Livet. Hun ejede derigjennem den, i saadanne Tilfælde, sjældne Storsindethed, klart at bevare Mindet om det Gode som hun, trods mange fuldt ud berettigede men utilfredsstillede Krav, havde ejet. Og aldrig søgte hun paa nogen Vis at løfte Ansvaret for sine Handlinger fra sine egne Skuldre over paa en andens.

VI.

DIGTERTEMPERAMENT. PROBLEMLITERATUR. VIRKELIGHEDSSKILDRING.

De ensformige Forhold, hvorunder hun levede, øvede ganske vist ofte en hæmmende Indflydelse paa A. Ch. Lefflers Produktion, men berigede paa den anden Side hendes Forfatterskab med mange af de virkelighedstro Træk, som er det mest beundringsværdige i hendes Digtning.

Det lykkedes længe hendes glade Godmodighed at kaste et forsonende Skær over det Milieu, hun ikke kunde omskabe. Hvis A. Ch. Leffler ikke havde levet i en af Spørgsmaal oprørt Tid, hvis hun havde haft mindre af Idealistens Trang til at omskabe den Tilværelse, hvis mangfoldige Vildfarelser og Problemer var blevne saa aabenbare for hendes Samtidige, saa vilde hun maaske have uddybet sin satiriske Aare til virkelig Humor og være

bleven vor Fru Lenngren paa Prosa. Der fandtes, saaledes som det ofte er blevet paapeget, ikke blot i hendes ydre Type men ogsaa i hendes aandelige Anlæg, ligesom i hendes Udvikling og tidligere Livsforhold, mange Ligheder med denne Digterindes. Men A. Ch. Leffler tilhørte en Generation, som vilde handle — selv i sin Digtning — og som derfor ikke lod sig nøje med blot at se. Naar hun undertiden gjorde dette, var hun som Forfatterinde heldigst. I et saadant Øjeblik dannede hun af et Smil og en Taare den Perle, som hedder: Gustav faar Præstekaldet. I et saadant Øjeblik bredte hun en stor Smærtes forklarende Lys over Moster Malvinas lille Hverdagssjæl, saa at denne stakkels, latterlige *pauvre honteuse* fremtraadte som en virkelig tragisk Skikkelse.

Sonja Kovalevsky ytrede om den førstnævnte, humoristiske Novelle, at den greb hende dybere end et Sørgespil, fordi den indeholdt hele Livets Tragik: at vi alle lever af Illusioner, dør af Illusioner, og at kun ganske faa er saa lykkelige, som Gustavs Moder, at kunne dø med Illusioner.

»Men jeg har slet ikke ment alt det dybsindige, du der kommer med,« indvendte Anne

Charlotte. »Jeg vilde kun skildre de Menneskers Skjæbne.« »Men det er vores alles Skjæbne,« udbrød Sonja. »En Digter giver jo intuitivt meget mere, end han selv har tænkt. Og saa kommer bagefter den dumme Kritik og udpeger Forfatterens filosofiske eller moralske ‚Tendents'; men hele Sagen er, at Digteren har faaet andre til at filosofere eller moralisere, gjennem det han har skrevet.«

Denne Ytring træffer mange ogsaa af A. Ch. Lefflers Fortolkere, om end ikke med Hensyn til den nævnte Novelle, som vandt det mest ubetingede Bifald fra de forskjelligste Sider. Forfatterindens Tilbøjelighed til selv at reflektere over de Skikkelser, som hun opfattede med kunstnerisk Agtpaagivenhed overfor Livets Mangfoldighed og ofte aftegnede saa sikkert, har været medvirkende til den som Helhed fejlagtige Opfattelse, at Refleksionen, det ethiske eller sociale Formaal, havde været hendes Udgangspunkt. Hun vilde, som ovenfor antydet, skildre, ikke bevise. Men Samfundsbillederne maatte jo afspejle hendes Samtid, og denne var en Tid, hvor man netop tænkte over og diskuterede Spørgsmaal, hvor Ideen netop gav Anledning til Livskonflikter. Hun skrev ganske vist ogsaa for at sætte Spørgsmaalene i Bevægelse, men som oftest kom Spørgsmaalene ind i hendes

Livsbilleder, i hendes Personers Samtale, fordi der allerede var Bevægelse i dem, fordi de Samtaler, som førtes rundt om hende, væsentligst behandler Problemer. Dette er f. Eks. Tilfældet med I Krig med Samfundet, ligeledes med Sande Kvinder. Dette Drama blev straks sat under Rubrik som en i Samtaleform holdt Brochure vedrørende Sædeligheds-spørgsmaalet og Spørgsmaalet om gifte Kvinders Ejendomsret. Først da Hillberg antog Stykket og gav Pontus Barks ypperligt tegnede Figur det levende Livs Virkelighed — først da græd og bevægedes hele Publikum over den rystende Sandhed. Denne Sandhed havde A. Ch. Leffler afluret selve Livet: hun havde været greben af Smærte overfor aldeles lignende Konflikter i en af hendes kjæreste Veninders Hjem. Faktisk virkede Sande Kvinder maaske mere til, hos den store for direkte Agitation uimodtagelige Almenhed, at omskabe Opinionen med Hensyn til Spørgsmaalet om gifte Kvinders Ejendomsret, end selve den Forening som havde gjort dette til sit Formaal. Men derfor var dog dette ikke Dramaets Maal men dets Følger. Man vilde imidlertid ikke saaledes have forvekslet Aarsag og Virkning, og Stykket vilde have været mere almenmenneskelig gribende, hvis ikke dets Forfatterinde ved umiddelbar Tale om Ejendoms-

retten havde svækket Virkelighedsindtrykket. I Anledning af Sande Kvinder blev hun senere af mange bedømt som den mandfolkehadende, stridbare Amazone for Kvindens Rettigheder. Men hvis de havde set hendes taarefyldte, taknemmelige Blik, da den nævnte Venindes tavse Haandtryk gav hende sin Erkjendtlighed for mangeaarig Sympathi, den Gang Sande Kvinder (i 1883, sammen med En frelsende Engel) første Gang blev opført, vilde de have indset, at selv om Indignationen var en stærk Drivkraft i A. Ch. Lefflers Produktion, saa var det ikke den kolde Skrivebords-Indignation men den af menneskelig Medfølelse for virkelig Lidende opvarmede Uvilje. Da man senere gjorde Lystsspillet Den Kjærlighed! til et Frafald fra det Standpunkt Forfatterinden indtog i Sande Kvinder, var man ligeledes atter inde paa det hende saa forhadte Etiketterings System, som hun (i Efterskrift til Kvindelighed og Erotik) bemærker, paa samme Tid som hun forklarer, at hun ingenlunde har villet fornægte det, hun engang havde fundet det værd at stræbe efter. Der fandtes kun et Synspunkt, som Forfatterinden — der næsten altid var urimelig godtroende med Hensyn til Menneskenes Ærlighed, gode Villie og Intelligents — havde troet, at

man vilde kunne se den lille Spøg fra: som et Vink om at det altfor selvsikre, ungdommelige Principrytteri under Livets Gang let kan komme til at gjøre en eller anden uforudset Kuldbøtte. Men Misforstaaelsen fra Publikums Side var dog denne Gang mere end vanligt undskyldelig; der fandtes i denne Komedie for megen Alvor for Spøgen og for megen Spøg for Alvoren. Desuden viste sig ogsaa der den forud paapegede Mangel paa Ævne til at beregne og naa' netop den dramatiske Virkning, Forfatterinden havde tilsigtet.

A. Ch. Lefflers faste Overbevisning — som ingen Modgang kunde rokke — om at hun fremfor alt var dramatisk Forfatter, er allerede fremdragen. I en anden Henseende derimod indsaa' hun fuldkomment sin Begrænsning, nemlig med Hensyn til det Lyriske. De to Strofer af egen Poesi, som findes i hendes Samfundsbilleder (i Aurora Bunge og Sommerdrømme) er skrevne af hendes Broder Frits, og først i de allersidste Aar skrev hun nogle Vers under en spøgefuld Kappestrid med Sonja. Sansen for lyrisk Poesi udviklede hun ganske vist lidt efter lidt, men virkelig greben blev hun vanligvis kun af det episk-lyriske. Hun læste f. Eks. for nogle Aar siden med Begejstring om Frithiofs Saga med Sonja, og hvis

ren Lyrik greb hende, var det ved maleriske, ikke ved musikalske Skjønheder.

Hun, som saa mange andre af vore nordiske Forfatterinder, drev af og til, som Dilettant, med megen Iver Maleriet (i Professor Malmströms Elevskole og andetsteds). Paa Spørgsmaalet om hvorvidt dette ikke var at splitte sine Kræfter, svarede hun, at det tværtimod havde hjulpet hende til at koncentrere og udvikle den Ævne, som den, der skildrer med Ord, har lige saa megen Brug for, som den der skildrer i Farver, nemlig at se.

Denne Ævne er netop den afgjørende for Anne Charlotte Lefflers Begavelse som Forfatter. Det er ved den, at hendes Forfatterskab har faaet det ægte nationale Præg, som har gjort det europæisk berømt. Det er ikke ved Idérigdom eller dristig Fantasi, at hendes Samfundsbilleder overalt har vakt Beundring: det er ved den Troskab, hvormed de afspejler svensk Hus- og Samfundsliv paa hendes Tid. Denne Troskab vil give dem deres bestaaende Værd i vor Literatur. Saa langt fra at man — som der er blevet sagt — nu vilde finde deres Tendents mere moraliserende end ved deres første Fremkomst, forbavses man, ved Omlæsningen, at deres Originalitet. Det er gjennem det, klare, simple og sande i Fremstillingen,

at A. Ch. Lefflers Stil bliver et saa nøje Udtryk for hendes Personlighed, denne Personlighed, som aldrig nedlod sig til den ringeste Affektation eller Uærlighed. I sit novellistiske Forfatterskab var hun ægte og maadeholden som i Livet, og naar hun ikke er det i samme Grad i sit dramatiske Forfatterskab, saa beror dette ikke paa mindre Ærlighed men paa den antydede Mangel paa Ævne til i denne Form helt at udtrykke sin Personlighed. At hendes senere Romaner heller ikke bar den kunstneriske Fuldkommenheds Præg, har en anden Grund. Disse Arbejder fremkom under Forhold, der var meget ugunstige for Ligevægten i hendes Produktion, og hvor hun ved ivrigt Arbejde søgte at skaffe Ro i sit oprørte Sind.

VII.

SELSKABSLIV. VENSKAB MED SONJA KOVALEVSKY.

Trods de ovenfor antydede hæmmende Indflydelser var det med jævnt voksende Mod, med videre og videre Synskreds og med større og større Indsats af sin Personlighed, at A. Ch. Leffler kastede sig over den Opgave, som ved Firsernes Begyndelse var den fremherskende: Virkelighedsskildringen. Samtdiig begyndte hun at nærme sig de moderne Literatur-Retningers Repræsentanter.

En væsentlig Grund til, at A. Ch. Leffler bortlagde Anonymitetens Dække, havde været hendes Længsel efter at faa rigere Omgangs-Forhold ved at kunne nærme sig sine Menings-fæller indenfor Literaturens Omraade. Hun havde nemlig savnet det Mod, hvad »Løvejagt« angaar, som havde begyndt at afløse den gammeldags Tilbageholdenhed i denne Henseende. Nu, da

Forfatterinden var kjendt i vide Kredse, syntes Fru Edgren, at hun kunde se ogsaa andre literære Personer end sig selv i sit Hjem. Den Kreds, som lidt efter lidt samledes i dette, besluttede ogsaa at mødes hos andre Forfatterinder og Forfattere — som f. Eks. Fruerne Kerfstedt, Lange, Agrell og Sonja Kovalevsky, Ernst Lundquist, Georg Nordensvan o. a. Den kaldte sig »Sulteforeningen«, fordi man enedes om en vis Tarvelighed, hvad den materielle Beværtning angik. Da »Sulteforeningen« efter nogle Aars Forløb opløstes, vedblev dog det Edgrenske Hjem at være et Samlingssted for mange af Stockholms literære Personligheder, og disse traf der sammen med betydelige Forfattere fra Nabolandene, som gjæstede Byen.

Der laa en Atmosfære af Hygge og Ro over den Kreds, hvor A. Ch. Leffler var Værtinde. Der fandtes hos hende ikke et Stænk af *pose*, af Iver for at gjøre sig gjældende. Derimod havde hun en Gave til at lokke andres Ævner frem, saaledes som Sonja Kovalevsky har beskrevet den hos George Eliot. Det lykkedes ofte A. Ch. Leffler at gjøre andre interessante, fordi hun lokkede Samtalen ind paa de Omraader, hvor hver enkelt havde noget ægte at give. Hun anstrængte aldrig sine Medmennesker for at faa dem geniale eller aandrige.

De blev i hendes Nærhed fremfor alt naturlige, fordi hun selv i saa høj Grad var det. Hun førte sig med en rolig Fordringsløshed; Udtrykket, der var lidt mut, naar hun tav, blev lyst og gladt, naar hun lo eller talte. Den, som kjendte hende nærmere, kunde ofte ved en dybere Tone i den friske Ansigtsfarve, ved en Vibration i den klare, bløde Stemme — som fik sit karakteristiske Præg ved en let Læspen — mærke, at hun endnu, trods sin store Vane til at bevæge sig i Verden, var undselig. Hun var ofte i Tvivl, naar hun skulde udtale en Bedømmelse, hun savnede enhver Trang til positivt formulerede Anskuelser, og hun afskyede ethvert Slags Pedanteri og Koterivæsen. Den eneste Sammensværgelse, som nogensinde havde faaet Ly i hendes Salon, var en Overenskomst mellem en Del Forfattere om at slutte sig til — den radikale Stavemaade, af hvilken hun var en ivrig Ven.

Naar man hører A. Ch. Leffler blive skildret som en Valkyrie i det saakaldte »unge Sverrigs« stridende Rækker, røber dette en fuldstændig Ukyndighed saavel om hende som om det »unge Sverrig«. Ved sin Livsanskuelse, sin Sympathi, sin Forfatterejendommelighed stod hun Side om Side med den unge Literaturs Repræsentanter. Men ligesaa lidt som disse nogensinde har

dannet Parti men kun er blevne holdt sammen ved Fællesskab i Sympathier og Ideer — et Fællesskab som ikke udelukkede store Uligheder i Anskuelser saavel som i Temperament — ligesaa lidt vilde A. Ch. Leffler, om virkelig et saadant Parti havde eksisteret, have ofret dette sin Frihed. Hertil henregnede hun blandt andet Retten til at bevare Agtelsen for sine konservative Venners Anskuelser. Der er fremkommet Antydninger af, at hun for at sejre søgte Forbundsfæller i begge Lejre. En saadan Beregning var aldeles fremmed for A. Ch. Lefflers Natur. Hun søgte ingen nye Forbindelser blandt de konservative, men hun beholdt sine gamle Venner, selv om disse mishagede hendes nye. Hun havde en saa bred menneskelig Forstaaelse, en saa stor Frisindethed i Karakter og ikke blot i Anskuelser, at Partihensyn aldrig kunde blive afgjørende for hendes Sympathi, som altid følte sig tiltrukken af virkelige Personligheder, hvad Farve saa end deres Anskuelser havde.

De, der har opfattet A. Ch. Lefflers Kreds som gjennemtrængt af Partifanatisme og Literatursnobberi, har aldrig deltaget i Sammenkomsterne i det gjæstfri, behagelige Hjem, hvor hun angav Tonen. Der, som overalt, mærkedes det ganske vist, at den tidligere Ævne til at konversere,

til med Liv, Lethed og Aandrighed, og dog med Maadehold og Gratie, at udveksle Tanker, ikke hører til de skjønne Kunster, som vor Tid dyrker. Men de literære Aftener i dette Hjem var saa indholdsrige, som man nu ikke længere kan opleve dem i noget Hjem i Stockholm. De nye Ideers Tilhængere forenede en glad Følelse af Kammeratskab med en stor, ungdommeligt troende Stræben efter at skabe mere Sandhed og Lykke i Verden; man hørte i denne Kreds livlige Samtaler om dramatiske, literære og kunstneriske Æmner; af og til hørtes en Oplæsning af en eller anden Novelle eller et Digt. Rundt om paa Bordene laa en rigelig Mængde ny, for Størstedelen nordisk Literatur, som gav Anledning til Tankeudveksling. Man følte sig, takket være Vært og Værtindes Elskværdighed, straks hjemme i de med en Blanding af borgerlig Soliditet og kunstnerisk Uregelmæssighed ordnede Værelser, og Værtinden søgte at give Sammenkomsterne Præg af sit eget Væsen, hvor Verdensdamens rolige Sikkerhed uden Affektation forenedes med kunstnerisk Utvungenhed og en Friskhed som hos en ung Pige. Hun var altid noget tilbageholdende udenfor den Kreds, som, uden nogensomhelst Anstrængelse fra hendes Side, som oftest fik hende selv til Midtpunkt — ikke fordi hun talte mest, men fordi hun lyttede

bedst, med denne genuine, levende Interesse, som ingen tager Fejl af. Ligeledes kom hun altid andres Følelser eller Bestræbelser imøde med den mest sympathiske opmuntrende Iver selv i de Aar hvor hendes personlige Liv var i størst Oprør.

Særlig elskværdig var den Venlighed, med hvilken hun kom sine literære Kammerater imøde. Det var f. Eks. hende, som nærmede sig Alfhild Agrell og Victoria Benedictson, og naar den enes Dramaer og den andens Noveller undertiden hævedes paa hendes Bekostning, talte hun med Hjærtelighed om deres Held. »Indenfor Literaturen« ytrede hun en Gang, »gjælder lykkeligvis ikke Konkurrentsens Lov. Jo mere godt hver enkelt producerer, jo mere Plads bereder man for noget andet og bedre.« Ligesaa fri som hun var for Misundelse og Intriger, det være for sig selv eller mod andre, ligesaa fri var hun for Herskesyge og Mistroiskhed. Hun kunde undertiden i sin redelige Ligefremhed tage fejl ved at give for meget, aldrig ved at give for lidt. Naar man lærte hende nærmere at kjende, fandt man hende fremfor alt god: *bonne comme du bon pain*, som Flaubert siger om George Sand. Ingen hørte hende nogensinde være vittig paa andres Bekostning, og sjældent faldt hendes Bedømmelse

strængere ud, end at den eller den Person eller Sag var »usympathisk«, »konventionel« eller »banal« — og selv dette fandt hun sjældent! Hun vidste, at den Naturgave, som hedder Dumhed, ikke helt kan undværes for Livets Behageligheds Skyld, og hun behandlede den derfor med Hensynsfuldhed — overalt hvor den ikke selv blev hensynsløs.

A. Ch. Lefflers Ydre gjorde hende bemærket i enhver Kreds, men hun var ikke, hvad man kalder et glimrende Selskabsmenneske, som f. Eks. Sonja Kovalevsky. Naar man saa' de to Veninder i en Salon, havde Sonja som oftest en Kreds af Tilhørere omkring sig, medens Anne Charlotte, som før omtalt, fuldt saa meget hørte paa i den Kreds, som dannedes om hende. I hendes Samtale var det ikke saa meget de vittige Indfald eller de originale Tanker, man beundrede, men derimod Indholdsrigdommen. Naar hun fortalte en Livshistorie, analyserede et psykologisk Problem, meddelte Indholdet af en Bog, fik man altid det virkelig karakteristiske fremsat paa en klar og bestemt Maade. Hun saa at sige løsnede Marmorblokken og førte den frem i dens naturlige Skikkelse. Naar Sonja fik samme Materiale, kastede hun sig, lig en Samtalens Michel Angelo, med voldsom Energi over det, og snart saa' man tyde-

ligt Konturerne til en Skikkelse der hvor man kort forinden blot havde set et »Æmne«. Det var altid saaledes, som Anne Charlotte fortalte, det kunde have været saaledes, som Sonja opfattede det fortalte — og det havde i saa Tilfælde været interessantere.

Naar hun manglede Stof, modellerede Sonja Nøddeskaller. Saaledes havde hun f. Eks. en Gang læst, at hvis Menneskene i Forhold til deres Størrelse havde samme Ævne til at springe som visse Smaadyr, saa vilde man i et Spring kunne naa' op til Maanen. Og nu udviklede hun hele sin Veltalenhed for med astronomiske, mathematiske, fysiske og mekaniske Beviser at klargjøre: at Kulturens og Opdragelsens fremtidige Opgave, som hun for sin Part agtede at hellige sig til, var den, at udvikle Menneskenes Springe-Ævne, saaledes at de, naar Jorden begyndte at blive ubeboelig, kunde redde sig selv og Erindringen om Jordkulturen ved et Spring op paa en anden Planet! Og denne Spøg drev hun med en saa godt fingeret Alvor, at det komiske Indtryk var overvældende.

I Samtalens Løb hændte det ofte, at A. Ch. Leffler fremkastede en Tanke, — enten hendes egen eller en andens — og at Sonja senere udlagde den. Saaledes citerede en Gang den første en dansk Dames Ytring: »der skal Genia-

litet til for at elske,« et Udtryk som af nogle tilstedeværende unge Forfattere ihærdigt blev misforstaaet saaledes, at kun Genier skulde kunne elske. Efter at Sonja forgjæves havde søgt at klargjøre Tanken, udbrød hun, efter at Herrerne var gaaede: »Nej, det er dog utroligt, hvor naive endog saa begavede Mænd er, naar det gjælder Kjærlighed! Her gaar nu disse elskværdige unge Herrer og skriver Bøger om den Ting og ved ikke, at nogle Mennesker har Geni for Erotik, ligesom andre kan have Geni for Musik eller Mekanik, og at Kjærligheden for disse erotisk Geniale bliver en Livssag, for andre Mennesker kun Episoder. Og sædvanligvis gaar det saaledes — efter Darwins Theorier er det jo naturligt — at den erotiske Genialitet forelsker sig i den erotiske Stupiditet — det er netop dette, som er et af Livets allermest indviklede Problemer — og det har disse Fyre ikke engang set! Men er der noget Omraade, hvor selv en komplet dum Kvinde er klogere end en begavet Mand, saa er det i alle Spørgsmaal, som vedrører Kjærligheden; og da jeg var seks Aar gammel og havde min første Kjærlighed til en Student, en stor, stum Kjærlighed, som jeg kun meddelte de to Stenløver i min Morfaders Have — allerede den Gang var jeg mere fiffig paa dette Omraade end disse unge Herrer!«

Anne Charlotte Leffler hørte leende paa den Strøm af Veltalenhed, som endnu længe brusede, indtil den tilsidst, med en i deres Spøg meget hyppig Vending, rettedes mod »den nedrige Anne Charlotte«, som havde kastet Handsken men ladet Sonja føre Kampen! Forholdet var imidlertid det, at Anne Charlotte ligesaa lidt som nogen anden nænnede at afbryde Sonja, naar denne kom i Fart. Hun var afvekslende saa dybsindig, saa sprudlende humoristisk, saa lyrisk betagende, saa klart skildrende, at man kun lyttede. Anne Charlotte optog ofte, med den naive Godtroenhed som var en af hendes mest tiltalende Egenskaber, Sonjas Spøg halvt i Alvor — hvilket straks gav Anledning til ny Munterhed.

Allermest kunde Sonja more sig ved, med sin psykologisk geniale Intuition, at opkonstruere en Personlighed, en Skjæbne af et Intet, en Mine, et Tonefald. Der var ingen af hendes aandelige Ejendommeligheder, som mere vakte A. Ch. Lefflers Beundring. En Anekdote belyser imidlertid bedre end en Paastand, og her skal derfor anføres et Eksempel. En for sit Lands Udvikling meget virksom Polakinde rejste engang sammen med Sonja Kovalevsky, som indledede en Samtale og spurgte Polakinden om hendes Planer. Da denne havde meddelt

hende dem, sagde Sonja: »Det vil ogsaa lykkes Dem. I ethvert Liv indtræffer Øjeblikke, hvor det gjælder hele ens Fremtid, at man i det rette Øjeblik vælger det rette; forsømmes dette Moment, bliver hele vort Liv forfejlet. De er en af dem, som kan vælge rigtigt«. »Men hvordan kan De vide nogetsomhelst om mig?« indvendte Polakinden. »Jeg saa' Dem tage Afsked med Deres Moder paa Stationen,« svarede Sonja. »De smilede til hende, viste Dem glad og rolig for at trøste hende, men De græd, da Toget var begyndt at gaa. Jeg saa' straks, at De havde baade Mod og Hjærte. Saadanne Mennesker kan vælge det rette i det rette Øjeblik.«

Sonja Kovalevsky morede sig ved Diskussion for Diskussionens egen Skyld; hun byggede ofte selv de Vejrmøller, som hun endte med at anfalde. A. Ch. Leffler, derimod, interesserede sig mere for Æmnet end for Diskussionen og tog denne med den Ro, som var det eneste, der imponerede Sonja, som fremfor alt beundrede Ro. Sonja paastod undertiden, at Mennesker, som hun aldeles ikke brød sig om at tale med, men som virkede »kjøligt og stille som Marmor, eller blødt som Silke,« gjorde hende harmonisk, blot hun var i Værelse sammen med dem. Hos Anne Charlotte fandt

hun ikke blot Temperamentets Harmoni, men alt det Aandens Vid, som hun behøvede for at blive forstaaet. Interessen for det psykologiske og Klarheden i Tanken var deres Intelligentsers Fælleds-Omraade, medens iøvrigt deres Begavelse i saa mange Henseender var forskjellig. Sonja tænkte ofte i Billeder og havde den Slags Natursans, som i Naturen elsker det, som harmonerer med eller symboliserer ens egen Sjælstilstand. Da hun kun saa' Helheden i Naturen, ikke Detaillerne — hun var meget nærsynet — var det Stemningen som for hende var det overvejende i Natur-Indtrykket. Anne Charlotte elskede Naturen i alle dens Skikkelser, men mere med Friluftsmenneskets end med Digterens Natursans. Hun udtrykte næsten aldrig sine Tanker i Billeder, og sjældent koncentrerede hun dem i Sententser; men hun fortrylledes lige saa meget af Sonjas geniale Rigdom i begge disse Henseender, som denne af Anne Charlottes ufarvede og klare Maade at meddele sine Ideer paa.

Anne Charlotte ejede ikke Sonjas fine, psykologiske Sans, i hvilken hver Tone eller Halvtone af andres Stemninger vibrerede som i en Stemmegaffel. Men fremfor alt var det deres Fantasi- og Tankeverden som var forskjellige. Menneskelivet i dets aabenbare Virke-

lighed, dets konkrete Konflikter var det, som interesserede Anne Charlotte. Livsgaaden greb hende ikke saaledes, at den aldrig lod hende have Ro; kun en kort Tid i Ungdommen var hun optagen af Religionsspørgsmaal. Hun sank sjældent hen i den uudsigelige Følelsesverden, som for Stemningsmennesket er den virkeligste Tilværelse. Hun begejstredes ikke let og i hendes Temperament fandtes ingen Musik: hun lyttede ogsaa kun sjældent længe til den Musik, andre udførte; den bildende Kunst derimod interesserede hende. Sonja, som paa Grund af sin omtalte Nærsynethed kun undtagelsesvis kunde faa et Helhedsindtryk af bildende Kunst, blev alligevel altid greben af det virkelig geniale i et Æmne, medens hun samtidig erkjendte, at hun ingen Forstand havde paa Udførelsen. Hun havde imidlertid afgjorte, om end uudviklede Anlæg for Tegning. Det blev saaledes egentlig kun Poesien og Musiken, som kunde gribe hende paa den inderlige Maade, som gjør Kunsten til en Livserfaring ligesaa vel som Lidelsen eller Lykken; en Erfaring af hvilken man kan vokse eller visne, blegne af Kval eller græde af Glæde. Og fremfor alt var det den Poesi og Musik, som, lig hendes egen Sjæl, brød sig i brølende Brændinger mod Livets Mysterium, eller lagde sig til Hvile bag »de Saliges Ø« eller »de

Dødes Ø« — saaledes som Böcklin har skabt dem. Den, som er fortrolig med Bøcklins Værker, kan danne sig et Slags Forestilling om Sonja Kavalevskys Fantasi- og Idè-Verden. For hende, som for ham, var Livsgaaden Centrum. Ogsaa Sonja havde været gjennemisnet af de Rædsler, som han har koncentreret i Medusas stive, halvudslukte Blik. Ogsaa hun havde levet for de himmelstormende Krav, som smedede hans Prometeus til Klippen; ogsaa hun har skjælvet af den intensive og melankolske Livsfølelse, som han har givet Udtryk i sine Foraarslandskaber, hvor stille Bække bugter sig gjennem højt Græs, hvor buttede Børn plukker Foraarets Blomster, og hvor nøgne, ungdommelige Lemmer skinner frem mellem halvløvede Poplers slanke Stammer. Ogsaa hun har dukket sig for Lidenskabens eller Sorgens orkanagtige Pludselighed, greben af en Skræk, som han har givet Form i de af Storme jagede Skyer og forvredne Træstammer; ogsaa hun har staaet tavs foran det uudsigelige, som han har anskueliggjort gjennem »Skovens Stilhed« eller »den hellige Lunds« Ro. Ogsaa hun har fra Naturlivets Kaos hørt Lyden af Tritonens Muslingeskal og Satyrens Fløjte.

Dette den symbolske Kunsts og Digtnings af Sanseliv og Aandsliv, af Naturkraft og Kultur

sammenvævede Stof var temmelig fremmed for A. Ch. Lefflers Forfatterskab som ogsaa for hendes Temperament. Der hørtes kun — til Tanternes Rædsel — en og anden Tone fra Pan-Fløjten. Hendes Anlæg var Realistens, og kun Nutiden, som hun kunde iagttage, fængslede for Alvor hendes Blik. Sonjas Drømmeverden var derimod hendes egentlige Samtid.

Uligheden mellem de to Veninder var gjennemført endogsaa til de Smaatræk, som Sonja kunde give en saa karakteristisk Betydning. Naar Sonja f. Eks. sagde Goddag, strakte hun Haanden ud med en hastig, overrasket Bevægelse, og de fine, nervøse Fingre blev, hurtigt som en flagrende Fuglevinge, rykket ud af Modtagerens Haand — man havde Impuls- og Stemningsmennesket for sig alene i dette Haandtryk. Der laa derimod en rolig Ynde i den Maade, hvorpaa A. Ch. Leffler førte sine smukke Arme med de fine Haandled, de velformede, lange og smalle hvide Hænder. Naar hun sagde Goddag, rakte hun Haanden frem med en vis Reservation, men en Gang given laa den blødt og fast i Modtagerens. I slige smaa som ogsaa i store Ting fik man af hende Indtrykket af en hel, ligevægtig, samlet Personlighed. Ogsaa hendes Ydre blev mere og mere karakteristisk: det fra denne Tid tagne Portræt giver et godt Billede

af hendes Udseende, hvis egenlige Tiltrækningskraft dog aldrig kan gjengives af et Fotografi.

Hendes selvstændige, hastige Væren gjorde hende usympathisk for somme Mænd; men flere end én, som saa' dybere, blev saa tiltrukken af hendes Personlighed, at han følte, han havde set hende for sent for sin Lykke. Flertallet, baade Mænd og Kvinder, beundrede i hende den modige, klartseende og alvorlige Digterinde. De faa Veninder, endelig, som kom hende nærmere under Vandringer i Skoven eller Samtaler i hendes smukke Arbejdsværelse — hvor et stort Skrivebord og fulde Boghylder talte om dets alvorlige Bestemmelse, medens en Divan, nogle Kunstsager, Bladplanter og andre Prydelser gav det Hele et hyggeligt Præg — de vidste, at hun ikke blot var en Intelligents men først og fremmest en dyb kvindelig Natur, hvis Problemer langt fra var løste.

Under en Vandring i Lilljansskoven en rimfrostskinnende Vinterdag brød Anne Charlotte Leffler ud i en Lovsang til Vinterens Skjønhed, som hun sagde, hun elskede højere end Sommerens. Som hun stod der med Spænstighed i hver Linje af den høje, oprejste Skikkelse, medens det mørkblonde, allerede let graasprængte, krusede Haar trængte sig frem under Peltshuen, med Hovedet bøjet tilbage

med et kjækt Kast og de fyldige, friske, røde Læber aabnede for at indaande Luften i fulde Drag, med de mørkeblaa Øjne straalende af Naturglæde, udbrød hendes Ledsager, med en Hentydning til den nys afbrudte Samtale.

»Du selv — og din Digtning ogsaa — er netop en saadan klar, lidt kold Vinterdag. Men maaske der kommer en Tid, hvor Eros, som du nylig sagde, du frygtede, vil smelte Sneen.«

»Maaske,« blev Svaret. »Sin Skjæbne kan ingen forudse. Kun det ved jeg, at jeg kun frygter Kjærligheden, fordi jeg aner, at hvis den bryder ind i mit Liv, bliver det som en alt beherskende, maaske ødelæggende Magt.«

VIII.

REJSER. SOCIALT FORFATTERSKAB.

Der er et eller andet Steds blevet citeret efter A. Ch. Leffler, at hun skulde have erklæret sig meget uvidende om alt Svensk, som ikke vedrørte Stockholm, uvidende saavel angaaende selve Landet som Folket. Og man drog deraf den Slutning, at A. Ch. Leffler kun var en stockholmsk, ikke en svensk Forfatterinde — som om ikke det at være ægte stockholmsk netop udgjorde Kjendemærket for nogle af de Digtere, vi med Rette betragter som de mest svenske. Den ovenanførte Ytring er desuden kun rigtig i den Betydning, at A. Ch. Leffler kun kjendte lidet til det egentlige Folkeliv. Under flere Rejser og Sommerbesøg i forskjellige Dele af Landet lærte hun derimod Sverrigs Natur godt at kjende og elskede den højt. Paavirket af Forholdene i Aarene 1880—90 blev hun, som mange andre af hendes literære

Samtidige, temmelig kølnet paa flere Punkter af sin oprindelig meget varme Patriotisme. Endnu i 1875 var hendes Fædrelandskjærlighed saa stærk, at hun skrev, at »ethvert Menneske, som vilde udrette noget virkelig godt for Menneskeheden, først og fremmest burde virke for sit eget Land, som saa senere spreder de indvundne Resultater over hele Verden«, og hun forstod ikke, at den ældste Broder længtes bort efter større Forhold. Hun siger i samme Brev, at »man altid burde være tilfreds og lykkelig, naar man har Bevidstheden om paa en nyttig Maade at kunne anvende de Gaver, Forsynet har skjænket en.« Men snart bliver det anderledes. Det er først gjennem Berøring med Nabolandene, Finland, Danmark, Norge, at A. Ch. Leffler udvider sin nationale Synskreds. Lidt efter lidt kommer hun i Berøring med de fleste fremragende Personligheder fra disse Lande. Med Georg Brandes — hvis Bedømmelse af Pastorsadjunkten hun (under hans Besøg i Stockholm 1876) anonymt udbad sig — stod hun siden den Gang i Korrespondance. Men hun havde mange andre Venner i Danmark; Højremanden Molbech var f. Eks. en af de nærmeste, Hostrup, Borchsenius m. fl. I eller borte fra Norge lærte hun med Mellemrum Bjørnson, Ibsen, Lie, Kjelland o. a. at kjende, og med stærkere og

stærkere Kjærlighed følte hun sig knyttet til Norges Natur og Folk. Nordmændenes ligefremme, intensive Væsen tiltalte hende i høj Grad. Den svenske, overfladiske Forbindtlighed, som saa ofte forenes med Kulde og Fordomme, blev hende mere og mere usympathisk. Medens hun i de senere Aar forgjæves havde søgt en svensk Avis, til hvilken hun af og til kunde sende sine Skitser, var det f. Eks. en norsk, Verdens Gang, som aabnede sine Spalter for hende. Det var saadanne ofte gjentagne Erfaringer om svensk Uvillighed og norsk Sympathi, der gjorde, at hun i de senere Aar næsten følte sig lige saa meget hjemme i Norge som i Sverrig.

A. Ch. Leffler havde ogsaa gjort kortere Udenlandsrejser i Tyskland og Schweitz. Den første egentlige Studierejse fandt imidlertid Sted temmelig sent, idet hun blev greben af en uimodstaaelig Længsel efter Liv i større Former, med flere Muligheder for en mangesidig Udvikling, en Længsel som fik Næring af det Pinagtige ved i Skrift og Tale og Handling at maatte tage Hensyn til de hjemlige, smaa Forhold med deres banale Synspunkter, som hun af hele sin Sjæl ringeagtede.

I Efteraaret 1883 kom Sonja Kovalevsky til Stockholm og blev Aaret derefter knyttet til Hovedstadens Højskole gjennem privat Protektion, der imidlertid ikke, som saa mange har antaget, udgik fra Kvindesagens Forkæmpere.

Det europæiske Kulturliv, som saa at sige udstraalede fra Sonja Kovalevsky og uophørligt kom paa Tale i Omgang med hende, gav nu A. Ch. Lefflers Rejselyst fornyet Intensitet. Sammen med en Veninde, Julie Kjellberg (nu Fru v. Vollmar) begav hun sig, Nytaar 1884, paa en længere Tur til Danmark, Tyskland, England og slutteligen Paris. Ved A. Ch. Lefflers literære Ry og ved Anbefalingsbreve, især fra Sonja, fik begge de to begavede svenske Damer rig Lejlighed til i en Mængde uensartede Kredse at studere Nutidens aandelige Hovedstrømninger og ledende Personligheder.

Allerede medens hun forfattede en Essay over Lasalle (offentliggjort i N. I. Tid.) havde A. Ch. Leffler begyndt at interessere sig for Socialismen, og baade i Tyskland og England kom hun nu i Berøring med Forkæmperne, ikke blot for Socialismen, Anarkismen og andre Retninger, men ogsaa for alle mulige religiøse og videnskabelige Bevægelser. Hun fik en stor Vane til at »omgaaes Folk, som havde siddet

i Fængsel« og til at faa sine Indtryk i den mest brogede Blanding. Den ene Time hørte hun f. Eks. Karl Marx' sjælfulde Datter, Eleonor Aveling, udlægge sin Faders Ideer; den næste Time hørte hun Bradlaugh eller Mrs. Besant bekæmpe dem. Hun besøgte teosofiske, positivistiske, ateistiske, æsthetiske Soiréer; hun kom sammen med Personer med spiritistiske, evolutionære, højkirkelige, frikirkelige Anskuelser. Hendes æsthetiske Interesser trængtes i Baggrunden af de sociale og religiøse Spørgsmaal. Hun følte, at hun blev mere og mere skeptisk under Meningskampene rundt om hende, mere og mere vis paa, at den absolute Sandhed i saavel sociale som religiøse Spørgsmaal intetsteds var at finde. Allerede længe havde det staaet hende klart, at intet tænkende Menneske er blind Tilhænger af noget Slags kirkeligt eller andet Samfund. Hun følte, at hun nu var kommen til det Punkt, at hun kunde undvære enhver Slags Mysticisme, og blev mere og mere tiltalt af Evolutionismen som Verdensforklaring og af Altruismen — med den berettigede Egoisme som Modvægt — som Leveregel.

Med Paris gjorde hun denne Gang kun et rent turistmæssigt Bekjendtskab. Derfor fik hun ingen Indtryk fra Paris, der i Dybde kan sammenlignes med dem, Besøget i England

bragte. Under selve Rejsen skildrede hun sine Iagttagelser, blandt andet fra »det moderne London«, i Breve til Stockholms Dagblad, og efter Hjemkomsten vedblev hun paa forskjellig Maade at meddele sine Indtryk. Saaledes var hun den, som først gjorde den nu saa meget omtalte Mary Besant bekjendt for det svenske Publikum (ved en Essay i den af Gustav Geijerstam udgivne Revy fra 1885). Ligeledes var det hende, som i det i 1885 dannede »kvindelige Idun« holdt det første Foredrag, en Skildring af den engelske Reformdragt-Bevægelse, som derved ogsaa kom igang hos os. Fra den Tid begyndte A. Ch. Leffler selv at tillæmpe Reform-Idéerne i sit, allerede tidligere elegante og farverige men nu ogsaa originale, Toilette. Men ikke engang denne Privatsag fik hun Lov at beholde i Fred for den offentlige Kritik!

I Julekalendere og paa andre Maader udtrykte hun sine Tanker om det sociale Problem, som bestandig sysselsatte hende. Saaledes fremførte hun (i Skitserne Londons Dokker, Fattigdom og Velgjørenhed o. f. a.) Spørgsmaalet om, hvorvidt den Lov, som nu synes at byde, at Arbejderen skal sulte medens Fødemidlerne fordærves i Magasinerne, ikke lader sig rokke; den Lov som byder at Arbejderne skal gaa barfodet, medens Masser

af Støvler henligger usolgte, at han skal bo i en ussel Bolig eller være husvild, medens saa mange Lejligheder henstaa tomme, og medens elegante Hjem fremstaar ved hans Arbejde? Tilsidst giver hendes Interesse for det sociale Spørgsmaal sig et digterisk Udtryk, i Dramaet Hvorledes man gjør Godt, som hun allerede havde paabegyndt forinden sin Udenlandsrejse.

Hendes Indtryk fra Fattigfolks Hjem, i hvilke hun var godt hjemme, og fra Velgjørenhedsbazarer i Stockholm, hvor hun var mindre godt hjemme, var det Virkelighedsstof, hun ejede. For Resten var Personer og Konflikter skabte med Hensyn til Formaalet: at udtale en Protest mod Samfundets Misforhold. Dette Drama blev derved det første Tendents-Skrift Forfatterinden havde skrevet, hvis man da giver Ordet Tendents-Skrift dets rette Betydning: et Skrift i hvilket Forfatterens Hensigt at ville udtale en bestemt Idé, ikke hans Fantasi eller Virkeligheds-Iagttagelse, har været det Afgjørende for Skriftets Fremkomst. Harmen mod de sociale Misforhold var ganske vist følt, men Iagttagelsen havde ikke været grundig, og, da tilmed den dramatiske Fremstilling var svag, blev Tendentsen end mere følelig. Kun i den kraftige Akt som spilles i Arbejder-

hjemmet gjorde Dramaet Indtryk af at være et ægte Livsbillede.

Fra dette Tidspunkt begyndte Meningerne om A. Ch. Lefflers literære Værd at blive mere delte, om end af meget forskjellige Grunde alt eftersom de Bedømmende tilhørte den ældre eller nyere Retning i Literaturen.

IX.

INDIVIDUALITETENS INDFLYDELSE PAA FORFATTERSKABET.

Fru Edgren, der almindelig blev anset for at være klar, dogmatisk og reflekterende, var i Virkeligheden saa ulig denne Opfattelse som vel muligt. Hun var yderst modtagelig for Indtryk, havde i en Mængde Spørgsmaal aldeles ingen »Principer« kun rent impulsive Meninger. Hun var meget modtagelig for andres Anskuelser, søgte sjeldent at modbevise dem og sluttede vanligvis, naar hun havde lyttet til to Stridendes Meninger, med at give begge Ret, saafremt ikke den ene Part havde talt Konvenientsens Sag, for der var hun altid paa det rene. Hun sagde engang mismodigt om sig selv: »Jeg er ligefrem bange for at tale med Mennesker, som for Alvor er overbeviste om netop det modsatte af, hvd jeg troer at mene; for jeg er som et Voks, som enhver stærk Overbevisning

kan give sit Præg. Heldigvis for mig findes der saa faa stærke Overbevisninger.«

Man havde hos Anne Charlotte Leffler svært ved at opdage nogle af de Mangler, som man plejer at kalde Karakterfejl. Men man mærkede let adskillige tomme Steder. Det største var hendes Mangel paa Modstandskraft overfor dem, som stod hende nær. Denne Mangel havde sin Grund i hendes Følsomhed, medens hun derimod, som allerede sagt, havde meget Mod, naar det gjaldt om at bære offentlige Angreb — ingen Forfængelighed gjorde hende fejg i saa Henseende. Men hendes nys nævnte Svaghed overfor Paavirkning af andre var derimod saa stor, at hun lod sine vigtigste Beslutninger bestemmes, ja, sin egen Retsfølelse omstemmes af andres Anskuelser. Denne Mangel paa udviklet Selvstændighed tiltog i de senere Aar ved hendes ubetingede Tilslutning til Relativitetens Grundsætning i alle, selv ethiske, Spørgsmaal. Hun var fuldt og fast overbevist om, at der ikke findes noget, som er absolut Ret eller Uret, men at alt maa afgjøres af Individet selv, efter det eller det særskilte Tilfælde, og at Antagelsen om, at Valget er sket efter samvittighedsfuld Prøvelse — inden man ved det modsatte — »ikke alene er den eneste barmhjærtige, men

ogsaa den eneste fornuftige Maade at tage Menneskenes Handlinger paa.« Saaledes kunde hendes svigtende Selvstændighed ikke faa noget Korrektiv i Agtelsen for den almene Retsfølelse, om hvilken hun i samme Brev skriver: »Jeg har altfor ofte trodset denne Stormagt, til at jeg kan have en Gnist af Agtelse for den tilbage. Jeg ved altfor godt, at den sædvanligvis kun er Bornerthedens Dom over det, den ikke forstaar.«

Det havde imidlertid været heldigt, om A. Ch. Leffler af og til havde taget mere Hensyn til almene Meninger og været mindre modtagelig overfor den enkeltes.

Et andet tomt Sted var Manglen paa denne letrørte, hurtigt sympathiske Følsomhed, som giver en Forfatter Inderlighed i sit Syn paa de Skikkelser, han skildrer, ligesom paa de Mennesker, han i Livet omgaaes. A. Ch. Leffler fyldtes under sine Iagttagelser af Livet af en ægte, men rolig Interesse, og dette afspejler sig i hendes Skildringer. Men hun kunde ikke over de Skikkelser, hun skabte, gyde Medfølelsens sitrende Skjær, som i en Forfatters Arbejder virker ligesaa stemningsfuldt som de blaa Toner i et Landskab. I Livet bliver de fint sympathiske Følelsesmennesker saa ofte de største Egoister, fordi deres mest udprægede Sympathi dog sædvanligvis er Sympathien for dem selv,

og deres egentlige Ømhed, Ømheden overfor deres personlige Følelser. De nyder deres egne Stemninger og lægger al deres Glød i dem, medens den mindre hurtigt følende sædvanligvis har mere Varme i Behold som Drivkraft til Handling. Dette var i høj Grad Tilfældet med A. Ch. Leffler; men den bundne Varme har formindsket Tiltrækningskraften i hendes Forfatterskab meget. Endnu mere betydningsfuldt for dette var den omtalte Uselvstændighed. En Karakterens Svaghed bliver jo ogsaa ofte en Svaghed i Produktionen, og hos A. Ch. Leffler ytrer den omtalte Mangel paa Energi i Temperamentet sig som en forringet Intensitet i Skildringen. Baade den manglende Følsomhed og den manglende Intensitet blev i Særdeleshed følelig i et senere Stadium af A. Ch. Lefflers Produktion. Et Digter-Temperament, som ikke er lyrisk men episk, kan aldrig udtrykke sig rigt og klart, naar det er i Oprør, eller naar det ene Indtryk jager det andet; det kræver Ro baade til at forarbejde Indtrykkene og til at gjengive dem. Men A. Ch. Lefflers modtagelige Sind blev nu foruroliget baade af indre og ydre Oplevelser. Den lykkelige Ligevægt mellem Indhold og Form, mellem virkelighedstro Iagttagelse og Eftertanke over det Iagttagne, mellem Realisme i Skildringen og Højhed i Følelsen, som ud-

mærkede de fleste af hendes tidligere Arbejder, begyndte i visse Henseender at forrykkes. Hun afgav aldrig Hastværksarbejder til Publikum; hun var tværtimod meget samvittighedsfuld i sit Arbejde og bestræbte sig med utrættelig Omhu for at give sit Bedste fra sit første Udkast og til den sidste Korrektur. Men hun var for hastig til at skrive om, hvad hun oplevede; Indtrykkene kunde ofte have trængt til at fæstne sig mere, Iagttagelsen kunde have været mere alsidig, mere kunstnerisk omdannet. I Stedet herfor afløste Indtrykkene raskt hverandre, og derfor kunde heller ikke Gjengivelsen af dem faa tilstrækkelig Inderlighed. Og denne Mangel paa Inderlighed foraarsagede de Udtalelser om »realistisk Fotografering« og »Kjølighed i Farven« som nu hyppigere rettedes mod A. Ch. Lefflers Skildringer. Som Følge af den forud antydede Mangel paa en fuldstændig sikker Smag kom hertil at hun ikke valgte med tilstrækkelig Omhu. Hun medtog ikke sjældent Tilfældigheder, som burde have været udeladte, og udelod derimod undertiden væsentlige og karakteriserende Træk. Dette gjælder ogsaa om de Æmner, hun bestemte sig til at udarbejde. Af mange, i aarevis ophobede, Udkast til Arbejder lod hun ofte de interessanteste ligge og optog de mindre betydelige.

X.

KVINDELIGHED OG EROTIK. KVINDESAGEN. ÆGTESKABSSPØRGSMAAL.

I de paafølgende Aar gjorde Anne Charlotte Leffler Rejser til Norge og Danmark, og i Stockholm fortsattes den ivrige Impuls-givende Omgang med Sonja Kovalevsky. De i dette Tidsrum modtagne Livsindtryk afspejles rigt, men uroligt og uden fuld kunstnerisk Beherskelse, i En Sommarsaga (paa Dansk: Sommerdrømme). A. Ch. Leffler følte, at det for hendes Temperament var den gjennemlevede Udvikling og ikke den Udvikling der netop gik for sig, som gav Produktionen forøget Kraft. Hun skriver saaledes (Juni 1886):

»Det var Romantikens Anskuelse, at jo rigere personligt Liv, jo stærkere personlige Konflikter, desto bedre Produktion. Men den moderne Skole, fremfor alt Zola, har en modsat Anskuelse, og jeg troer med større Ret. Jo mindre personlige Konflikter, siger de, desto

mere Kraft sparet til at lægge ind i Kunstværket. Jeg føler, at dette er sandt. Overfor det personlige Livs Strid og Følelser blegner Kunsten og bliver af underordnet Betydning. Det er kun naar ens eget Liv ikke lægger Beslag paa Fantasien, at denne frit kan skabe. Det er kun, naar man ikke bortødsler sine Følelser paa Virkeligheden, at man kan lægge nogen Lidenskab og Glød i sin Produktion.«

Det var imidlertid ikke Mangel paa kunstnerisk Fuldendthed, som var Grunden til at Sommerdrømme ikke vandt stort Indpas. Bogen blev gjort til et nyt Program for en gift Kvindes Ret, medens den tværtimod var fyldt af et nyt, personligt Liv, som havde medført Overbevisningen om, at det centrale i Kvindespørgsmaalet var Spørgsmaalet om, hvorvidt det er Kvinden muligt at bevare sin Personlighed og sin individuelle Livsgjærning indenfor det erotiske Omraade. Allerede i Kvindelighed og Erotik I. havde A. Ch. Leffler med udsøgt Finhed skildret Samtidens nye Fænomen, den moderne, udviklede, kvindelige Individualitets Stilling til det Erotiske. Der havde hun ladet Alie vise Lykken fra sig, da denne blev budt hende, af den Mand hun elskede, fordi hun følte, at han langtfra at føle sig tiltrukken netop af dette moderne individuelle,

dette personligt udviklede i hendes Væsen, snarere følte sig frastødt deraf, medens han derimod øjeblikkelig bedaaredes af den naive, uudviklede ungePige-Type, det gamle Kvindeideal: »Eva, som endnu ikke har spist af Kundskabens Træ.« Om denne Novelle skrev Fru Heiberg.

»Den maa endelig faa en Fortsættelse. Det maa senere gaa op for Rikard i Ægteskabet, at blaa, smukke Øjne ikke er nok i Længden til at leve et helt Liv paa. Hvorledes nu denne Skuffelse skal virke paa ham, om han skal synke eller stige ved denne Livserfaring, overlader jeg til Deres psykologiske, klare Blik paa Menneskesjælen. Men straffes skal han for sin Hurtighed at glemme den ædle Drue for den søde Lemonade«.

Og det var delvis Forfatterindens egen Hævnlyst overfor Rikard, som senere (i Kvindelighed og Erotik II) drev hende til at vende tilbage til Alies Historie. Men indtil videre tog hun Æmnet fra en aldeles ny Side i Sommerdrømme.

Aldrig greb A. Ch. Leffler dybere ind i Livet, det Liv som leves rundt om os, end med den nævnte Novelle og med Sommerdrømme, hvor hun lader en udviklet kvindelig Personlighed, elsket og ikke blot elskende, indgaa i Ægteskab. Paa denne Maade skal denne Kvinde

løse den for menneskelige Kræfter næsten overvældende Opgave: helt at være sin Mands Hustru og sympathiske Medhjælp, helt sine Børns Moder, helt Husmoder og helt en Individualitet med egne Udviklings- og Arbejdskrav. Her lader Forfatterinden for første Gang det erotiske Krav blive en ligesaa stærk Magt i en Kvindes Liv som det personlige Udviklingskrav, og derfor bliver ogsaa Ullas Liv saa splittet. Hun kunde ikke opfylde begge Krav. Forfatterinden fremstillede herved den Konflikt, som daglig staar paa i utallige udviklede Kvinders Liv. Men dels svækkedes Indtrykket gjennem den uklare Tegning af Falks Karakter og ved Mangel paa kunstnerisk Koncentration om det egentlige Æmne; dels kom Bogen frem midt under den ivrigste Reaktion mod Kvindespørgsmaalet. Derfor blev Sommerdrømme i Grunden misforstaaet. Naar jeg i en Anmeldelse af denne Bog ytrede, at »Fremtiden maaske vilde betegne Literaturen fra den sidste Halvdel af vort Aarhundrede som Literaturen om og af Kvinden«, blev ogsaa dette misforstaaet som en urimelig Overvurdering af de kvindelige Produktioners Værdi. Min Ytring indeholdt imidlertid kun Konstateringen af, at den vigtigste nye »Hovedstrømning« indenfor Literaturen er det kvindelige Elements Frem-

træden, Kvindernes Bekjendelser om sig selv, Mændenes nye Syn paa og Konflikter med den moderne Kvindenatur — med et Ord hele dette rige Stof, som med Skrifter af og om Kvinder er blevet et af Aarhundredets mest betegnende literære Ejendommeligheder. Og jeg tillader mig her at gjentage, hvad jeg den Gang forgjæves paapegede, at intet af alle de Æmner, som med Hensyn til Kvinden har sysselsat eller vil komme til at sysselsætte den digteriske Intuition eller Psykologien, har den Betydning som Indholdet i Alies og Ullas Historie: Konflikten mellem den moderne, kvindelige Personligheds Krav og Ægteskabets Krav*). Der findes faa af Menneskelivets Omraader, som ikke berøres af denne Konflikt, og dens Løsning er et af de vigtigste Problemer, Samtiden har at arbejde med. Men da Anne Ch. Leffler paapegede dette, led hun samme Skjæbne som andre fremsynede Digtere, at miskjendes af den paa dette Punkt endnu ikke vaagne Samtids-Bevidsthed. Og Miskjendelsen kom ikke blot fra det s. k. unge Sverrig, men endogsaa fra fra Kvindesagens Forkæmpere.

---

*) I Anmeldelsen af Kvinlighet och Erotik I (Tidskrift för Hemmet 1884) og af En Sommarsaga (Framåt 1886).

A. Ch. Leffler var — som Fremstillingen i det Foregaaende har vist — ved egen Erfaring naaet frem til Kvindespørgsmaalets Kjærne: den kvindelige Personligheds berettigede Krav paa Frigjørelse, et Krav paa Ret til selvbevidst og af egen Vilje at sætte sine Kræfter ind paa Udviklingsarbejdet, det være sig middelbart indenfor Familiens Kreds, eller umiddelbart i det offentlige Liv. Hun vilde, at hverken Lov eller Skik skulde hindre Kvindens Ret til at vælge sig et hvilketsomhelst Studium eller Arbejde; vilde, at Hustruen skulde være fuldmyndig, ligestillet, med Manden i Magt over sin egen Person, sin Ejendom og sine Børn, ligestillet i Ret som ogsaa i Ansvar, og hun respekterede enhver fornuftig Stræben i denne Frigjørelsens Tjeneste.

Men saavel hun, som Ernst Ahlgren, Sonja Kovalevsky og andre af deres jævnaldrende, adskilte mere og mere deres Sympathier fra Kvindesagskvindernes Bestræbelser, fordi det forekom dem, som om denne udartede fra en Frigjørelse til en Tvang for Kvindens Personlighed. Anne Ch. Leffler havde (i Sande Kvinder) skildret, hvorledes det gamle Kvindeideal, den kvindelige Svagheds Repræsentant, hindrer den nye Tids Kvinde, Berta, i at opnaa personlig Lykke. Den ofte udtalte Fortolkning, at det er af Had til Mændene,

at Berta ikke svarer ja til sin Frier, hviler nemlig paa en aldeles vilkaarlig Konstruktion. Det er Styrken, der her, som saa utallige Gange før, maa lide og undvære for Svaghedens Skyld. Men under Kampen hænder det, at Styrken forhærdes, og at Frihedsvennerne efter deres Tur bliver Undertrykkere. Dette er indtruffet med Emancipationens Forkæmpere. De har ikke indset, at Kvindens Frigjørelse fra Lovens og Sædvanes Tvang var et Middel, ikke et Maal. De har glemt, at Maalet var virkelig Frihed for de forskjellige kvindelige Personligheder til at kunne gaa deres forskjellige Veje, følge hver sin Individualitets særegne Kald, og saaledes ved deres uensartede Kræfter tilføre Udviklingsarbejdet forøget Rigdom. Og det var denne Slags Frigjørelse, som A. Ch. Leffler havde drømt og digtet om.

Man krævede nu tværtimod, at, som hun udtrykte sig, alle Kvindesagskvinder »skulde optræde samlede som en Flok Faar«; skulde tænke, tale og handle efter Kvindesagsprogrammet, ikke efter egen Samvittighed, egne Tanker, samt at ingen i nogen Henseende skulde hæve sig over eller adskille sig fra de andre. Allerede ved de af hende i 1875 omtalte Skolemøder, var det Fornemmelsen af den truende Konvenients i Kvindens Uddannelse, som gjorde

A. Ch. Leffler oppositionel. Det var Følelsen af, at Kvinderne — i deres berettigede Kamp mod de af Mændene indstiftede Love og de af Mændene opretholdte Fordomme — paa deres Side var blevne uretfærdige, som bragte hende til (i Sande Kvinder) at fremdrage Kvindens Mangel paa Karakter og ægte Sindsrenhed som medvirkende Aarsager til Mændenes Egenkjærlighed og Letsind. Det var Følelsen af, at Kvinderne begyndte at blive komiske med deres Recepter for Kjærlighed, Ægteskab, Sædelighed o. s. v., som senere fik hende til at spøge med alt dette Programmageri i Den Kjærlighed! om end hun, som forud bemærket, langtfra angreb det alvorlige i de Bestræbelser, over hvis Overdrivelser hun morede sig i den lille Komedie. Men først og fremmest var det for sin egen Part, at A. Ch. Lefflers, allerede forud modstræbende og nu mere og mere udprægede, Individualitet nægtede at lade sig lede af de Bud, som Kvindesagskvinderne havde udfærdiget. Det første af disse Bud er, at Kvindernes Handlinger og Arbejde ikke skal bedømmes efter deres egen menneskelige eller kunstneriske Lødighed, men efter den Gavn eller Skade de tilføjer Kvindesagen. Det andet Bud er, at Kvinden aldrig maa fremstilles i Literaturen uden som en af al erotisk Sanselighed

uberørt Skabning, og at hele denne Side af Kjærligheden helst skal udryddes som uren og lav — et mod Livet saavelsom mod Kunsten og Digtningen fjendtligt Tante-Dogme, som A. Ch. Leffler med god Grund hadede, som mere grundfordærveligt for sund Sædelighed og hel ægteskabelig Lykke end det være sig mandligt Tyranni eller mandligt Letsind. Det tredie Bud forbyder enhver Kvinde, som vil beholde sin Anseelse for Sindsrenhed, at beundre Geniet hos f. Eks. Georg Brandes eller August Strindberg eller en anden Forfatter, der indtager en indifferent eller polemisk Holdning overfor Kvindebestræbelserne eller det nysnævnte Tante-Dogme. Det fjerde Bud befaler enhver Kvinde at betragte enhver psykologisk eller naturvidenskabelig Undersøgelse, som ikke slutter med Paastanden om fuld Ligestilling, i aandelig Begavelse og fysisk Udholdenhed, mellem Kvinde og Mand, for en Bespottelse mod den hellige Kvindesag. Det femte Bud byder, at en ægte Kvindesagskvinde bør mene, at Menneskehedens Velfærd beror paa, om Kvinderne tager alle mulige Examina og udfører alle mulige mandlige Arbejder, selv om det sociale Spørgsmaal og Sædeligheds-Spørgsmaalet blot yderligere tilspidses derigjennem. Dette bør fastholdes, selv om Kvinderne derigjennem aldeles ikke faar det for

dem bedste Arbejde, ligesaa lidt som Arbejdet kommer i de for dette mest skikkede Hænder — hvilket dog vel ellers turde være Betingelsen for saavel den Enkeltes Arbejdsglæde som for Samfundets Gavn af Arbejdet.

I alle disse Kvindesagskvindernes »du skal« og »du skal ikke«, saa' A. Ch. Leffler, og de med hende ligetænkende, en Lovgivning, gjennem hvilken Kvinde-Emancipationen udviklede sig til at blive til en Dogmatik istedetfor en virkelig Sandhed. Hun følte, at Kvindesagen var noget uendeligt dybere og mere sammensat, end Kvindesagskvinderne havde indset. Hun havde selv altfor ofte erfaret Betydningen og Værdien af mandligt Kammeratskab til nogensinde at underkjende den Sandhed, at Mandens og Kvindens Uligheder netop er det, som gjør Livet rigt. Det var hende klart, at en hvilkensomhelst Kampstilling mellem Kjønnene er en Ulykke, der kun forsinker den sunde Udvikling, medens Maalet tværtimod er Mandens og Kvindens gjensidige Frigjørelse og Harmonisering i og ved hinanden, og dette først og fremmest i og gjennem Ægteskabet. Hun havde selv for megen Erfaring fra Kvinderne til ikke at vide, at den vigtiste aandelige Side af Emancipationen, var Kvindernes — ogsaa Emancipationskvindernes — Frigjørelse fra deres egne For-

domme, Smaaligheder og Ensidigheder. Hun mente, at Kvindesagen for Fremtiden burde indordnes under det store sociale Spørgsmaal. Hun oversaa' ganske vist ikke, at Emancipationsbestræbelsen maa udgaa fra det dannede Mindretal, fra Middelklassens Kvinder, men hun følte, at den ikke faar nogen mere omfattende og omskabende Betydning, førend den strækker sig til de mest fortrykte Kvinder, til dem som udgjør Flertallet, de Kvinder som udfører legemligt Arbejde*) (Se f. Eks. Hvorledes man gjør godt.)

Hun indsaa, at Ægteskabsspørgsmaalet var det afgjørende Synspunkt for saavel den ene som den anden Klasses Kvinder, og det var fra dette Synspunkt, at hun i Sommerdrømme,

---

*) Det sociale Spørgsmaal optog paa denne Tid ikke Anne Charlotte Leffler som forud. Men i de følgende Aar, da hun af Testator var bleven gjort til Medlem af Styrelsen for det Fond (til Fremme for det sociale og nationaløkonomiske Spørgsmaals Løsning) til hvilket hendes i 1886 afdøde Ven, Viktor Lorén, havde testamenteret sin Formue, viede hun denne sin Opgave en Interesse, der under hendes nye Forhold forblev uformindsket. Og denne Interesse havde ikke blot sin Grund i hendes Løfte til Vennen men tillige i Overbevisningen om, at det sociale Spørgsmaal er Menneskehedens nuværende Livsspørgsmaal.

som jeg nyligt paaviste det, saa' den moderne kvindelige Personligheds Udvikling.

Hvis hun havde næret mange Forhaabninger angaaende Kvindesagskvindernes Ævne til at forstaa Bogens alvorlige Mening, saa blev disse Illusioner snart tilintetgjorde. Hun udbryder saaledes (Aug. 1886.):*)

»Bjørnson skriver til mig: 'De vil faa mange Bud om Taknemmelighed fra Kvinder for det Frigjørelsens Ord, De har bragt dem.' Ja, A.'s Artikel er ét Bevis derpaa! Den er en Protest fra de saakaldte frisindede Kvinder, fra dem, som burde anse mig for at være deres Kampfælle, en Protest mod alt hvad som kaldes virkelig Frisindethed; en Protest fra dem, som vilde have stenet Fredrika Bremer, hvis de havde været hendes Samtidige, eller som i det mindste vilde have sagt, at hun ødelagde Kvindesagens sande Udvikling, men som nu, da hun er død, og hendes Ideer gamle, opretter en Forening med hendes

*) Med Undtagelse af de paa Side 1, 65 og 111 anførte Citater af min Brevveksling med A. Ch. Leffler, er alle andre Uddrag af Breve (hvor ikke andet er angivet) fra og med Side 21 til og med Side 115 tagne fra hendes Breve til Broderen, Professor Mittag-Leffler. Fra og med det her citerede Brev er alt (hvor andet ikke udtrykkelig opgives) Uddrag af min egen Brevveksling med Forfatterinden.

Navn! Artiklens Forfatter har sikkert Ret i, at denne Forening ikke vil være Fru Edgren synderlig taknemmelig for hendes Skildring. Kvindernes Tak! Jo vist! Blomster paa min Grav om halvhundrede Aar maaske!«

Og havde A. Ch. Leffler forud haft Mistanke om, at Kvindespørgsmaalet ikke længere var et Frigjørelsesspørgsmaal i dybere Betydning, saa blev hun efter dette Tidspunkt sikker i sin Overbevisning og mere og mere fast besluttet paa roligt at gaa sin egen Vej. Selve Stridsspørgsmaalet lod hun falde, overbevist om at Tiden vilde give hende Ret.

Maaske vil et roligt Ord i denne Sag nu kunne blive hørt — især naar det er Forfatterindens eget. Hun skev (1886).

»Jeg har søgt, saa nøje som det laa indenfor min Begrænsnings Mulighed, at gjennemleve den skildrede Konflikt, og jeg er kommen til det aldeles positive Resultat, at en bedre Løsning end den givne ikke var mulig. Jeg kan tvivle om alt andet i Sagen men ikke om Løsningens Rigtighed. Jeg ved, at jeg vil blive udsat for den vulgære Misforstaaelse, at jeg vil prædike, at det nu er Mandens Tur til at forsage sin Livsgjærning for Kvindens, hvad der naturligvis aldrig er faldet mig ind. Men jeg mener, at

naar en skal forsage, saa bør det (eller lad mig ikke sige bør for ikke at blive uklar, saa maa det, mener jeg) være den, som, uafhængigt af Kjønnet har den mindst udprægede intellektuelle Individualitet. Ulla kunde ikke gjøre noget andet end male — hun var ensidig, men stærk i denne sin Ensidighed. Falk derimod havde ikke af Naturen bestemt faaet anvist den ene Vej; han kunde vælge sit Livskald og kunde bøje ind paa forskjellige Omraader. Og derfor, naar nu Situationen var saaledes, at en af dem maatte ofre noget af sit eget, saa var det ham, som burde gjøre det. Desuden, han gjorde det ikke alene — hun ofrede ogsaa meget. Se hvor udviklet og forandret hun var blevet, efter at hun var blevet forenet med ham! Dette, at de for Fremtiden til Tider maa leve adskilte, naar hun er paa Rejser, troer jeg ikke, er nogen Ulykke. Hvorfor skulde ikke det, som gjælder om alt andet Samliv mellem Mennesker, ogsaa gjælde om et ægteskabeligt Samliv, at man udvikler sig bedre, naar man ikke uafladeligt hænger op ad hinanden? Hvor stereotype bliver ikke Medlemmerne af en Familie, hvor Børnene altid er hjemme, eller Søskende, som ældes sammen! Hvorfor skulde det ikke gaa paa paa samme Maade med Ægtefolk? Og det gjør det sandelig ogsaa. Nej, at tage sig en

lille Nordpolsrejse nu og da, det holder Kjærligheden frisk og Personligheden fri! Jeg forsikrer dig, at de bliver lykkelige. Og han kan som Rigsdagsmand arbejde for ganske det samme Maal som før, kun med lidt andre Midler. Var han bleven al sin Tid i sin Landsby, hvor han var en halv Profet, var han bleven staaende i Væksten« . . .

Hvad Spørgsmaalet om Nordpolsrejsernes Betydning for Ægteskabsspørgsmaalets Løsning angaar, undergik imidlertid Forfatterindens Anskuelser en radikal Forandring i de sidste Aar. Hun kunde da ikke engang tænke sig nogle Dages Adskillelse mellem lykkelige Ægtefolk!

Den forud paapegede Bøjelighed i A. Ch. Lefflers Temperament var særlig paafaldende overfor Sonja. Og naar denne i A. Ch. Lefflers Biografi skildres som den tyrannisk fordrende, ved hvis Side en anden ikke kunde bibeholde sin Selvstændighed, saa er denne Klage ikke objektiv sand. Sonja havde en usædvanlig Ævne til psykologisk Forstaaelse og en saa vid Synskreds, at hun hverken direkte søgte at paatvinge nogen sin Mening eller indirekte gjorde det ved at vise Ringeagt for andres Opfattelse. Men hendes Genialitet og Intensitet maatte øve en stærk Indflydelse paa alle og da især paa den modtagelige A. Ch. Leffler, hvis

Klage over det Tryk, Sonja udøvede, er Svaghedens sædvanlige Protest mod en stærkere Personligheds Indvirkning.

A. Ch. Leffler kunde f. Eks. ikke modstaa at gjennemdiskutere sine Planer med Sonja, indtil hun mistede Lysten til at udføre dem, eller blev forvirret i sit Syn paa Karakterernes Psykologi, eller rykket fra sine egne Idéer og Planer ind paa Sonjas. Det samme gjælder med Hensyn til Sonjas Fordringer i Venskab. Om A. Ch. Leffler f. Eks. tog Afsked fra Sonja med de Ord: »Vi træffes ikke imorgen, jeg maa arbejde,« saa brød Sonja ganske vist frem med en Strøm af Bebrejdelser: »Troløse Kvinde, nedrige Skabning! Hvor langt er da Livet? Har man Raad til at forspilde blot et eneste Øjebliks Glæde? Det er for taabeligt, det tillader jeg slet ikke,« o. s. v. Men hvis A. Ch. Leffler havde passet at gjentage sit Ønske, naar Sonja trak Vejret, saa vilde Sonja have taget mod Fornuft. Nu derimod blev Forholdet det aldeles modsatte af, hvad Folk antoge, naar de saa' den lille, spinkle, i sit Væsen tilbageholdende, nervøse Sonja og den høje, rolige, sikre Anne Charlotte: den første beherskede fuldstændigt den sidste. Men Anne Charlotte følte længe den Rigdom, som Samlivet med Sonja rummede, som noget saa stort, at hun

næppe havde nogen Bevidsthed om Trykket, forinden det, i Sonjas Biografi saa livligt skildrede, Samarbejde i Dobbelt-Dramaet, Kampen for Lykken. Dette Arbejde hindrede, desværre for altid, Anne Charlotte Leffler i at fuldende sit eget, af rige, personlige Iagttagelser, af stort Livsindhold gjennemtrængte Roman-Æmne (af hvilket kun et Kapitel blev offentliggjort, i Kalenderen Svea 1888). Omkring Ægteskabet var i Planen dristigere end noget Arbejde, som A. Ch. Leffler nogensinde fik udført. Heltinden var nemlig der en Kvinde, som — da Forholdene umuliggjør hendes Ægteskab med den Mand, hun elsker — dog ikke vil give Afkald paa at blive Moder. Hendes Følelse af det berettigede heri — en Følelse der har sit Udspring i en gjensidig Kjærlighed og en klar, moden Beslutning — er saa stærk, at hun aabent vedkjender sig og selv — dog ikke i Sverrig — ved sit Arbejde ernærer sit Barn.

Kampen for Lykken var et umuligt Eksperiment, hvis Maal det var at sammensmelte to uensartede Digtertemperamenter for derigjennem at løse en æsthetisk uholdbar Opgave. Og da A. Ch. Leffler ved Nytaarstid 1888 efter megen Vaklen besluttede at drage til Rom, var det tildels, fordi hun, paavirket af

Sonja, følte »Trang til at samle sig og atter blive sig selv«, (se Biografien over Sonja), for at kunne hengive sig til sit Arbejde, som, foruden den nævnte Plan, ogsaa omfattede en tredie Del til Sommerdrømme, en Skildring af Ullas og Falks lykkelige Samliv under dets nye Former. At det netop blev til Italien, hun rejste, havde sin Grund deri at hendes Aar 1886 afdøde Ven, Victor Lorén, som hun holdt af som af en Broder, havde udtalt det Ønske, at hun skulde besøge hans Yndlingsland, hvorhen hun altid havde længtes. Allerede 1881 havde hun lært Italiensk i Haab om engang at komme til Italien, som hun aldrig havde set.

XI.

NYT FORAAR. KAMPE. ÆGTESKAB.

Efter at have tilbragt den usædvanlig kolde og regnfulde, og saaledes utilfredsstillende, Vinter i Rom, fulgte A. Ch. Leffler om Foraaret med Professor Mittag-Leffler og hans Hustru til Afrika — en Tur, som hun skildrede i Rejsebreve til Stockholms Dagblad. Paa Hjemvejen traf de i Neapel en af Broderens mathematiske Bekjendte, Pasquale del Pezzo, Marquis af Campo d'Isola. En fælleds Ven, som de havde truffet paa Tilbagevejen fra Tunis over Palermo, havde skildret Professor del Pezzo paa en Maade, som havde vakt A. Ch. Lefflers levende, psykologiske Interesse, fordi hans Udviklingshistorie var præget af samme Slags Pathos som hendes egen: Kampen for Personlighedens Frigjørelse fra Forholdenes Magt. Han tilhørte en yderst konservativ, legitimistisk Familie, som stod i Opposition til alle de

Forandringer, som Italien var undergaaet siden Halvtredserne. Men han, den ældste Søn — jævnaarig med det nye Italien — havde frigjort sig fra Fordommene og sluttet sig til det unge Italiens Bestræbelser. Mod alle Familietraditioner havde han søgt Tjeneste i Staten som Professor i Mathematik ved Neapels Universitet — en selverhvervet Titel, som han var ligesaa stolt over, som han var ligegyldig for dem, han havde arvet.

Medens hendes Slægtninge senere fortsatte Rejsen nordpaa, blev A. Ch. Leffler paa Capri. I Juni skrev hun derfra:

»— — — Livet er forunderlig rigt paa Omskiftelser og nye Erfaringer, mit Liv idetmindste. Capri er et henrivende Sted, det bedste af alle. Det pudsige Hotel Pagano — hvor Alverdens Kunstnere har dekoreret Vægge og Døre — med sine dybe Loggier ud mod Havet og en lille Have opfyldt af berusende Blomsterduft, omsluttet af Mure overgroede med Vin og Roser, udenfor hvilke Mandolinspillerne om Aftenen drager forbi syngende deres glødende Kjærlighedssange — denne lille Krog gjemmer nogle Blade af mit Livs Historie. Livet, det virkelige Liv, er noget andet end Drøm og Længsel. Vi er for romantiske, for sentimentale,

for kontemplative deroppe i Norden. Af Syd-Italieneren skal man lære at leve, han forstaar det. Du synes maaske, det er Galskab, jeg skriver. Men jeg kommer tidsnok tilbage til Nordens graa Himmel med dens tunge Drømme. Paa Capri er Livet fuldt af Livsglæde.«

Hensigten at vende tilbage til Livet under Nordens graa Himmel blev ikke til Virkelighed. I det Land, hvorhen hendes døende Ven med et Slags profetisk Anelse havde bedet hende rejse, fordi »den som ikke har set Italien kun er et halvt Menneske«, havde hun mødt den Livserfaring, som skulde omskabe først hendes indre, senere hendes ydre Liv. Det fortsatte Samvær med Pasquale del Pezzo udviklede sig til den gjensidige, alt omfattende, livsafgjørende Kjærlighed, som, efter haarde Kampe, foranledigede A. Ch. Leffler til (i 1889) at opløse sit forrige Ægteskab. Nogle Maaneder derefter blev Pasquale del Pezzo, ved sin Faders Død, Hertug af Cajanello, og fik, som Familiens nye Overhoved, nye Vanskeligheder til de allerede foreliggende, hvad angik hans Ægteskab med en fraskilt, protestantisk Forfatterinde. Hvor helt han end selv var en Søn af det unge Italien — ingen frigjør sig dog let fra de faktiske Forhold i sit Fædreland eller fra Traditionerne i en højaristokratisk Slægt, som allerede fra det

niende Aarhundrede har været med til at skabe Neapels Historie.

Breve fra denne Tid belyser A. Ch. Lefflers indre Liv, og da jeg ved, at jeg ikke udviser nogen for hende eller andre pinlig Mangel paa Finfølelse, skal hun i det Følgende selv berette sin Lykkes korte Saga, en Saga af hvilken man endnu langt fuldstændigere end af Sonjas Livshistorie faar »en Bekræftelse paa Reglen, om at Hjærtelivet er det væsentlige ikke blot i den kvindelige men i den menneskelige Natur, og at den højest og ringest begavede i aandelig Henseende altid kan mødes i dette centrale Omraade for menneskeligt Liv.« *)

Hun skrev i Vinteren 1889:

»— — — Hvad jeg har gjennemlevet i dette halve Aar! Alle Sindsbevægelser fra de skjønneste, lykkeligste til de mest sønderslidende. — — Jeg kjender ingen, som jeg troer har været saa lykkelig, som jeg i denne Tid. Jeg kjender ingen, som jeg troer har nydt en saa fuldkommen Kjærlighed. Og heller ingen, som paa samme Tid har levet i saa modstridende Konflikter. — — —

*) Se Slutningsordene i A. Ch. Lefflers Biografi over Sonja Kovalevsky.

Jeg har frygtet Kjærligheden — og jeg havde Ret. Da jeg i Florents stod i Begreb med at rejse hjem og skilles fra den, som var bleven mit Alt, da følte jeg, at dette var Undergang for mig. — — — Men nu har alt opløst sig i Harmoni. Og jeg klarer mig godt med det store Problem at elske helt og fuldt og udelukkende og alligevel bevare mit eget, individuelle, indre Liv. Men aldrig har heller to Mennesker forstaaet hinanden saa fuldkomment som vi to, dog saa uensartede, Naturer. Sprog, Opdragelse, Race, Karakterer — alt dette skiller os, og dog skiller intet os. — — — Man tager heldigvis ofte Fejl, naar man troer, man har sat hele Livet paa ét Kort. Livet er rigere paa nye Omskiftelser og Muligheder, end man ofte troer. Og jeg er saa glad forundret over den utrolige Spænstighed i min egen Natur, over at have formaaet at leve op paany saa helt og rigt. — Mange Planer til nye Arbejder tumler sig i mit Hoved. Napoli er jeg aldeles betagen af og regner mig for ubeskrivelig lykkelig ved at skulle leve her i stadigt Sollys og med de herligste Udsigter til Hav og Land, blot jeg stikker Næsen udenfor Døren, medens de hjemmefra kun skriver om lutter Mørke. En med Hensyn, til Himmel og Natur, mere begunstiget By end Napoli findes ikke

i Europa. Og jeg, som elsker Naturen saa ubeskriveligt, jeg nyder hver Dag at kunne leve saaledes midt i Naturen og alligevel i en stor By. Italien har i den Grad taget mit Hjærte, at jeg ikke troer, at jeg nogensinde mere vilde kunne leve lykkeligt i Norden.«

I Sommeren 1889 aflagde A. Ch. Leffler med sin Moder og sine Søskende et længere Besøg i den kjære, gamle Barndomsby ved Hjo, udgav ved Efteraarstid en ny Samling Samfundsbilleder og rejste derefter med Sonja Kovalevsky til Paris. Besøget der har hun selv skildret i sin Bog om Sonja, fra hvem hun skiltes, da hun fortsatte Rejsen til Rom. Det var for hende selv en meget oprørt Tid, og nu var det, at de to Veninder begyndte at gaa tavse ved hinandens Side — tavse med Hensyn til deres inderste Følelser. Hvis en uforbeholden Skildring af A. Ch. Leffler fra denne Tid var mulig, vilde den vise et sjældent Dyb af ægte kvindelig Hengivenhed, uegennyttig Offervillighed, tillidsfuld og forstaaende Ædelmodighed i det svære Afventningens Aar som henrandt, inden hun indgik i sit nye Ægteskab. Hun sammenfatter sin Sindsstemning i disse Linjer.

»— — — Jeg lever ensomt her i Roma, men trods den ydre Ensomhed ejer jeg al den fuldkomne Lykkes Rigdom i mit eget Indre.

Jeg synes, jeg har faaet en Guds Gave, saa stor at intet Menneske, jeg kjender, har faaet saa meget — i Særdeleshed ikke i min Alder.«

Den 7de Maj 1890 blev A. Ch. Leffler, paa Kapitolium i Rom, borgerlig viet til Hertugen af Cajanello, og senere, efter særskilt pavelig Tilladelse, foretoges den katholske Vielse — den med Vanskelighed opnaaede Betingelse for hans Moders Samtykke. Snart efter rejste Ægteparret til hendes Fædreland. Der lærte Neapolitaneren at elske Nordens lyse Nætter, Vinterens Is og Sne, som han saa' for første Gang, Julegranen i det svenske Hjem, men fremfor alt sin Hustrus saa højt elskede Moder og Brødre. Og under alt dette følte hun sin Lykke vokse gjennem denne sympathiske Kjærlighed, som gjorde alt hans til hendes, alt hendes til hans; denne Kjærlighed, som, efter hans egne Ord, havde fængslet Sydlændingens Sjæl fuldt saa vel som den nordiske Kvindes, fængslet hans »Sjæl og Hjærte, hemmeligste Tanker og skjulteste Fantasier, og som ikke kunde ophøre, førend en af dem ophørte at leve.«

I Foraaret samme Aar var anden Del af Kvindelighed og Erotik udkommen. Forfatterinden har deri villet skildre, hvorledes det stolte og stive i en udviklet Nutidskvindes

Personlighed kan besejres af Kjærligheden, Livets store, almenmenneskelige Lov, og hvorledes hendes fulde Hengivenhed kan omskabe en Mands overfladiske Forelskelse til en ægte Kjærlighed: altsaa en Lovsang til Eros' Magt, en lidenskabelig Lovsang, som dog rummede for megen Beruselse til at blive fuldt forstaaet. Bogen hørte til de altfor hurtigt skrevne i A. Ch. Lefflers Produktion og var — ligesom Komedien Den Kjærlighed! — bleven til i den nærmest foregaaende, af indre Konflikter opfyldte Tid, som i alle Henseender var ugunstig for Frembringelsen af ligevægtige Digterværker. Alie blev ikke et klart Udtryk for Forfatterindens nye Erfaring om, at Kjærlighed og Kvindelighed staar i den inderligste Vekselvirkning med, og ikke i Modsætning til hinanden, og Bogens Helt er ligesaa svagt tegnet som Falk. Kvindelighed og Erotik blev derfor paa en personlig saarende Maade misforstaaet. Forfatterindens offentlige Protest mod Identificering af Alie, det være sig med hende selv eller med nogen anden, tabte sig uhørt. Og omendskjøndt Skildringen i ydre Henseende ikke svarer til Forfatterindens Oplevelser, er den dog i sin inderste Mening en Skildring af personlige Følelser, omend en ensidig Skildring.

Fortryllelsen af en ungdommelig, glødende Forelskelses hidtil ukjendte Lykke kom dér tilorde, men ikke den endnu mere begejstrende Erfaring om den store Kjærlighed, som for begge Parter havde »aabenbaret Idealet og Harmonien« i det inderligste ægteskabelige Samliv. Og den Bog, i hvilken A. Ch. Leffler kunde have nedlagt sin virkelig gyldige Protest — ved i den at indeslutte sine Erfaringer om den kvindelige Personligheds Udvikling gjennem Ægteskabet, og Muligheden af dens Bevaring indenfor Ægteskabet — den blev aldrig skreven.

Under det nylig omtalte, halvaars lange Besøg i Sverrig skrev Anne Charlotte Leffler paa tre Dage Familielykke, et af hendes bedste dramatiske Arbejder, bygget paa hendes varme Følelse af Ungdommens Ret til at leve Livet paa eget Ansvar. Men ellers følte hun sig mindre oplagt til at skrive end nogensinde før. Hun vilde have Lov til helt at hengive sig til den Lykke selv helt at leve.

A. Ch. Leffler havde nemlig den sjældne Evne, at kunne leve Livet. Hun ejede det, som Digteren har kaldet Ungdommens glade

Hemmelighed, den at glemme hvad man »om Fortid og om Fremtid ved.«

Spænstig og frisk som en tyveaarig Kvinde indgik A. Ch. Leffler i en Alder af fyldte fyrretyve Aar til sit nye Liv. Hun medbragte der den i høj Grad kvindelige Natur fra hvilken Glædens, Hengivenhedens, Sundhedens, Umiddelbarhedens Kræfter strømmer frem spontant og energisk. Det var disse Egenskaber, som stadig gjorde hende yngre og smukkere. Den, som betragter hendes runde, uudviklede, halvslumrende Ansigt paa Portrættet fra tyveaars Alderen og sammenligner dette med Billedet fra fyrretyveaars Alderen, hvor det sjælfulde Ansigt oplyses af de ildfulde Øjne, som straaler frem under det graanede, men lige yppige Haar, han indser, at ikke Naturen men Livet har været den Kunstner, som har forfinet og forædlet disse Træk.

Under en Samtale mellem Billedhuggeren Walter Runeberg og Sonja Kovalevsky ytrede den første, at han fandt ældre Mænd, med udviklet Sjæleliv mere interessante at modellere end unge Mænd, medens han derimod ikke interesserede sig for at modellere ældre Kvinder. Sonja Kovalevsky optog Emnet og gav paa sin livlige Maade Runeberg Ret i, at den udviklede,

ældre Mand er et bedre Æmne for Kunstneren end den ældede Kvinde, men at dette har sin Grund deri, at Livet saa sjældent udvikler Personligheden hos Kvinden men tværtimod udjævner eller knuser den. »Hvis en Kvindes Personlighed udvikles, bliver hun som ældre ligesaa interessant for Kunstneren, som den ældre Mand«, mente Sonja, »se blot paa Anne Charlotte! Hvem skulde ikke hellere ville gjøre hendes Buste nu end ved tyveaars Alderen!« Enhver Kunstner, som gaar fra Portrættet fra 1870 til det fra 1890, samstemmer rimeligvis med Sonja i denne Ytring.

Det sidste Billede viser ganske Ansigtet af den Kvinde, som paa denne Tid, i Anledning af det nye Hjems Ordning, kunde skrive de af ung Kjærlighed vibrerende Ord:

»Jeg vil, at alt i min Følelse skal være nyt og friskt for Pasquale; jeg synes, det er en Uret imod ham, at jeg forud har haft en eneste af de Interesser, som nu staar i Forbindelse med vort Liv.«

A. Ch. Leffler var netop et af de Mennesker, som har den erotiske Genialitet, om hvilken der udspandt sig en saa livlig Samtale i Sonjas Salon. Det er næsten med Sonjas Ord, at Anne Charlottes af Sorgen dybt nedbøjede

Mand efter hendes Død skriver: »Hun havde Kjærlighedens Geni — for Kjærligheden er en Genialitet lige saa vel som Kunst og Videnskab. Ikke alle Mennesker kan elske. Men hun kunde det til Fuldkommenhed.«

I Februar 1891 havde de faaet deres Hjem i Neapel i Orden. De havde fæstet Bo i Via Tasso, »Digternes og de Elskendes Gade«, der snoer sig mellem Haver og grønklædte Højdedrag, fra hvilke man har den herligste Udsigt over Havet. Hjemmet indrettedes paa en hel anden Fod end den, en Hertug af Cajanellos Tradition burde medføre. Mand og Hustru havde samme Asky for det Konventionelle og samme Forsæt om at unddrage sig dets Indflydelse.*) Men efter svenske Begreber blev Hjemmet imidlertid baade smukt og pynteligt.

---

*) Naar man i Sverrig har udlagt Tilføjelsen af D:ssa di Cajanello efter A. Ch Leflers Pigenavn som et Udslag af aristokratisk Inkonvenients hos den demokratiske Forfatterinde, har man været uvidende om, at Hustruen i Italiens højaristokratiske Familier altid bærer sit eget Navn, aldrig Mandens, men derimod hans Titel. Et Familienavn Cajanello findes ikke: Cajanello er Navnet paa det gamle Hertugdømme, beliggende et Stykke Nord for Neapel. (I Skitsen: När il Signor Duca besöker sin landtegendom, har A. Ch. Leffler givet en livlig Beskrivelse deraf i Nornan 1891). Hun havde saaledes

Anne Charlotte Leffler
i 40 Aars Alderen.

I et af Værelserne var alt, baade Møbler og Draperier, udelukkende svensk, og det var dette, A. Ch. Leffler valgte til sit Arbejdsværelse.

Valget imellem slet ikke at have nogen Forbindelse med sin Mands Titel, hvilket stred mod hans Ønsker, eller bære den i den eneste Form den eksisterer.

XII.

A. CH. LEFFLER I BIOGRAFIEN OVER SONJA KOVALEVSKY.

Da hun var færdig til at flytte ind i det nye Hjem, ramtes hun, selv syg, af Budskabet om Sonja Kovalevskys Død. For anden Gang lagde hun nu sit eget Arbejde tilside for Veninden og arbejdede udelukkende paa Nedskrivningen af dennes Biografi, som hun allerede ved Sommertid havde færdig i Udkast.

I denne Skildring af A. Ch. Leffler, hvor hendes literære Virksomhed kun er bleven omtalt i Sammenhæng med hendes egen Udviklingsgang, maa imidlertid hendes sidst udgivne Bog, Skildringen af hvad hun havde oplevet sammen med Sonja Kovalevsky, og hvad denne havde fortalt om sig selv, faa større Plads end hendes andre Arbejder.

Biografien over Sonja Kovalevsky er nemlig ogsaa en Del af A. Ch. Lefflers egen. Den indeholder umiddelbart flere værdifulde Bidrag

til hendes egen Historie, men fremfor alt belyser den A. Ch. Lefflers Temperament, baade ved hvad hun har kunnet opfatte, og ved hvad hun har maattet lade henstaa uforklaret i Sonjas Karakter og Naturel.

A. Ch. Leffler har, med upartisk Klarhed og Ærlighed samt med overordentligt Talent, og, i det store Hele, med sympathisk Hengivenhed, udført Billedet af Sonja Kovalevsky. Hun har tegnet dette Billede med det Formaal at fremstille Sonja saa menneskelig og levende som hendes Væsen, der umuligt lader sig skildre i Ord, kan fremstilles: paa en Gang tung, melodisk og gnistrende som de Kviksølv-Fontæner, der smykkede Maurernes Paladser.

Sonja Kovalevsky var sammensat af de yderste Modsætninger; en overordentlig høj Grad af Kultur og en stor, vild Naturkraft; hun var overordentlig forskjelligartet, nuanceret, impressionabel og indtil Yderlighed energisk, intensiv. Hun ejede en moderne, analyserende, observerende Intelligents og en østerlandsk frugtbar Fantasi; var en eksakt Mathematiker og en idealistisk Drømmerske. Naar man har opregnet alle disse Modsætninger, har man endnu hundrede andre tilbage og finder, at man intet

har sagt om denne Personlighed, hvis overordentlige sympathivækkende Tiltrækningskraft maaske for en stor Del netop laa i Foreningen af disse ellers uforenelige Modsætninger. Denne Personligheds Rigdomme var uudtømmelige, dens Væsen uudgrundeligt, med Geniets, Kvindens og den slaviske Races trefold problematiske Natur.

Anne Charlotte Leffler troede heller ikke tilfulde at have løst dette Problem. Men hun gik til denne Opgave, som til sine digteriske: hun vilde forklare Menneskene. Hun ansaa' ikke Idealisering for at være Vejen til Forklaring, men derimod den Sympathi, som ikke er den personlige, men som ser de Skikkelser, den skildrer, indefra, som forstaar og føler med dem. Jo enklere og mere helstøbt man søger at holde en Figur, jo lettere bliver den forstaaet; jo mangfoldigere man søger at give Billedet, jo mere forvirres Indtrykket, jo usikrere bliver Læseren, hvis Tanker herigjennem rykkes frem og tilbage, som naar man søger et Spor i Sandet.*)

Det var med denne Grundsætning for Øje og med Visheden af at komme til at fremkalde denne Usikkerhed hos Læseren, at A. Ch. Leffler

*) Se Efterskrift til Kvindelighed og Erotik.

tegnede Sonja Kovalevsky. Biografien er i Begyndelsen, hvor Sonjas egne Skildringer har været Stoffet, og i Slutningen, hvor A. Ch. Lefflers egen Sorg løfter Fremstillingen, virkelig bleven, hvad Ibsen mente, da han tilraadede hende at løse Opgaven digterisk. Men i Mellempartiet har den svigtende Smag, som allerede er bleven omtalt, og Mangelen paa Ævne til at gjøre et sikkert Udvalg mellem det virkelig og det blot tilsyneladende karakteristiske, mellem væsentligt og tilfældigt, skadet Fremstillingen derved, at det Tilfældige ofte stilles i samme Plan som det Væsentlige. Dette virker forvirrende i langt højere Grad end Mangfoldigheden i Sonjas Karakter havde behøvet, om den var bleven behandlet paa en anden Maade.

Derfor har A. Ch. Lefflers Biografi over Sonja Kovalevsky, ved Siden af mange Lovprisninger, fremkaldt den haardeste Bedømmelse af saavel den Beskrevne som af den Beskrivende. For begges Skyld kan der derfor her godt tiltrænges et Par Meddelelser.

A. Ch. Leffler har selv gjennem Indledningen aflagt alle Fordringer paa en objektiv Biografi, og dette er det første, som man i sin Bedømmelse maa holde fast paa. Hun har kun, som hun skrev i et Brev, villet opfylde sin »kjæreste og dyrebareste Pligt«: at samle alt

det interessante, hun vidste om Sonja Kovalevskys Personlighed, »for at bevare det for den Fremtid, som ganske sikkert vil give Sonja Kovalevsky en Plads i sin Tids Historie.«

Ved Opfyldelsen af denne Pligt har A. Ch. Leffler været gjennemtrængt af Overbevisningen om, at det ikke var muligt »at give et mere sympathisk Billede af Sonja«, end det hun gav. Hun skrev, da hun havde sluttet Skildringen:

»Jeg ved, at jeg hele Tiden, medens jeg forfattede denne Biografi, har haft en levende Pietetsfølelse til min Vejledning; at jeg, ved hvert Ord jeg har sagt, har søgt at ligesom aflure Sonja hendes inderste Tanke og fremstille hende saaledes, som hun vilde fremstilles, har ladet mig lede af hende og kun af hende. Endnu har jeg hendes Aand over mig og har derfor kunnet gjøre det. Om nogle Aar vilde jeg ikke kunne gjøre det, vilde ikke engang kunne sætte et eneste Ord til uden at forstyrre Aanden i det Hele.«

Anne Charlotte Leffler udviste, da hun skrev om Sonja, den samme store, mandlige Aabenhjærtighed, som hun vilde have udvist, hvis hun havde talt om sig selv. Men hun har ikke derved fremstillet Sonja, »saaledes som denne vilde fremstilles«. A. Ch. Leffler betænkte nemlig ikke, at sammensatte Stemningsmennesker

ikke kan forstaaeliggjøres med aldeles samme Midler som de enklere Karakterer.

Naar en Mængde psykologisk ejendommelige Smaatræk træder den med Personligheden ubekjendte Læser imøde, uden at mildnes af Smilets, Blikkets og den for Sonja saa ejendommelige Humors Charme; naar de rykkes ud af Sammenhængen med Omgivelserne, Begivenhederne og Tiden, saa faar de et ganske anderledes bestemt Præg, end de i Virkeligheden havde, og gjør Indtryk af at have haft langt større Dimensioner.

Naar man paa Tryk fæstner alle et Stemningsmenneskes skiftende Sindstilstande og selvmodsigende Forestillinger og Tanker, kommer man nemlig ufrivilligt til at krystalisere dem og give faste Konturer til det, som i Virkeligheden havde Skyens lette, yndefulde, flydende Former.

Derfor delte jeg ikke ganske A. Ch. Lefflers Anskuelse med Hensyn til Omfanget, men især ikke med Hensyn til Tiden for Udgivelsen, af denne Biografi. For Samtiden, der kun har et overfladisk, eller slet intet, Kjendskab til Personligheden, er et plastisk Arbejde det, som passer bedst til Billedet af et Stemningsmenneske; et Arbejde, som fjærner Tilfældighederne og fremhæver det Væsentlige.

I en vis Afstand er Statuen det eneste Kunstværk, som giver et stort, saaledes ogsaa et sandt, Indtryk af en stor Personlighed.

For Fremtiden, derimod, som — for at bruge et Paradox — kommer nærmere, derved at den kommer paa endnu større Afstand, afgiver den maleriske Fremgangsmaade, som A. Ch. Leffler har valgt, det værdifuldeste Resultat. Det i det daglige Liv studerede, i et intimt Milieu hensatte, i alle Enkeltheder nøjagtigt udførte Portræt, bliver altid det for en følgende Generation interessanteste, ligesom det for sympathiske og intelligente Øjne allerede i Samtiden er det kjæreste. Det havde været at ønske, at kun saadanne var faldet paa Sonja Kovalevskys Biografi.

Alle bør imidlertid mindes, at A. Ch. Leffler havde Venindens og Forfatterindens dobbelte Interesse af alt, smaat som stort, der var karakteristisk for Sonja; at hun elskede det alt, at hun derfor forstod meget og ingenlunde dømte. Som Følge heraf har hun ikke kunnet fatte, at ikke alle andre ogsaa vilde kunne forstaa og derfor afholde sig fra at dømme.

A. Ch. Leffler forstod meget — men i nogle væsentlige Henseender forstod hun lidet eller intet. Det er i disse Henseender, at

Billedets Farver ikke har faaet de rette Værdier. I et Tilfælde beroer dette kun paa en hos A. Ch. Leffler aldeles naturlig, og af hende selv erkjendt, Mangel paa Ævne til at bedømme den videnskabelige Side af Sonjas Karakter. Kjærligheden til Videnskaben var afgjort det, som gav denne Personlighed dens Højde og Fasthed, dens aandelige Rygrad, saa at sige. Og naar Sonjas Forhold til Videnskaben — ved A. Ch. Lefflers Beslutning at ville begrænse sin Fremstilling til en fuldstændig subjektiv Skildring — er bleven stærkt underordnet, saa er ogsaa hele Personligheden i Biografien kommet til at virke langt mindre kraftig og bestemt, end den gjorde i Virkeligheden. Sonjas videnskabelig skolede, gjennemsigtig klare, følgerigtige Maade at tænke paa, som saa stærkt paavirkede hendes Digtning, hendes Livsanskuelse, hendes Følelser, er derved ikke kommen til sin Ret, og derved ikke heller den ene, store Side af hendes Genialitet. A. Ch. Leffler vilde med fuld Ret vise Kvinden i Mathematikeren, men har ikke vist Mathematikeren i Kvinden undtagen i et Tilfælde, hvor hun paa en vis Maade gav Videnskaben en altfor stor Plads i Sonjas Liv, et Tilfælde til hvilket jeg senere skal komme tilbage.

En anden Side af Sonjas Temperament, den for hende ejendommelige Humor, er heller

ikke, paa Grund af A. Ch. Lefflers egen Mangel paa Humor i egentlig Betydning, bleven rigtigt tegnet. Som allerede bemærket, tog A. Ch. Leffler Sonjas Skjæmt i fuldt eller halvt Alvor som f. Eks. naar denne skildrede sine »Triumfer« som Sportskvinde, eller sin »Forelskelse« i den eller den Person, eller sin »Afsky« i den eller den Retning. Og den Vægt, som der i Biografien tillægges alt dette Tilfældige — baade i Sonjas mundtlige og skriftlige Meddelelser — er det, som gjør Billedet uklart. Det mest hverdagsagtige Menneske vilde, hvis dets Indfald og Inkonsekventser fik samme Proportioner som dets Handlinger, kunne skildres som bizar — og i hvor langt højere Grad bliver dette saa ikke Tilfældet med Undtagelses-Naturer.

Endogsaa i de Slutninger, A. Ch. Leffler selv drager om Sonja, har hun ikke vejet Betydningen af sine Ord saa nøje, som det var at ønske. Hun er derved dels kommet i Modsigelse til sine egne Ord, og har dels fældet Domme, som hun selv vilde have været den første til at rette, hvis hun havde levet og set, at hendes Ord var blevet opfattede absolut ensidigt.

Dette er f. Eks. Tilfældet med Kommentarerne til Sonjas Skildring af sine Følelser paa Turene mellem Stockholm og Malmø.

Man har gjennem dem faaet et Indtryk af en dyb Bitterhed mod Sverrig, som dog ikke var tilstede. Flere end en Gang udtalte Sonja tværtimod sin varme Taknemmelighed mod det Land, som havde skjænket hende et Hjem og et Arbejde, og dette ytrede hun ikke til Svenskere alene men til Udlændinge. Hendes Beklagelser over Stockholm var meget berettigede: at man befandt sig i en Smaastad, hvor alle blandede sig i hverandres Anliggender, og hvor man aldrig kunde adskille Sagen fra Personen. Hun fandt — og ogsaa dette med fuld Ret — at den aandelige Horizont var snæver, og Tolerantsen som Følge deraf middelalderlig, Meninger som A. Ch. Leffler fuldstændigt istemmede. Men samtidig var Sonja fuldt ud retfærdig overfor Svenskernes gode Sider. Hun beundrede det — i alt som ikke gjælder nye Idéer — ædelmodige i Svenskernes Karakter; især mente hun aldrig at have set saa megen Offervillighed som hos Stockholmerne.

Ogsaa Ytringen om Sonjas kun »tilsyneladende« Fordringsløshed, er en af disse altfor hastige Domme. Hendes Fordringsløshed var, ligesom A. Ch. Lefflers egen, ægte, men derfor ikke dum. At hun maatte føle og indse sin Overlegenhed var selvfølgeligt, og dette har slet intet med Fordringsløsheden at gjøre. Fordrings-

løsheden hos Geniet er dels ikke at overvurdere sin Overlegenhed, dels ikke paa Grund af denne Overlegenhed at overse andre, og endelig ikke at lade sig forlede til paa Grund af den at stille urimelige Krav til andre. Intet af dette var Tilfældet med Sonja. Hun snarere undervurderede end overvurderede sin Begavelse. Hun kunde interessere sig for de jævneste Mennesker og var hensynsfuld mod selv den Ubetydeligste. Hun var ligesaa rørende taknemmelig for den mindste Tjeneste eller Venlighed, som hun var tilbageholdende med at modtage noget saadant af andre end virkelige Venner. Og skjøndt det ganske vist er sandt, at hun ikke eftertragtede borgerlige Dyder, var hun langt fra derfor at ringeagte dem. Hun beklagede tværtimod, at hun ikke naaede at opfylde det daglige Livs Pligter, saaledes som hun kunde have ønsket det. Særligt i et Forhold, som Biografien næsten aldeles forbigaar, Forholdet til Datteren, havde hun meget mere af en Moders Kjærlighed, end man af Skildringen har Anledning til at tro. Og endskjøndt hendes Tid ikke rakte til at beskjæftige sig med Datterens Udvikling, saaledes som hun kunde have ønsket, gav hun hende dog, i de Timer hun beskjæftigede sig med hende, langt mere Ømhed, Forstaaelse og Udvikling, end mange af de eksemplariske

Mødre, som aldrig tænker paa andet end deres Børn, uden dog aandeligt at hjælpe dem et Skridt fremad.

Den aller væsentligste Aarssag til, at Sonja, gjennem A. Ch. Lefflers Biogrfi, er kommen til at virke usympathisk paa saa mange, er den, at man i hende møder ikke blot en ejendommelig Personlighed, men en ejedommelig Nationalitet eller rettere Blanding af Nationaliteter: hun er Tysker, Zigøjnerske, Polakinde, men fremfor alt Russerinde. Dette National-Temperaments, fra vort saa afvigende, Ejendommeligheder er slet ikke blevet fremdragne i Biografien. Meget, som nu forbavser, er fra et Racesynspunkt forklarligt, om end for Germaner næppe forstaaeligt. Russerindens Temperament — saaledes ogsaa Sonjas — er en Isotherm, som gaar snart højt over, snart langt under de Paralelcirkler, som er dragne for det nordiske Kvindeideal og Kvindesagskvinde-Ideal. I Rusland er derimod Biografien — omend dens Offentliggjørelse ikke er blevet fuldstændig billiget af Sonjas personlige Venner — bleven vurderet som et genialt psykologisk Billede af det russiske Temperament, endskjøndt dette Temperament ikke bliver særligt karakteriseret i Biografien.

I Særdeleshed er der et slavisk Træk i Sonjas Karakter, som har faaet et ufuldstændigt Udtryk i Biografien, naar der siges, at hun havde en stadig Trang til Omveksling og Stimulants. Dette var — i Ordets vanlige Mening — ikke sandt. Hun kunde i hele Halvaar isolere sig under en næsten afsindig Arbejden. Men i saa Tilfælde var Arbejdet for hende det som, i en anden Periode, Verdenslivet eller Venskab eller Kjærlighed var: den Æggelse hvorved hun følte, at hun levede. Slaveren maa hvert Øjeblik energisk og lidenskabeligt føle sin egen Tilværelse, netop fordi han ved, at i hvert Øjeblik lurer den aandelige Død paa ham — den Tendents til Nirvana, til daadløs Melankoli, til viljeløs Stilstand, som har faaet sit fuldeste, digteriske Udtryk i Oblomow-Typen — som for Slaveren, halv Østerlænder som han er, udgjør en stadig Mulighed. Og i denne sin Trang til Intensitet bliver han ustyrlig og hensynsløs; kun i denne Henseende var det, at Sonja intet Middel skyede for at naa sine Maal. Slaveren er yderliggaaende, være sig at det er Videnskaben eller Religionen, Nydelsen eller Askesen, Nihilismen eller Verdenslivet, Kjærligheden eller Forsagelsen, som han kaster sig over for at føle Tilværelsen intensivt, hvilket er hans Væsens dybeste Krav.

Hele denne genuint russiske Side af Sonjas Væsen var saa ulig A. Ch. Lefflers som vel muligt. Hun var ligesaa maadeholdende og bøjelig, ligesaa skikket til at rette sig efter Forholdene, som Sonja i Livsspørgsmaal var intensiv. A. Ch. Leffler havde Germanens Langsomhed, Sonja Slaverens voldsomme Impulsivitet i Beslutningen. A. Ch. Leffler havde den hendes Race tilhørende Udholdenhed, Sonja Russerens pludselige, umotiverede Overgange og Omvekslinger fra en Sjælstilstand til en anden, fra den højeste Grad af Munterhed til den dybeste Melankoli, fra den vildeste Arbejden til den mageligste Ro. A. Ch. Leffler var en lys Opportunist, som gjorde det bedste ud af Forholdene; Sonja en voldsom Idealist — som hendes Race er det — en Idealist som uophørlgt stødte sin Pande mod Virkeligheden. A. Ch. Lefflers hele Temperament var et af dem, som uden Besvær indser at:

»Die Sterne die begehrt man nicht,«

Sonja vilde slet ikke have andet end Stjærnerne. Hendes Ærgjærrighed var ikke den tørre, glødende, galliske Ærgjærrighed, heller ikke den bundne, tunge nordiske: den var i Slægt med Æventyrtørsten — Østerlænderens Tørst efter det Vidunderlige. Naar hun havde naaet sit

Maal havde det ikke længere nogen Værdi for hende. Hun forfulgte saa et nyt — mindre dreven af Ærgjærrighed end af sin glødende Fantasi. Nye Tanker, Planer til Arbejder og nye Indfald fødtes bestandig i hendes ildfulde Sjæl og strømmede, uden tilsyneladende Sammenhæng, frem i hendes Tale. Anne Charlotte optog ofte i Sonjas Overflod af Meddelelser kun et Par Momenter og ikke altid de betydningsfuldeste. Det ubegrænsede i det slaviske Temperament var fremfor alt det for Sonja betegnende, og alle bestemte Afgrænsninger kan derfor kun mindske Indtrykket af hendes Personlighed.

Det var imidlertid en saadan Afgrænsning, som A. Ch. Leffler satte sig til Opgave, da hun vilde skildre hende væsentlig fra et kvindeligt, almenmenneskeligt Synspunkt. Ogsaa som Kvinde, ogsaa i sin erotiske Historie var Sonja nemlig baade Geniet og Russerinden, og fastholder man ikke begge Dele, bliver hun som Kvinde uforklarlig.

Sonja Kovalevsky var, ligesom A. Ch. Leffler selv, ligesom saa mange andre begavede Nutidskvinder, ikke gaaet fra »womanhood to selfhood«, men akkurat modsat. Deres menneskeligt personlige Udviklingskrav, deres intellektuelle Trang var tidligt blevet vækkede og

tilfredsstillede, inden de begyndte at føle, at dette dog ikke var det Centrale i deres Personlighed, at det ikke var dem nok at være Mændenes Arbejdskammerater, at være anerkjendte som deres Lige i aandelig Henseende. Men da denne nye Erfaring vaagnede hos A. Ch. Leffler, var det, fordi Kjærligheden søgte hende; Sonja, derimod, søgte Kjærligheden. Dette er den store Grundforskjel i deres Skjæbne, som gjør, at A. Ch. Leffler savnede fuldstændig Forstaaelse af Sonja paa dette vanskelige Punkt. Samtidig er det Sonjas erotiske Konflikt, som fremfor alt interesserer hendes Biograf. Hun er derfor kommen til at betone de senere Aars Uro, Omskiftelighed, Tungsind og Smærte saa meget, at de skygger over saavel de foregaaende Aars rolige Arbejdsglæde og gjensidige Paavirkning gjennem deres Venskab — hvor Anne Charlotte var Brødet, og Sonja Vinen ved deres aandelige Gjæstebud — som over mange andre Træk, der dannede en Modvægt til de ovenfor nævnte, og uden hvilke Billedet af Sonja bliver ensidigt. Dertil kommer, at begge Veninderne i de sidste Aar mødtes meget lidt, at Sonja i lange Tider ikke heller skrev til Anne Charlotte — hvilket denne med sin Hensynsfuldhed overfor andres Følelser ikke kunde fatte — og at Sonja, der var meget

indesluttet med Hensyn til sin erotiske Historie, særlig var dette overfor Anne Charlotte. Dels var Sonja bange for at lade sin Skygge falde ind i den andens Solskin, dels mente hun, at »den, som er mæt, ikke kan forstaa den som hungrer«. Dette var en Undervurdering af Venindens Ævne før Sympathi, men det er derimod vist, at jo mere oprørt og indholdsrigt Livet blev for hver især, des mindre forstod de hinanden. Uligheden mellem den enes bløde, den andens stolte Natur traadte hvert Øjeblik frem. Anne Charlotte kunde ikke indse, hvorfor Sonja ikke vilde gaa paa Akkord og modificere sine Krav. Hun gav Sonjas fordringsfulde Temperament Skylden — men hun har ikke dermed givet nogen fyldestgjørende Forklaring. Sonja krævede ganske vist uden Grænser, men hun kunde ogsaa give uden Grænser, og det var ikke hendes Ærgjærrighed eller hendes Mangel paa Ævne til at gaa op i sin Følelse, der i dette bestemte Tilfælde forstyrrede hendes Lykkemuligheder.

Med Hensyn til et Æmne, hvor Sonja selv var saa forbeholden, burde hendes Biograf maaske have været det samme. Maaske ikke. Ingen ved, hvilke Udlæggelser hendes Historie ellers vilde have været udsat for, og A. Ch. Lefflers Fremstilling har inderligere Synspunkter,

end en kold literær Skildring vilde have kunnet haft. Men paa Grund af at A. Ch. Leffler selv var saa optagen af sin egen lykkelige erotiske Erfaring, sin Følelse af den kvindelige Hengivenheds Magt, kom hun til i Henseender at misforstaa Sonja. Hun troede hende baade mere lidenskabelig og mindre hengiven, end hun i Virkeligheden var.

I alt, ogsaa i Erotiken, er Sonja gjennem A. Ch. Lefflers Skildring kommen til at tegne sig med en meget mere skarp Ejendommelighed, end hun vilde have gjort, hvis hun var bleven tegnet med sin National-Karakter som Baggrund. Sonja havde i sit Hjærteliv de samme Træk, som den russiske Literatur har lært os at kjende hos sine bedste Kvindetyper: kjølige Sanser og et glødende Hjærte, storslaaet Ædelhed og offervillig Styrke i Forening med uhørte ideale Fordringer: en Bund af gyldne og purpurfarvede Traade, hvori senere Melankoliens sorte og Stemningernes brogede Garn dannede Islætten. A. Ch. Leffler saa' mere den individuelle Islæt, end den nationale Bund i Sonjas Temperament.

Dette viser sig allerede i Opfattelsen af Sonjas første Ægteskab, som havde saa mange

indviklede psykologiske Momenter, at man aldeles ikke løser Knuden ved en kortfattet Dom, som A. Ch. Lefflers: at Sonja »vilde eje ikke ejes«. Mangelen paa Samliv med Sonja i de sidste Aar, det Oprør der var i Sonjas Liv, de sidste Gange de var sammen, samt A. Ch. Lefflers eget, nu af det Erotiske helt opfyldte Livssyn, har ogsaa faaet hende til, i Sonjas senere Liv, altfor meget at se kun det erotiske. Dette var ganske vist Midtpunktet for hendes Tilværelse i de sidste Aar; men Videnskaben, Digtningen, hendes Moderkald ejede derfor ikke mindre hendes virkelige Interesse, om end alt dette — for en kortere Tid — kunde skydes tilside for den store Konflikt. Og Sonja selv mente, at Intensiteten altid, ogsaa i Kjærlighed, staar i Forhold til de Vanskeligheder, man har at overvinde. Saaledes ansaa' hun det for troligt, at hvis Maalet engang blev naaet, vilde hun maaske ikke vedblive at være tilfreds med den Lykke, som, uopnaaet, syntes hende saa rig. I alle Tilfælde vilde hun ikke gjennem denne Lykke i Længden kunne drages fra sin Kjærlighed til Videnskaben, Literaturen eller Barnet.

Det var aldeles ikke mellem Ærgjærrighed eller Kjærlighed, at Konflikten stod; ligesaa lidt som mellem Mandens og Kvindens for-

skjellige Maade at elske, eller mellem denne Kvindes og denne Mands forskjellige Maade at give og kræve Kjærlighed paa. Konfliktens Art klargjøres bedst gjennem den eneste Erklæring, som nu ejer Vidne-Gyldighed, en Erklæring fra den Mand, som Talen var om, og som har tilladt alle at faa Del i hans Udtalelse.

Han saa' ikke i Sonja det i sig selv koncentrerede Geni, der som Kvinde »vilde eje ikke ejes«. Hun delte, efter hans Sigende, Skjæbne med mange ikke geniale Kvinder, en Skjæbne hvis Aarsager i hvert enkelt Tilfælde maa være forskjellige og skjulte i Naturens hemmelighedsfulde Dyb, men som udefra set er jævn og hverdagsagtig.

Den omtalte Mand havde gjentagne Gange, dreven af Sympathi og Venskab men ikke af Kjærlighed, bedet Sonja blive sin Hustru. Han havde aldrig bedraget hende eller sig selv, hvad angik Arten af hans Følelse, og var heller ikke bleven saaret af hendes Afslag, da han indsaa', at en udviklet kvindelig Personlighed, især en saa stor og rig Personlighed som Sonja Kovalevskys, ikke lader sig nøje med at faa delvis, hvor hun giver helt. Heller ikke miskjendte han smaaligt den Følelse, han ikke delte, men talte tværtimod om Sonjas Hen-

givenhed, som den største han i sit Liv havde truffet. Lige saa lidt mistydede han Arten af de Lidelser, som hans Oprigtighed forvoldte hende. Tværtimod øgedes stadig hans dybe Beundring, Agtelse og Sympathi, alt imedens han erkjendte Betydningen af den Aarsag, paa hvilken hun grundede sit Afslag. Om hun havde været sikker paa i en gjensidig Kjærlighed at faa Lykken, vilde hun for dennes Fordringer have ofret alt, ogsaa sin Videnskab, om noget saadant var blevet fordret. Men han fordrede aldrig dette; kun at hun, om det viste sig absolut nødvendigt, skulde opgive sin Plads ved Stockholms Højskole. Hun vilde imidlertid ikke sætte sit Barns og sin egen Fremtid paa Spil i et Ægteskab, for hvilket hun maaske maatte forlade sin Stilling, uden Sikkerhed for at hun ikke en Dag bittert vilde angre, at hun havde mistet denne Mulighed for Uafhængighed for sig og Datteren, som laa Moderen saa inderligt paa Hjærte, at Hensynet til hendes Opdragelse og hendes Følelser bestandig kom igjen i Motiveringen af hendes Afslag. Men endelig, da Sonja efter ethvert nyt Møde fandt Skilsmissen tungere, begyndte hun — med en Bortskyden af de ovennævnte Betænkeligheder — at sætte sig ind i Tanken om en mulig Forandring af sit Liv.

Hendes Iver for, under den sidste Sygdom, snart at blive rask igjen, stod i det nøjeste Sammenhæng med disse Fremtidsplaner.

Døden kom imellem og hindrede hende fra at indgaa et Kompromis mellem Idealismens absolute Fordringer og Livsforholdene, et Kompromis som med hendes Natur ganske vist var blevet skjæbnesvangert.

Døden gav hende endogsaa, hvad Livet ikke naaede at give: den første Plads i den Efterlevendes Minde og Liv. »Døden, Befrieren«, som hendes Anelse saa', da hun skildrede George Eliot, blev saaledes ogsaa hendes Redning fra et rimeligvis uløseligt Problem.

Det var i denne Følelse, at A. Ch. Leffler, — ligesom Sonjas øvrige Venner — søgte og fandt nogen Trøst i den bitre personlige Sorg over Tabet af Sonja. Ingen anede den Gang, at man snart skulde staa overfor Anne Charlotte Lefflers ligesaa pludselige, men endnu mere trøstesløse, Død.

XIII.

ITALIENSKE INDTRYK.

Sommeren 1891 gjorde A. Ch. Leffler med sin Mand et nyt Besøg i Norge og Sverrig. Samtidig fuldendte hun det første Udkast til sin Æventyrkomedie — Sandhedens Veje — et Arbejde som var hende meget kjært, paa Grund af den varme Interesse hendes Mand nærede for det. Han, som i Begyndelsen altid mundligt havde ladet hende oversætte sine nye Arbejder for sig paa Italiensk, havde nu faaet lært sig Svensk, saa at han fuldstændig kunde forstaa, hvad hun skrev. I de foregaaende Aar havde han ført hende ind i den klassiske Literatur — ved Fortolkninger af græske og romerske Digtere — som ogsaa i den nyere og ældre italienske Literatur, Ariost, Dante, Petrarca o. fl., og hun var nu fuldstændig fortrolig med hans Sprog og hans Hjemlands Literatur. Det er ikke let at forudse, hvad

Virkning disse nye Paavirkninger vilde have haft paa hendes Digtning. I Sandhedens Veje — hvor dristige, moderne Tanker er iklædte Æventyrets Skikkelse — er Indtrykkene af Mandens sydlandske Fantasi kjendelige.

Hun skrev 1892 fra Neapel:

»— — — Uden selv at gjøre et Skridt for at opsøge nogen — vi har i Vinter levet aldeles stille uden at gjøre Visiter eller modtage Indbydelser nogetsteds — er jeg lidt efter lidt bleven omgivet af en sympathisk literær Kreds, som har sat sig i Hovedet, at de vil gjøre mig til italiensk Forfatterinde. De Motiver jeg har i Tankerne, er dog indtil videre alle svenske. — — — Takket være de jævne Former for italiensk Omgangsliv tilbringer den omtalte Kreds meget ofte Aftenerne her uden nogensinde at være indbudt. Forrige Vinter havde vi én Aften; dette Aar tager vi imod hver Aften fra 9 til 11. En Kop The er alt, hvad der bydes, det vil sige, hvad jeg byder — i mange Familier bydes ingenting, og Flertallet vil ingenting have, ikke engang Thekoppen! Ofte aftaler to eller tre, undertiden endog fem eller seks at mødes her, ofte kommer de en og en.«

Saa jævnt skildrer hun selv sin Stilling i den literære og videnskabelige Verden i Neapel,

men gjennem hendes nye Venners, ligesom ogsaa gjennem Pressens Udtalelser efter hendes Død, faar man at vide, at Ægteparrets Hjem, Palazzo Fiodo, i Virkeligheden var begyndt at blive Midtpunktet for det literære Liv i Neapel. En italiensk Forfatterinde, selv en begavet og usædvanlig indtagende Kvinde, Signora Zampini-Salazar, ytrer, at Hertuginden af Cajanellos Hjem uden Tvivl vilde være blevet den betydeligste literære Salon i Italien. Værtinden havde alle Forudsætninger saavel til at samle som til at sammenholde en saadan Kreds. Signora Zampini skildrede i 1892, i en italiensk Avis, Tiltrækningen ved det halvt nordiske, halvt italienske Hjem, solvarmt gjennem Ægtefællernes straalende Lykke, gjennem den ligefremme og fordringsløse og dog saa statelige Værtindes Hjærtelighed. Hun skildrer hendes spænstige høje Skikkelse og den nordiske Type — A. Ch. Leffler virkede nemlig, efter at hendes yppigt krusede Haar var blevet graat, aldeles som blond. Ved sin ærlige Venlighed, sit sjælfuldt glade Væsen ejede Hertuginden af Cajanello for sine nye Venner en endnu stærkere Tiltrækningskraft end for sine gamle, efter at en ny Ynde, Lykkens Blødhed og Varme, havde præget hendes Væsen. Signora Zampini skriver saaledes enthusiastisk:

»Alt hos hende er harmonisk og ædelt, hun er ude af Stand til at nære lave og simple Følelser . . . Hun er et lysende Exempel paa de lykkelige Karakterer, som modstaar Ærgjærrigheden, og som ikke er istand til at blive stolte . . . Hun ejer den sjældne Fortryllelse, som den sky Tilbageholdenhed øver. Ingen literær Succes har formindsket hendes sande kvindelige Karakter. Det oprigtige og inderlige Haandtryk, det milde Smil, det fængslende Blik, naar hun modtager sine Venner i sit originale og hyggelige, med Minder fra Sverrig smykkede, Hjem i Via Tasso, gjør, at man føler sig vel der.

Literært kjendt i Italien blev hun blandt andet ved en Oversættelse paa Italiensk af Dramaet: Hvorledes man gjør godt. Hun havde forinden grundigt omarbejdet Skuespillet og koncentreret det til 3 Akter. Bogen, som blev hilset med meget Bifald af den italienske Kritik, indlededes med en overordentlig omhyggelig Studie over den nyere svenske Literatur af en ung, med det svenske Sprog fuldstændig fortrolig, Forfatter, Benedetto Croce.

Den Fordringsløshed, som den italienske Forfatterinde var bleven saa indtagen i, var saa naturlig for A. Ch. Leffler, at hendes svenske Venner knapt engang havde tænkt over den.

Af A. Ch. Leffler selv fik man ingen Oplysning om, at hun var et af den literære Samtids mest europæisk kjendte svenske Forfatternavne. Først efter hendes Død ved jeg f. Eks., hvormange Gange hun har været skildret og bedømt i den udenlandske Presse, hvor stor en Mængde af hendes Arbejder der er blevet oversatte paa Norsk, Dansk, Finsk, Russisk, Engelsk, Tysk, Hollandsk, Kroatisk og nu sluttelig paa Italiensk. Det, som hun interesserede sig for at tale om, var, hvad hun tænkte paa at gjøre, ikke hvad hun havde gjort, og fremfor alt ikke om, hvad andre havde sagt om dette. Og nu, under de nye Forhold, med fuld sympathisk Billigelse fra sin Mands Side, udtalte hun sin Hensigt at ville skrive uden nogensinde at lade sig hæmme af alle de Hensyn, som før havde tynget hendes Liv og svækket Kraften i hendes Produktion.

XIV.

MODERLYKKE. DIGTERGLÆDE. DØDEN.

Nogle Dage før sin Død sagde Sonja Kovalevsky til mig: »du ved, at der i Familien Cajanello, i seksten Led i lige Linje, har været en Pasquale eller en Gaëtano, og nu ønsker Anne Charlotte naturligvis en lille Gaëtano. Det faar hun ogsaa. Hun faar alt hvad hun vil have. Om hun gribes af Lyst til en lille Sommerfornøjelse paa Mars, saa bliver Videnskaben nok til den Tid nødt til at opfinde et Luftskib.«

Sonja havde, som altid, været fremsynet. Foraaret 1892 ventede A. Ch. Leffler den Lykke, hun saa dybt havde savnet. Hun skrev paa denne Tid:

»Undertiden kommer der en stor Angst over mig, nærmest fordi jeg synes, at vi er altfor fuldstændigt og intensivt lykkelige, til at dette skal kunne vedblive og yderligere forøges. Saa tror jeg, at jeg skal dø, eller Barnet ikke

komme helt veludrustet til Verden. Forresten er jeg glad, at det kommer paa den herligste Tid af Aaret.

Hvor underskjøn Maj Maaned er her, det kan ingen, som ikke selv har set det, tænke sig. Blomstringen, Frugtrigdommen, den bløde, duftblandede Søluft — hele Via Tasso dufter nu af Roser, Orange- og Citronblomster. Vi spiser hver Dag Jordbær, Kirsebær, Appelsiner, alt opvokset her mellem Husene, og nu faar vi efterhaanden Mandler, Ferskner, Aprikoser, Figen m. m. Hele Via Tasso er kun en fortsat Række af Frugthaver, alle paa Terrasser, hængende ud over Havet. — — —

Jeg er rask og forhaabningsfuld og gaar som en ægte, sand Kvinde og nyder Synet af den lille Vugge, betrukket med himmelblaat — alt er lyseblaat, alt saaledes beregnet paa en Gaëtano. Her ligesom i Sverrig skal Drengene have himmelblaat.«

Hun lagde nu ofte Pennen tilside for Naalen. Hun vilde ikke afstaa fra det kjære Arbejde paa Udstyret til den ventede Lille.

Det med saa megen Længsel ventede Barn kom, og naar hun nu skrev, var det for at tale om den Rigdom, som var kommet ind i hendes Liv og havde lært hende »at begynde en ny Tidsregning fra og med den 7de Juni«. Hendes

Breve var nu fyldte af den mest begejstrede Moderglæde over hendes kraftige, smukke lille Dreng, fyldte af alle de Fremtidsdrømme, som Mødre drømme over den første Søns Vugge og af den inderligste Taknemmelighed over al denne Lykke. Hun skrev saaledes:

»Det er en ejendommelig Ting, med den Følelse man instinktmæssigt har, at ville henvende sin Klage saavelsom sin Glæde til en, som man føler ligesom ansvarlig for det Hele. Vist er det, at nu, da jeg føler mig saa uendelig lykkelig, er Trangen til Taksigelse stærk i mig.«

Efter en Beskrivelse af sin lille Søns Ydre fortsætter hun:

»Øjnene er allerede saa opmærksomme og udtryksfulde, ja, han har aldrig haft det svævende i Blikket som andre Nyfødte, men saa' sig fra første Øjeblik meget opmærksomt om i denne nye Verden. Og han elsker allerede Napolis berømte Himmel! Jeg bliver undertiden saa underlig greben, ja rørt til Taarer, naar jeg sidder paa Balkonen med ham paa Skjødet, ser ham vende sit Blik, med dyb Henrykkelse, mod Himlen og ligge og stirre betagen paa den i lange Tider. Naar han inde i Stuen græder og er urolig, behøver jeg kun at bære ham ud paa Balkonen og rette hans Blik opad, saa bliver han straks stille. Alle de andre Tegn

til Forstaaelse, som han giver er jo egentlig i denne Alder ikke anderledes end hos f. Eks. en klog Hundehvalp, men dette er noget saa afgjort sjæleligt, at det gjør et forunderligt Indtryk paa mig. Jeg havde forresten aldrig troet, at et saa spædt Barn kunde være saa interessant. Jeg har altid, ligesom alle gamle Ungkarle, sagt, at et Barn først er Menneske, naar det begynder at gaa og tale. Men dette er langtfra sandt. Forresten begynder det egentlig talt straks at tale. Naar han ligger og mumler for sig selv, kan jeg saa tydeligt, i de Lyd han frembringer, skjælne de første Elementer til Talen, kan saa godt høre Forskjællen paa Glæde, Utaalmodighed eller et eller andet bestemt Ønske. — — — Da det baade for Pasquale og mig er første Gang, vi iagttager og følger et saa lille Barns Udvikling, forekommer alting, hvert lille Fremskridt, os meget mærkværdigt, og vi nærer vel nok i vore Hjærter den hemmelige Tanke, at intet andet Barn nogensinde har været saa mærkværdigt, som han. — — — Hvormange Drømme drømmer vi ikke over vor lille Drengs blonde Hoved! Han skal være Mathematiker, Poet eller Kunstner, det er afgjort! Jeg er bange, at vi vil stille meget store Fordringer til hans Intelligents, og blive ganske misfornøjede, hvis han ikke er ‚et Geni'.«

Hendes Tid var nu helt optagen af alle de kjære Pligter mod Barnet. Hun havde nu rig Anvendelse for den kloge Omtanke og den praktiske Forstand, som i alle Omskiftelser havde gjort hende til den ogsaa til Hverdagslivets Krav fuldstændig egnede og dets Situationer fuldt beherskende Kvinde. Hendes Barns Pleje, hendes Tjenestefolk og Husholdning indeholdt, for en nordisk Kvinde under italienske Forhold, mange Vanskeligheder, som hun dog med sin glade Sindsligevægt lykkeligt overvandt. Hun syntes næsten at mangfoldiggjøre sig for at kunne overkomme det alt. Hun skrev ved Sommertid:

»Undertiden har jeg ondt ved at identificere mit eget gamle Jeg, min gamle Bekjendt, med den italienske Hustru, Husmoder og Moder, som dog allerede bevæger sig saa husvant i sin nye Verden, at hun for det meste synes, at hun er født der. Det forekommer mig egentlig aldeles ufatteligt, at jeg har saa lang en Livsperiode bag mig, henlevet under saa aldeles andre Forhold. Det Forbigangne begynder næsten at blive mere og mere uvirkeligt for mig.«

Denne sidste Ytring maa dog ikke forstaaes i den Mening, som om noget af hendes Kjærlighed til hendes gamle Hjemland var

svundet bort fra hendes Hjærte. Hun tørstede efter Meddelelser fra sin Moder, sine Slægtninge og Venner. Hun var selv en meget flittig Korrespondent, og hendes Breve, med den uregelbundne, vanskelige Haandskrift, var de bedst mulige, aldrig »forfattede«, altid spontane, naturlige, talte. Og selv i denne, af hendes personlige Lykke saa opfyldte, Tid havde hun Tanke for alt, som rørte sig indenfor det aandelige eller literære Liv i Fædrelandet, og hun udtalte sin inderlige Glæde over, hvad der fremkom af godt. Hun skrev f. Eks. om »det store Bevis for Modenhed«, som Mathilda Roos havde aflagt i sin sidste Roman (Genom skuggor), om den Fornøjelse, hun havde haft af Alhild Agrells »fortræffelige Lovisa Petterkvist«, om sin Glæde over (i Ord og Bild), at have læst Ellen Nybloms Digte, som med deres individuelle Tone syntes hende at give rige Løfter om, at Forfatterinden vilde blive »en ægte Digterinde«.

Efter nogle »ubeskriveligt herlige« Uger paa det elskede Capri, vendte Mand og Hustru tilbage til Napoli, og efter at Husmoderen nu havde ordnet Hjemmet for Vinteren, haabede hun, at det skulde lykkes hende at komme til at arbejde. Hun skrev imidlertid:

»Min Søn og min Mand levner mig alligevel ikke megen Tid til mig selv. Gaëtano er allerede en stor Dreng, som ikke finder sig i at blive behandlet som Baby og blive lagt i sin Vugge. Hele Dagen igjennem, fra Morgen til Aften, vil han være i Bevægelse og bæres omkring, se og høre alt, hvad der gaar for sig omkring ham, og deltage i alle Samtaler med sit endnu ordløse, men udtryksfulde Sprog. — — — Min lille Dreng udvikler sig ganske mærkværdigt, og om end det ganske vist er sandt, hvad Alfhild Agrell siger, (jeg havde for nylig Brev fra hende) at alle unge Herrer i den Alder er »aldeles mærkværdigt udviklede«, saa er jeg alligevel naiv nok til at paastaa, at denne er aldeles utrolig tidlig i alle Henseender, idetmindste som svensk Barn betragtet. De italienske er i Almindelighed mere vaagne. Du kan ikke tænke dig, hvad denne lille Fyr har for en skjælmsk Latter; han ler, saa det siger Kluk i Halsen, og vrider sig ligefrem af Munterhed. Og som han saa kan snakke! Han fortæller lange Historier med den mest modulerede Stemme og er yderst henrykt, naar man fortæller ham noget eller deklamerer Vers for ham, ligesom han er meget glad over Fremmede og tager meget artigt imod dem med sit elskvær-

digste Smil. Han er henrykt for sine kolde Bade. Paa Capri tog vi ham med ud i Søen.«

Gaëtanos Moder følte sig nu for første Gang i fuld indre og ydre Harmoni. Hun følte, hvorledes hendes egne dybere Erfaringer ogsaa havde uddybet hendes Syn paa Menneskelivet. Hun var derfor længsesfuld efter at komme til at fortsætte den store Roman, som hun allerede havde paabegyndt Vinteren 1890 i Rom, og om hvis første Udkast hun den Gang skrev:

— — — »Jeg er nu igang med min Roman, og om end jeg langt fra kan sige, at jeg er inde i den endnu, saa haaber jeg dog, at den lidt efter lidt skal udvikle sig til noget af alt det meget, jeg fra først af har set i den. Jeg befinder mig forøvrigt netop nu i Desillutionernes værste Periode. Saalænge man kun har Planen i Hovedet, ser alt saa rigt og smukt ud. Naar man saa begynder at nedskrive det første Udkast, bliver det saa underligt fladt og banalt, man — eller jeg, for alle har det vel ikke saaledes — har ligesom en Følelse af, at jeg ikke ævner at give mig hen og sætte Intensitet i de enkelte Scener, førend jeg nedskriver det anden Gang. Første Gang er det kun Antydninger og derfor uendlig farveløst. Og saalænge hele den første Nedskrivning staar paa — med

Undtagelse af de faa lykkelige Dage hvor en Scene kan fødes færdig — gaar jeg derfor tungsindig rundt og synes, at jeg har mistet alt Talent og er bleven Idiot. Det er et svært Tryk og kommer vel denne Gang til at vare hele Foraaret, da Planen er temmelig bred og langtfra færdig.«

Om den samme Bog skrev hun den 16de Oktober 1892 til sin Broder Frits:

»Jeg skriver nu med al ønskelig Fart paa Snæver Horizont. Det forekommer mig, at den kan blive et betydningsfuldt Arbejde af en moden og verdenserfaren Forfatterinde, som ikke længere kæmper for nogensomhelst Tendents, men som ganske simpelt vil skildre Livet saa bredt, saa upartisk og almenmenneskeligt som muligt. Alle Sider af Forhold mellem Mennesker — d. v. s. af de mest almenmenneskelige Forhold — kommer med deri: Forhold — flere forskjellige — mellem Forældre og Børn, mellem Ægtefolk, unge og gamle, mellem Elskende, mellem Søskende, mellem Sønnekoner, Svigersønner, Svogre, mellem Venner og Veninder, mellem Børnebørn og Bedsteforældre, alt dette belyst med Sympathi og Medfølelse uden Spor af Bitterhed, med en godmodig Velvilje for alle Figurerne, ja, kort sagt, en paa bred Basis hvilende, stort anlagt,

menneskelig Bog skal det blive, som man baade skal le og græde over. Den vokser frem i min Sjæl med Kæmpeskridt, og Materialet er usædvanlig rigt.«

En italiensk Ven skildrer hendes sidste Arbejdstid saaledes:

»I de sidste Dage havde hun gjenoptaget Arbejdet i sit smukke, solvarme Arbejdsværelse med Udsigt over Neapel, der larmer i Afstand, og over den mørkeblaa, straalende Golf. Aldrig havde hun skrevet med saa megen Lethed, aldrig følt en saadan Rigdom af Idéer. I faa Dage havde hun sluttet seks Kapitler. Hun var glad, og Tankerne strømmede frem friskt og naturligt. Om Mandagen, medens hun skrev, følte hun en smærtefuld, Febergysning gjennem Kroppen. Hun havde et lynsnart, forfærdende Syn: det var Døden, som havde banket paa hendes Hjærte.«

Dette var Dagen efter at ovennævnte, ligesom ogsaa andre, Breve fulde af Lykke og Sundhed var blevet afsendte til Moderen og Brødrene. Anne Charlotte havde arbejdet med feberagtig Iver: hun gav sig ikke engang Tid til at spise Frokost. Og da hendes Mand Kl. 3 kom og tog Pennen ud af hendes Haand og bad hende om at skaane sig, da hun havde klaget over et tiltagende Ildebefindende, sagde

hun, idet hun, som altid, føjede sig efter hans Ønske: »Men jeg har jo saa meget at skrive; hvorledes skal jeg faa Tid til det altsammen?«

Hun blev med den højeste Grad af Ømhed plejet af sin Mand, Signora Zampini og tre dygtige Læger — men alt forgjæves. Sygdommen viste sig at være en voldsom Blindtarmsbetændelse. Under den hurtigt fremskridende Sygdoms Smærter havde hun ikke en Tanke paa sig selv. »Men hun var urolig for Pasqualino, som ikke havde sovet i flere Nætter; var urolig, fordi hun ikke kunde tage sig nok af Barnet, fordi Kammerjomfruen trættede sig ud, og fordi Plejerskerne ikke fik Søvn nok.« Med sin svage Stemme bad hun Signora Zampini, hvis Ord her er anførte, om at passe paa alt dette og om selv ikke at vaage mere, men lægge sig: for den Syge var det nok at vide hende i Nærheden.

»Hun talte«, siger Signora Zampini endvidere, »om sin gamle Moder, om sin kjære Broder, som hun længtes efter at se, og som vilde blive saa bedrøvet over ikke at kunne naa derned hurtigt nok til at finde hende ilive. Hun var resigneret i Tanken om at skulle dø, at skulle forlade Livet, som var saa rigt og skjønt. Men hun led ved den Smærte, hendes Død vilde forvolde andre.«

Hun havde selv Omtanke for, at de derhjemme skulde faa Underretningen om hendes Sygdom paa den for dem mindst foruroligende Maade. For sin Mand skjulte hun sine Anelser om en ulykkelig Udgang paa Sygdommen, og nogen klar Bevidsthed om Dødens Nærhed synes hun ikke at have haft. Tværtimod: endnu et Par Timer før det var forbi, var Haabet om Liv ikke helt udslukket hos hende selv og hos hendes Omgivelser. Henimod K. 4 om Eftermiddagen den 21. Oktober, femte Dag efter at Sygdommen var udbrudt — da Manden, overvældet af Smærte, et Øjeblik havde forladt Værelset — begyndte den lette Dødskamp. Da han straks efter, med gjenvunden Selvbeherskelse traadte ind, kunde hun ikke tale, men hendes smukke bedrøvede Blik mødte hans med Ømhed og Længsel. Lænende sit Hoved til hans Haand udaandede hun sit sidste Suk, i samme Øjeblik som han gav hende et sidste Kys.

Hun, som nogle Maaneder forud udtalte sin, desværre bekræftede, Forudfølelse af Skjæbnens Uberegnelighed, den Forudfølelse, som, saa længe som Menneskehjærter har mødtes i Fryd, har været den store Lykkes Skygge, hun hviler nu i den Jord, som hun havde glædedes ved at se smykke sig i det italienske Foraars

vidunderlige Skjønhed, for at modtage hendes Førstefødte. Hun fik kun Lov at leve saa længe, at hun fik udjublet sin, af ublandet Moderglæde fuldkommengjorte, Kjærligheds-lykke, forinden hun, haardt og hastigt, blev revet bort fra sine Kjære og fra sin Livsgjærning.

XV.

EFTERMÆLE.

Anne Charlotte Leffler søgte i Sonja Kovalevskys Personlighed Grunden til dennes Mangel paa Lykke. Det er lettere at finde Grunden til hendes egen Overflod paa Lykke. I den største Del af hendes Liv havde dette ikke sin Grund i Undtagelses Forhold, men i hendes eget lykkelige Temperament.

Anne Charlotte Leffler var en af disse sjældne Naturer, som ejer Ligevægt og Harmoni som Naturgave, ikke som Resultat af Resignation og Kamp. Hun kunde hævde sin egen Personlighed uden at miste Følelsen for andres. Hun kunde vise Retfærdighed imod og eje Forstaaelse overfor endogsaa dem, som var hendes Modstandere, eller som miskjendte hende. Hendes Temperament havde en solstraalende Middagsklarhed, som hindrede hende i nogensinde at overdrive eller forvrænge Virkeligheden. Hun saa' sin

egen saavel som andres Ret i fuldt ud rigtige indbyrdes Proportioner. Denne hendes enkle Opfattelse af Livsforholdene fik hende undertiden til — baade som Digterinde og som Menneske — at overhugge psykologiske Knuder, som andre maaske vilde have løst paa en mere møjsommelig Maade. Men hun krævede ikke, at alle skulde godkjende hendes Maade at løse de Livsproblemer paa, som forekom mere sammensatte Naturer yderst indviklede. Hun ønskede kun, at man mod hende skulde øve den Ædelmodighed, hun selv var gjennemtrængt af: Troen paa at hendes Venners Handlinger — selv dem hun ikke forstod — var gjorte i Overensstemmelse med deres Syn paa det Rette. Hun var mild, blød og maadeholden i alle Forhold til andre Mennesker og i alle sine Fordringer til dem. Hun havde Ævne til, altid og overalt, at se Livet, som det er, hverken at lægge til eller tage fra, hverken forringe, hvad det giver, eller begjære, hvad det ikke skjænker. Det er dette store, sunde, ædelmodige Syn paa Livet, som Livet undertiden gjengjælder med Lykke.

Det, som de, der stod Anne Charlotte nær, fremfor alt vil mindes, er, hvad de hos hende mest har elsket. Dette var noget andet end den store Forfatterinde. Det var en Sjæl uden Svig, en Jævnhed uden Hykleri, et Mod uden

Trods; en Karakter tegnet med store, aabne ærlige Træk. Hvad man fremfor alt kommer til at savne, det er et Hjærte saa godt og trofast, en Sympathi saa ægte og spontan, en Sindets Sundhed og Jævnhed, Modtagelighed og Umiddelbarhed, saa elskværdig, at Indtrykket af Forfatterinden, for enhver der lærte A. Ch. Leffler nærmere at kjende, hurtigt forsvandt for Indtrykket af den storslaaede, sundt og sandt kvindelige Personlighed.

Der findes ingen Trøst overfor et Dødsfald som dette, indtruffet paa den saa sent opnaaede, og derfor saa intensivt følte, Lykkes Højdepunkt, med rigere Muligheder — vundne ved rigere Livserfaringer — til at skabe betydeligere Værker. Det er netop i de rolige, solvarme Dage sent paa Sommeren, at Frugterne plejer at modnes.

Trøst kan den ikke kaldes, den, af Livssmærtens Dyb fødte, Tanke, at Døden, naar den rammer et Menneske paa Lykkens og Kraftens Højdepunkt, er gode Guders Gave.

Hvis det er saaledes, da var hun et Lykkens Skjødebarn til det sidste, hun som gled ind i den evige Hvile, medens hendes Livslod, i indre saavel som i ydre Betydning, laa i *Campagna felice*.

EFTERSKRIFT.

Denne Biografi, som er omarbejdet efter en kortere Levnedsbeskrivelse (i Kalenderen Svea 1893) var først bestilt til et Tidsskrift, som imidlertid af Mangel paa Plads, og af andre Grunde, ikke kunde bruge den. Den var den Gang allerede sat i Korrektur, hvilket næsten umuliggjorde at give den nye Bearbejdelse en mere passende Gruppering og en Æmnet mere værdig Form, end den stærkt sammentrængte, i hvilken Skildringen fra først af var affattet. Heller ikke har Tid og Kræfter tilladt mig at kunne gjøre tilstrækkelig Brug af det rige Materiale — i Form af Breve, Manuskripter og selvbiografiske Udkast — som hendes Slægtninge venligt har stillet til min Raadighed. Denne lille Skildring er saaledes kun de første Aks, plukkede paa en frodig Ager hvortil

andre senere vil kunne vende tilbage. Men med mange Erfaringer om Livets Uberegnelighed har jeg for min Part ikke villet stole paa Fremtiden. Omend jeg har bestræbt mig for, saavidt muligt, at gjøre denne Biografi til en Selvbiografi, har den dog alligevel i høj Grad maattet faa Præget af min personlige Opfattelse. Men jeg er vis paa, at ingen af de ældre Venner, som stod A. Ch. Leffler nær under de gamle Forhold, vil forkaste de af mig fældede Domme om hendes Karakter og Temperament. Selv de, som er blevet inderligst berørte af hendes Brud med sin Fortid, har ikke forandret deres Syn paa hendes Personlighed. Og jævnsides dette, det mest talende Bevis for Objektiviteten i min Skildring, staar hendes nye Venners Udtalelser under hendes nye Forhold som et andet ligesaa betydningsfuldt Vidnesbyrd.

Først da min Bog næsten var færdig, fik jeg Lejlighed til at se Udtalelser om Anne Charlotte Leffler af hendes italienske Venner, og det var mig en vemodig Glæde at erfare, hvorledes det Indtryk, hun har gjort paa disse i den Grad svarer til Vennernes i Norden, at de første flere end én Gang har brugt næsten de samme Ord til at karakterisere hende.

Som Eksempel anføres nogle af de mest

betegnende Udtalelser. Saaledes skriver Benedetto Croce*):

»Vi har set en ædel Kvindeskikkelse forsvinde, et glimrende Tænker- og Kunstnersnille som var midt oppe i en stærk literær Virksomhed, der stod i Forhold til hendes rige Liv. Hun vilde endnu kunde have sagt os mange store, skjønne, dybe Ord, saaledes som hun allerede har sagt dem. Hendes Liv var i Sandhed de Udvalgtes Liv . . . Hun ejede en Forstand, der var ligesaa stor som hendes Hjærte, og hun havde betragtet Verden og alle dens forskjellige Tilskikkelser med Filosofens Ro, for altid atter at vende tilbage til det Ophøjede, med den Begejstring der findes hos en Sjæl, som elsker.

Hertug Andrea Carafa begynder sin Nekrolog**) med at fortælle, hvorledes den Hyldest, som mest af alle havde glædet A. Ch. Leffler, var, at en ung Pige, som i en norsk Kjøbstad tilfældigvis havde set hendes Navn blandt de ankomne Rejsende, opsøgte hende og bad om Lov til at kysse hendes Haand, fordi hendes Bøger havde været hende til saa stor Gavn. A. Ch. Leffler kunde aldrig siden mindes denne

*) I det af ham udgivne Mindeskrift: Ricordo di Anna Carlotta Leffler, Duchessa di Cajanello.

**) Trykt i *Il Mattino* og andre Dagblade.

enkle Hyldest uden Rørelse — »for hun var fremfor alt god, virkelig, og i sit Væsens dybeste Grund, god«.

Han fortsætter med at beskrive, hvorledes han selv fik et stærkt Indtryk af denne Godhed, da han forgjæves havde søgt at faa hendes Skuespil, *Come si fa il bene*, antaget i Milano. Hun brød sig slet ikke om Afslaget for sin egen Skyld men søgte kun, med det venligste Smil og med Ordene: »Det gjør slet ikke noget. Det kan vente til en anden Gang,« at trøste ham for den Ydmygelse, han personlig følte over det mislykkede Foretagende. Medens A. Ch. Lefflers Følsomhed ikke syntes os Nordboere intensiv nok, fandt Italieneren i hendes Arbejder ikke blot en »klar og kraftig Sandruhed, som fik Læseren til at tænke,« men ogsaa en gribende Følsomhed. »Der findes ikke,« siger han, »nogen lille Tildragelse eller Ulykke, som hun ikke har studeret med kjærlighedsfuld Forstaaelse. I hendes Nærhed følte man sig altid som et bedre Menneske.«

Og Signora Zampini skriver*):

»Hun deltog i sine Venners Glæder og Sorger med denne uforlignelige, hjærtelige Oprigtighed, som gjorde hende saa kjær for os. Hendes

*) I en Tale hun holdt paa Begravelses-Dagen, og som senere er bleven trykt.

neapolitanske Venner var knyttede til hende med inderlig Hengivenhed og talte ofte om hende med Begejstring, ligesom deres Sorg over at have mistet hende er inderlig og dyb. Hendes kvindelige Personlighed bragte dem til fuldstændig at glemme hendes literære Berømmelse. I hendes, af ædle Egenskaber og rig Følelse dannede, Temperament fandtes en alt beherskende Grundtone: hun var ærlig. Hun var,« fortsætter Fru Zampini, »ærlig i sine Følelser, som hun meddelte med stor Aabenhed og dog med meget Maadehold i Udtrykket. Ikke alene i Samtaler, men ogsaa i sine Bøger, aabenbarede hun samme lykkelige Harmoni, Klarhed og frimodige Sandhedskjærlighed. Dyb og ægte var hun i sin Følelse som Hustru og som Moder. Ingen hørte hende sige noget ondt om nogen. Hun havde ved sit Indblik i Menneskehedens Lidelser, Elendigheder og Kampe, vundet en saa stor Forstaaelse, at hun kunde tilgive alt og være mild og medfølende overfor alle. Hun mente, at Forbryderen lider saa meget ved sin egen Ondskab, at han ikke yderligere bør straffes gjennem andres Uvilje. ‚Det er saa sørgeligt at være ond', sagde hun ofte, og hun kjendte ikke til Nag eller Hævnfølelse. Vi vil mindes dette store Hjærtes uendelige Godhed.«

BODØ FOLKEBIBLIOTHEK
No. 928
L 52

98sd 22813

01-

NBR Depotbiblioteket
98sd 22 813

L52

Key: Anne Charlotte Leffler